Variació dialectal i estandardització

a cura de

Núria Alturo

F. Xavier Vila

PPU

VARIACIÓ DIALECTAL I ESTANDARDITZACIÓ

A cura de
Núria Alturo i F. Xavier Vila

Secció de Lingüística Catalana
Departament de Filologia Catalana

PPU
Barcelona, 2002

Primera edició, 2002

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, compresos la reprografia i el tractament informàtic, i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec públics, resta rigorosament prohibida sense l'autorització escrita dels titulars del Copyright, i estarà sotmesa a les sancions establertes a la Llei.

© dels textos respectius: Maria Areny, Margarida Bassols, Gabriel Bibiloni, Josefina Carrera i Sabaté, Joan Julià i Muné, Josep Lacreu, Isidor Marí, Carles Segura i Llopes, Josep Vallverdú.

© de l'edició: Núria Alturo i F. Xavier Vila
(Secció de Lingüística Catalana, Departament de Filologia Catalana,
Universitat de Barcelona)

Organització CLUB-7 (*L'estandardització i la pervivència dels dialectes*): Núria Alturo, Emili Boix, Maria-Rosa Lloret, Lluís Payrató, Joaquim Viaplana.
Organització V Jornada sobre la variació lingüística (*Diversitat dialectal i estandardització: difusió de models i impacte sobre els usos*): Xarxa temàtica "Variació lingüística: dialectologia, sociolingüística i pragmàtica"; coordinadors: F. Xavier Vila i Núria Alturo.
Col·laboradors en tasques d'edició: Meritxell Barrionuevo i Àlvarez, Jordi Geronès i Montel.

COL·LECCIÓ LINGÜÍSTICA CATALANA, 6

PPU, S. A.
Promociones y Publicaciones Universitarias, S. A.
Diputación, 213 08011 Barcelona
Tel. 93 451 65 70 Fax 93 452 10 05

D.L.: B-4.290-2016

Imprimeix: PPU

ÍNDEX

Preàmbul 7

1. LA VARIACIÓ DIALECTAL EN EL PROCÉS D'ESTANDARDITZACIÓ DEL CATALÀ

Isidor Marí: *Estàndard, variació i dialectes* 13
Josep Lacreu: *L'estandardització i la pervivència dels dialectes. El valencià i l'estàndard* 29
Gabriel Bibiloni: *El balear i l'estàndard* 43

2. L'ESTÀNDARD I ELS DIALECTES EN ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ

Francesc Vallverdú: *L'estàndard i les varietats regionals a la ràdio i la televisió públiques de Catalunya* 55
Joan Julià i Muné: *Estàndard i variació dialectal als mitjans radiofònics nord-occidentals* 63
Margarida Bassols: *Estàndard i variació dialectal a TV3* 81

3. L'ESTÀNDARD I ELS DIALECTES EN EL CONTEXT EDUCATIU

Maria Areny: *Directrius en relació amb l'estandardització i la diversitat dialectal en l'ensenyament infantil i primari a Catalunya* 99
Josefina Carrera i Sabaté: *Estàndard i variació dialectal en la població escolar nord-occidental* 109
Carles Segura i Llopes: *Estàndard i variació dialectal en la població escolar del sud valencià* 125

Preàmbul

Aquest volum aplega nou articles que tracten, des de diferents perspectives, diversos aspectes de la interacció entre la variació dialectal i l'estandardització. Aquest tema fou l'objecte de dues jornades científiques que el Grup d'Estudi de la Variació, adscrit a la Secció de Lingüística del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, va organitzar entre el desembre de 1999 i el setembre del 2000. La primera d'aquestes jornades, amb el títol "L'estandardització i la pervivència dels dialectes", coincidí amb el 7è Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona (CLUB-7), i aplegà més d'un centenar d'estudiosos i interessats pel tema a l'Aula Magna de la Universitat de Barcelona. La segona sessió, desenvolupada com un seminari especialitzat sota el títol "Diversitat dialectal i estandardització: difusió de models i impacte sobre els usos", va constituir la V Jornada sobre la variació lingüística de la Xarxa Temàtica "Variació en el llenguatge".

Amb aquestes jornades, els organitzadors pretenien enfrontar-se amb un tema de plena actualitat: la tensió entre les tendències anivelladores i les disgregadores que actuen sobre la diversitat dialectal del català en una societat com la nostra, postindustrial i globalitzada. Hom cercava a més a més de fer sentir les diferents veus que sovint s'entremesclen en el debat de manera indestriable: es volia deixar espai a les posicions dels actuals responsables, però també a les veus crítiques; facilitar les visions de conjunt de la llengua bo i contrastant-les amb les provinents de les diverses varietats dialectals; conèixer les perspectives dels gestors i els resultats dels avaluadors. I tot plegat, parant especial atenció a dos dels àmbits més rellevants per a la pervivència de la diversitat dialectal: els mitjans de comunicació de massa i el tractament educatiu de la diversitat.

El volum que teniu a les mans és el fruit de totes aquelles aspiracions. S'estructura en tres parts: la primera, que recull diverses contribucions al CLUB-7, està dedicada a la reflexió teòrica més global; les altres dues, que apleguen diverses aportacions a la V Jornada sobre la variació lingüística, se centren cadascuna en el paper de la variació en dos àmbits singularment rellevants per a l'evolució de l'idioma: es tracta,

respectivament, de l'àmbit dels mitjans de comunicació de massa i del marc escolar.

A la primera part trobareu les contribucions d'Isidor Marí, Josep Lacreu i Gabriel Bibiloni. El treball d'Isidor Marí (Universitat Oberta de Catalunya), que enceta el volum, planteja les dificultats de definir i difondre un model adequat de la diversitat lingüística i proposa quatre línies de treball que haurien de permetre arribar a propostes concretes: (a) les representacions individuals i socials dels parlants sobre la variació dialectal i la forma en què creuen que s'articula amb la varietat comuna de la llengua, (b) la variació sincrònica i diacrònica dels trets lingüístics, en els diferents plans de la llengua, (c) els àmbits d'ús de les varietats dialectals i l'estàndard i les condicions en què interactuen, i (d) les formes d'intervenció en el procés d'estandardització.

L'article de Josep Lacreu (Universitat de València) revisa les tendències estandarditzadores i secessionistes en la definició de la llengua al País Valencià. El seu article situa el procés d'estandardització al País Valencià en un context sociolingüístic fragmentari i complex que no es pot ignorar si es vol definir un model de llengua que doni resposta a les necessitats (i sensibilitats) diverses dels usuaris.

Tancant aquesta primera part, Gabriel Bibiloni (Universitat de les Illes Balears) reflexiona sobre la complexitat de les nocions d'estàndard i dialecte i sobre la preferència per un model polièdric o més aviat homogeni d'estàndard amb vista a la supervivència de la llengua. La seva aportació es completa amb una descripció de les tendències i els canvis lingüístics que s'estan produint actualment a la societat de les Illes Balears pel que respecta a les relacions entre l'estàndard i les varietats locals.

La segona part s'enceta amb un treball de Francesc Vallverdú, expresident del Grup Català de Sociolingüística i assessor lingüístic de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió. Al seu treball, Vallverdú reflexiona sobre les intencions i les limitacions en el tractament de la diversitat dialectal en la ràdio i la televisió públiques de Catalunya.

L'aportació de Vallverdú, feta des de la perspectiva del planificador de la llengua, es completa amb els articles de Joan Julià (Universitat de Lleida) i Margarida Bassols (Universitat Autònoma de Barcelona), que analitzen respectivament els models de llengua que utilitzen els mitjans radiofònics nord-occidentals i la televisió pública de

Catalunya (TV3). Els treballs de Julià i de Bassols, que estan fonamentats en projectes de recerca que han donat peu a diverses publicacions, aporten noves dades que caldrà tenir en compte en el debat sobre el tractament de la diversitat dialectal en els mitjans de comunicació.

Finalment, la tercera part permet contrastar la perspectiva sobre el tractament de la variació dialectal de l'administració educativa amb els resultats obtinguts en la recerca sobre els usos lingüístics de les noves generacions que ja han rebut formació acadèmica de i en català.

Maria Areny (Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya) mostra la posició del Departament d'Ensenyament i Cultura pel que fa al tractament de la diversitat dialectal en l'ensenyament infantil i primari a Catalunya. L'article revisa els continguts del Currículum d'educació infantil i primària i exposa la feina que fa, en relació amb aquest tema, el Servei d'Ensenyament del Català (SEDEC); l'autora reclama una major coordinació entre les institucions responsables de la formació d'ensenyants i les que regulen l'ensenyament.

Els dos articles finals del volum permeten ponderar la incidència de l'ensenyament escolar de la llengua en els usos dels parlants del Segrià i del sud valencià, respectivament. Josefina Carrera (Universitat de Barcelona i Universitat de Lleida) analitza l'ús i la percepció de les vocals [a] i [e] en posició pretònica inicial absoluta de mots com *escola*, *edifici* o *encara* en parlants d'Alguaire i de Lleida. La seva anàlisi mostra que l'escolarització de i en català està generant diverses modificacions en els parlars tradicionals, no totes elles predictibles *a priori*.

Per la seva banda, Carles Segura (Universitat d'Alacant) mostra de forma panoràmica les tendències que segueixen els parlants més meridionals en la implantació, acceptació o rebuig de l'estàndard en el discurs formal. A partir d'aquesta descripció, reflexiona sobre qüestions com la incidència de la interferència català-castellà en els usos dels escolars, la gestió docent de la diversitat dialectal, i la imbricació entre vitalitat sociolingüística, ús personal i qualitat lingüística.

El conjunt dels articles proporcionen una imatge polièdrica i tanmateix força completa del de la complexa relació entre variació i estandardització en un context com el nostre. Sens dubte, d'altres veus haurien enriquit les reflexions aquí exposades. Sense anar més lluny, les

limitacions logístiques i de temps van fer impossible d'introduir un estudi sobre la relació, subtil i sovint passada per alt, entre la variació dialectal del català central i l'estàndard. En aquest mateix sentit, hem de lamentar que finalment no s'hagi pogut incorporar a aquest volum la contribució de Ramon Sistac al CLUB-7 sobre la relació entre l'estàndard i el català nord-occidental, que complementava altres aportacions de l'autor en relació amb aquest tema. En qualsevol cas, els editors d'aquest volum ens donarem per satisfets si amb aquest modest esforç aconseguim aportar nous elements que estimulin la reflexió entre la diversitat dialectal i l'estandardització de la llengua.

Núria Alturo i F. Xavier Vila
Barcelona, setembre del 2002

PRIMERA PART

L'ESTANDARDITZACIÓ I LA PERVIVÈNCIA DELS DIALECTES

Estàndard, variació i dialectes

Isidor Marí
(Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans)

1. Uns mots introductoris

L'enfocament de la meva intervenció en aquestes jornades té el propòsit d'abordar la relació entre variació dialectal i estandardització amb una visió general, de conjunt, a fi de complementar les altres exposicions, que se centren més aviat en la perspectiva concreta d'algun dels grans territoris de llengua catalana.

D'altra banda, ens fixarem només, selectivament, en alguns trets que ens permetin comentar l'evolució recent i les perspectives immediates que podem observar en aquesta interacció recíproca entre variació i estandardització, però procurarem no quedar-nos en una simple mirada externa o en un pur diagnòstic. En la mesura que puguem, apuntarem algunes possibilitats d'intervenció sobre aquestes transformacions sociolingüístiques, que podrien ser objecte de debat posteriorment entre nosaltres.

Confio que, d'aquesta manera, podrem integrar prou bé les relacions entre les situacions específiques i el marc general, entre el passat i el futur o entre l'anàlisi i la planificació lingüística.

Com a primera aproximació, he pensat que ens pot ser útil suscitar alguns interrogants, algunes qüestions prèvies, que ens ajudaran a veure que no sempre és fàcil ni immediata una percepció correcta de la variació. Podríem preguntar-nos, per exemple: qui parla en aquestes jornades del tema "El català central i l'estàndard"? Crec que els organitzadors havien previst alguna intervenció sobre aquest punt i finalment no ha estat possible, però la impressió que se'n pot desprendre és que no hi ha una relació dialèctica que valgui la pena analitzar entre l'estàndard i el català central. Prou sabem que aquest és un dels prejudicis

més corrents, no sols en català, sinó en moltes altres llengües: la pretensió que els parlars dialectals serien els perifèrics, i no pas els centrals!

Podríem arribar-nos a preguntar, fins i tot, si, en l'opinió més general i establerta, existeix el català central com a dialecte. La veritat és que els trets dialectals del català central no sols són poc tinguts en compte pels seus mateixos parlants: també podem reconèixer que tendeixen a desdibuixar-se i esdevenir més i més imperceptibles. Els parlants de l'àrea central són probablement els que més en contacte estan amb la varietat estàndard i, per tant, els que més fàcilment tendeixen a adaptar-hi el seu comportament lingüístic, de manera que fins a un cert punt –només fins a un cert punt– és lògic que no es percebin a si mateixos com a parlants d'una varietat dialectal.

Segons això, podríem afegir encara alguns interrogants: es pot identificar un col·lectiu de parlants habituals de "català estàndard", no marcats dialectalment? Si fos així, on estaria situat aquest col·lectiu? Sols en l'àmbit del català central? No trobaríem –encara que fos a una escala menor– parlants de català estàndard en altres zones del territori lingüístic, per exemple, en els cercles culturals del País Valencià?

Alguns potser negarien tota viabilitat a aquestes preguntes, perquè potser neguen l'existència mateixa de l'estàndard com a realitat en ús. Són bastants els que creuen que no hi ha realment un estàndard català com a varietat socialment compartida i utilitzada. No és aquest el meu punt de vista, com deuen saber els que coneixen els meus escrits: sostinc que cal entendre la varietat estàndard com una producció en curs, més que no pas com un producte acabat. No crec que sigui possible afirmar que tenim (ni que no tenim) estàndard, d'una manera absoluta, sinó que la pregunta correcta és a quin grau d'estandardització hem arribat –i si és satisfactori o no. Tanmateix, comprenc que les limitacions que han afectat el procés d'estandardització del català portin alguns observadors de la nostra llengua a negar l'existència d'una varietat estàndard prou definida i socialment implantada.

En qualsevol cas, només aquestes pinzellades ja ens hauran servit, com preteníem, per a adonar-nos de la complexitat de la matèria que ens proposem d'abordar i de la importància enorme que hi tenen els condicionaments psicosocials.

Ens caldrà, per tant, tenir molt presents quatre dimensions interdependents, que comentarem successivament:

a) Les representacions establertes sobre la diversitat lingüística: de quina manera interpreten els parlants –individualment i socialment– que es manifesta la variació dialectal i com creuen que s'articula amb la varietat comuna de la llengua.
b) Els trets lingüístics: quina és la variació real, com són i com evolucionen els dialectes i l'estàndard, en els diferents plans de la llengua.
c) Els àmbits d'ús de les varietats dialectals i l'estàndard: en quines condicions sociolingüístiques té lloc la interacció entre la llengua comuna i les diverses varietats. Sabem prou bé, per exemple, que l'estàndard no es pot desenvolupar si no compta amb àmbits de comunicació supralocals.
d) Les formes d'intervenció possibles. Com hem dit abans, no podem limitar-nos a una observació passiva de l'evolució del procés d'estandardització. Com a persones, tots hi intervenim poc o molt, i com a lingüistes o futurs lingüistes ens cal ser conscients de la nostra possibilitat d'intervenir-hi.

2. Les representacions o concepcions de la diversitat lingüística

La primera observació que podem fer respecte a les concepcions socialment establertes sobre la diversitat lingüística és el seu fort arrelament, la seva gran capacitat de perdurar. Les mentalitats lingüístiques tenen una enorme inèrcia i resulta molt difícil reajustar-les críticament perquè es corresponguin més exactament amb la variació real de la llengua o perquè –destriant-ne els prejudicis inadequats– puguin esdevenir el punt de partida d'una relació més satisfactòria entre les diverses varietats de la llengua. Podríem dir que costa menys moure muntanyes que moure mentalitats... Una gran quantitat de parlants, per exemple, manté la seva opinió que la "millor" varietat de català és la central, malgrat tots els anys d'escolarització i de difusió social d'altres models prestigiosos de català.

Una altra característica que també podem observar en les mentalitats lingüístiques és que en alguns aspectes sembla que s'ha produït una transferència al cas català de concepcions nascudes en altres contextos. La jerarquització que molts parlants estableixen entre la varietat central i les altres és probablement en bona part el reflex de la

desconsideració que es té en comunitats lingüístiques veïnes com la francesa o la castellana amb les respectives varietats dialectals, considerades *patois* o formes deturpades de la llengua. Fins i tot, en casos molt concrets, una diferència –com la inexistència en català d'una determinada forma (el *lo* neutre, per exemple)– pot ser viscuda com una limitació –cosa que no sembla succeir entre els francesos, que tampoc disposen d'un equivalent. És com si ens estiguéssim mirant la nostra pròpia llengua amb unes ulleres fetes per a una altra.

Observem, d'altra banda, les actituds que es donen respecte a les relacions entre l'estàndard i les varietats dialectals. Molts parlants perceben que l'aprenentatge i la difusió de l'estàndard amenacen la pervivència de les varietats dialectals: en comptes de veure l'adquisició de l'estàndard com l'addició d'una opció expressiva més al repertori verbal de cada parlant, entenen que la relació és de substitució. Per a ells l'estàndard no és compatible amb la pròpia varietat dialectal, sinó que inexorablement l'ha de desplaçar. Això no és necessàriament així, és clar: l'objectiu de l'estandardització és la complementarietat entre la varietat dialectal local i la modalitat regional de l'estàndard (amb l'accent propi del lloc i les opcions gramaticals i lèxiques específiques), de manera que cada parlant pugui usar la que resulti més adequada a cada situació comunicativa. Ara bé: no oblidem que aquesta temença de molts de parlants no és més que la mentalitat que es correspon amb la pretensió de bastants ensenyants, que erròniament es proposen substituir tan aviat com sigui possible –i en totes les situacions d'ús– les parles locals per l'estàndard central.

Una altra manifestació de les mentalitats existents sobre la diversitat lingüística és el grau de resistència a les interferències entre l'estàndard i les varietats dialectals. La complementarietat entre la modalitat territorial de l'estàndard i la varietat dialectal local fa que siguin freqüents els casos en què els trets d'una varietat passin a l'altra. En diverses ocasions he constatat que la presència de trets dialectals barcelonins en una conferència formal era molt més acceptada socialment que el cas paral·lel en què el conferenciant feia servir trets no estàndard d'altres varietats dialectals (mallorquins, per exemple). O encara més: és freqüent que els trets específics de l'estàndard mallorquí (*opinam*, *creim*) siguin percebuts com a dialectals pels mateixos parlants que, en canvi, no perceben els barcelonismes impropis (*poguer*, *sapiguer*) que apareixen en un parlament en varietat estàndard.

Totes aquestes actituds manifesten prejudicis usuals en la concepció socialment establerta de la diversitat lingüística, i no és gens fàcil que el sistema educatiu, per exemple, arribi a superar aquesta situació per mitjà de la difusió d'una representació positiva i equilibrada de la diversitat. Una de les preguntes que podríem plantejar-nos és precisament com es podria arribar a difondre un model adequat de la diversitat lingüística, quines institucions o quins mecanismes socials podrien contribuir-hi. Ho reprendrem en parlar de les formes d'intervenció possibles.

3. Alguns trets lingüístics

Observem, a títol d'exemple, tal com havíem dit, uns pocs trets lingüístics escollits en cada un dels nivells o plans del llenguatge.

3.1. *Grafies i pronúncies*

En aquest apartat, podríem fixar-nos en alguns punts no resolts de correspondència entre so i grafia, extrets de la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. I.- Fonètica* (1990). Alguns opinen, per exemple, que caldria reflectir en la grafia la diferenciació fonètica que fan els parlars occidentals entre el masculí i el femení del sufix *-ista –turista*, pronunciat [*turiste*] en masculí i [*turista*] en femení. D'altres, en canvi, creuen que aquesta pronúncia [*iste*] s'hauria de considerar externa a l'estàndard.

Un altre cas, potser més interessant, per les repercussions que té, és el de l'accentuació gràfica de la *e* tònica que és oberta o neutra en els parlars orientals i tancada en els parlars occidentals. Ens referim a casos com els de les terminacions següents:

- -è: *setè, cafè*
- -èn: *aprèn, mossèn*
- -ès: *cortès, anglès, comprès*
- -èixer, -ènyer: *conèixer, estrènyer*
- i altres casos, com els imperfets rizotònics: *crèiem, fèieu*

Com és sabut, actualment hi ha un sector important de les publicacions del País Valencià que ha optat per accentuar aquests mots amb un accent agut, d'acord amb el timbre de la vocal en la pronúncia occidental. Cal mantenir aquesta dualitat en l'estàndard gràfic de la nostra llengua?

La resposta que hi donem ha de tenir en compte l'estreta relació que hi ha en aquest punt entre la didàctica de la llengua i la norma estàndard. És evident que el conflicte entre l'accentuació aguda o greu d'aquests mots procedeix d'una determinada manera de formular la regla de l'accentuació en l'aprenentatge de la llengua. Si partim del principi que una vocal que es pronuncia oberta (o neutra) porta accent greu i una de tancada porta accent agut, tots els parlars occidentals identificaran la contradicció que això representa entre so i grafia. És cert que n'hi ha altres casos en parlars orientals, com és o *església*, o en els parlars gironins els mots acabats en *-ència*, en general. Però cal admetre que és sobretot en els parlars occidentals que aquesta discrepància so-grafia esdevé problemàtica.

Pompeu Fabra ja devia haver identificat aquesta dificultat, ja que en l'edició de 1933 de la seva *Gramàtica catalana* (pàgs. 12-14) es preocupa de formular la regla prescindint del timbre vocàlic, i atenent tan sols a la forma gràfica de les terminacions. Aquesta manera d'abordar l'aprenentatge resol la contradicció entre so i grafia, perquè no es basa en el so i, per tant, és vàlida per a tot el domini lingüístic. És obvi que la tradició didàctica valenciana (i em temo que tampoc la del català nord-occidental) no ha incorporat aquest enfocament: i aquesta és –en part, almenys– la raó que no s'hagi pogut superar la contradicció més que per la via d'una doble convenció gràfica. Som a temps de resoldre aquesta duplicitat? En qualsevol cas, hem de remarcar que no és en un canvi en els criteris normatius, sinó en els procediments d'aprenentatge de la llengua, on podem trobar la solució.

3.2. *Morfologia*

També en el camp morfològic podem trobar casos dignes de comentari en la relació entre l'estàndard i la variació dialectal. Per exemple, en els parlars de les Balears, pel que fa a l'ús de l'article salat en l'estàndard oral. Així com en l'escrit l'adopció de l'article formal o literari (*el* i variants) és completament general, en la llengua parlada es

nota una distribució que depèn del grau d'espontaneïtat de la comunicació: en la reproducció oral de textos escrits o prèviament fixats (refranys, fórmules, oracions, cançons...), en què l'espontaneïtat és molt limitada, s'adopta l'article formal; en les conferències o parlaments improvisats –per molt solemnes que siguin, com les intervencions en el Parlament–, és usual que hi aparegui l'article salat.

Un altre punt que mereix la nostra atenció és el de la variació en les conjugacions verbals: quina ha de ser la selecció mínima de les variants estàndard que han de conèixer tots els parlants de tot el territori? La situació actual –un cop més per causa dels hàbits establerts en l'aprenentatge de la llengua– dista molt de ser satisfactòria: el més freqüent és que els estudiants del Principat no aprenguin –ni tan sols com a formes conegudes passivament– les formes illenques o valencianes (i no parlem de les rosselloneses o algueresses); per contra, els illencs i valencians és gairebé segur que en els seus estudis no sols s'han de familiaritzar amb les variants pròpies del seu territori, sinó que els cal –i els és exigit– conèixer les formes verbals usuals en el català central.

Ens urgeix que hi hagi un acord entre l'autoritat normativa, els autors i editors de llibres de text i els responsables de l'ensenyament, si volem avançar en la generalització d'un paradigma verbal comú per a tot el territori de la nostra llengua. Probablement, en el moment sociolingüístic actual, seria factible que aquest paradigma només tingués en compte les variacions existents en els temps de present (indicatiu, subjuntiu, imperatiu) i en l'imperfet de subjuntiu, i pocs casos més. Ara bé, fins i tot així és evident la necessitat d'un acord de consens que vagi més enllà de les decisions acadèmiques. Un exemple significatiu, que caldrà veure com evoluciona, és el de la proposta que ha fet l'Institut de Filologia Valenciana per a la forma referencial de l'imperfet de subjuntiu, donant preferència al tipus *cantesses* (per coherència amb la resta del sistema verbal i amb el conjunt del territori) per damunt de la forma més usual, del tipus *cantares*.

3.3. *Sintaxi*

La sintaxi no presenta tants exemples de variació com la morfologia o la fonètica, però tot i això no hi manquen casos dignes d'atenció. En la pronominalització, per exemple, hi ha models regionals diferenciats. A les Balears és usual la primera de les solucions que

segueixen, mentre que en el català central hom sol considerar preferent la segona:

(1) No ho és / No l'és (el metge)

(2) No hi està / No ho està (malalt)

O bé, sense sortir de l'àmbit dels pronoms, hi ha variacions dins de l'estàndard entre les combinacions de pronoms febles més generals i les específiques dels parlars valencians o mallorquins (entre parèntesis la solució més general):

(3) Valencià: Li la donarem (la hi donarem)

(4) Mallorquí: La me donaran (me la donaran)

3.4. *Lèxic: sinonímia i variació*

El lèxic ens permetria comentar un nombre il·limitat d'exemples, però ens centrarem en alguns casos de variació, que podem considerar bastant representatius: els anomenats geosinònims, o sinònims amb una distribució territorial complementària (una forma predominant a cada àrea). L'exemple tòpic és *noi/al·lot/xic*.

Amb motiu de la supressió de la majoria de les marques d'origen dialectal en la nova edició del DIEC, hi ha hagut una controvèrsia considerable sobre aquest punt: és convenient que els geosinònims estiguin marcats, a fi que tothom sàpiga que el seu ús està circumscrit a un territori determinat? És cert que això –d'altra banda no sempre fàcil de delimitat territorialment– pot ser una informació útil per als parlants. D'altra banda, però, aquesta determinació territorial dificultaria la integració de tots aquests sinònims en el cabal lèxic comú, i difícilment arribarien a ser considerats mots disponibles per a tots els parlants. Un cop més ens trobem aquí davant de dinàmiques disimètriques: els geosinònims predominants en català central sempre tendeixen a ser incorporats al lèxic comú de tots els territoris, però els parlants centrals rarament incorporen al seu lèxic els geosinònims occidentals o balears.

També és cert que no tots els casos de sinonímia (suposant que l'autèntica sinonímia existeixi!) poden ser tractats de la mateixa manera:

hi ha geosinònims que podrien servir per a una diferenciació estilística dins del lèxic comú *–espill /mirall, ca/gos, noi/xic–* però en altres casos hi pot haver necessitats de prioritzar-ne un per raons terminològiques o administratives – picapedrer/paleta, *anfós/mero*, *mongetes/bajoques*, *armilla/jupetí*. És imaginable que en un llibre sobre l'ensinistrament de gossos hi hagi una alternança entre les formes *gos* i *ca*. En canvi, els avions o les embarcacions hauran d'escollir probablement el terme *armilla salvavides* en detriment de *jupetí*.

En altres casos, no es tracta de geosinònims, sinó de variants territorials (a vegades fins i tot locals), com succeeix amb el nom del *tomàquet/tomata/tomàtec/tomàtiga* (etc!). A risc de molestar els defensors de la variació per la variació, opino que aquest plurimorfisme sense rendiment funcional ha de tendir a reduir-se en benefici d'una llengua més econòmica.

4. Implicacions de la variació

Abans de prosseguir, ara que hem vist una petita selecció d'exemples il·lustratius, voldria insistir en les implicacions que acompanyen tots aquests fets de variació. No es tracta d'un assumpte de responsabilitat exclusiva de la institució acadèmica normativa. Com hem apuntat en diversos casos, la variació té implicacions didàctiques: està en estreta relació amb el material educatiu utilitzat, amb els criteris d'aprenentatge i d'avaluació que s'apliquen en l'ensenyament, i amb la mateixa formació dels ensenyants (en el fons, amb la seva concepció o representació de la diversitat lingüística).

I no sols això: com hem vist en el cas de l'accentuació gràfica, s'hi troben també implicats els mitjans de comunicació, les editorials i els assessors lingüístics que hi col·laboren. I encara més enllà, els lingüistes, gramàtics, universitaris i formadors de professorat en general. Finalment, encara que no hi hàgim fet referència anteriorment, cada vegada és més imprescindible tenir en compte també les implicacions que té la variació per al processament informàtic del llenguatge: tant el reconeixement de la parla com la correcció automàtica o la traducció assistida per ordinador requereixen una concepció global de la variació existent en català. Massa sovint en aquest punt ens trobem que els pocs fabricants de programari

per al català elaboren productes concebuts exclusivament per a Catalunya.

Qualsevol acció que es vulgui emprendre en aquest camp, d'altra banda importantíssim per a la vehiculació i la implantació social de l'estàndard, haurà de tenir en compte la cooperació de tots els sectors esmentats amb l'autoritat lingüística de l'IEC ...i amb les autoritats polítiques: en definitiva, la capacitat executiva i, per tant, la responsabilitat –tant en el llenguatge oficial com en l'ensenyament o en els mitjans de comunicació públics– és de les institucions polítiques més que de ningú altre. Tinguem-ho en compte a l'hora de proposar-nos les maneres adequades d'intervenir sobre la variació i l'estandardització.

5. Un nou marc sociopolític

És prou sabut que les condicions sociopolítiques de la llengua catalana han canviat significativament en els darrers vint anys. Amb l'autonomia, s'ha establert un règim d'oficialitat compartida a Catalunya, el País Valencià i les Illes Balears: el català ha accedit a l'ús oficial, educatiu i en mitjans de titularitat pública; però subsisteix un greu dèficit en l'ús del català en el sector privat.

A Catalunya la nova Llei de política lingüística no ha tingut l'efecte esperat –sobretot per la supressió del principi de disponibilitat, que hauria compromès totes les empreses amb l'atenció en català als seus clients. La possibilitat d'un canvi de majoria política no se sap quines conseqüències lingüístiques pot tenir. De totes formes, és esperable una bona disposició respecte a la política d'estandardització.

Al País Valencià, la consolidació de la dreta espanyola i el projecte –ara en punt mort– de constituir una Acadèmia Valenciana de la Llengua no permeten ser gaire optimistes sobre la cooperació possible en el procés d'estandardització.

A les Illes Balears, per contra, el nou govern del Pacte de Progrés representa una millora molt important respecte a l'etapa del PP. La cooperació que ja s'ha començat a establir entre l'IEC, la Universitat de les Illes Balears i el Govern de les Balears i Pitiüses és un bon model per a altres territoris.

A Andorra els canvis constitucionals i legislatius haurien de permetre fer efectiva l'oficialitat formal del català. Lamentablement,

l'extrema prudència del govern andorrà no ofereix gaires perspectives d'una acció a gran escala.

A Aragó, els canvis polítics també permeten expectatives favorables, però cal reconèixer que el punt de partida és la consecució de l'oficialitat del català, a partir de la qual es podrà pensar en cooperacions més concretes.

Pel que fa a la Catalunya Nord, cal comptar que els avenços sempre seran difícils. I altre tant a l'Alguer, malgrat les possibilitats que ofereix el nou marc legal.

El problema principal, tanmateix, tant per a un procés d'estandardització comú per al conjunt del territori lingüístic com per a qualsevol altra acció de política lingüística és l'absència gairebé absoluta de marcs estables de coordinació entre les institucions polítiques de l'àmbit catalanoparlant, ni tan sols dins de l'Estat espanyol.

6. Àmbits d'ús de l'estàndard

El procés d'estandardització dependrà sempre de l'existència d'àmbits d'ús per a l'estàndard i de l'extensió que tinguin aquests àmbits en el conjunt del territori. La resolució de les dificultats de variació i estandardització no serà possible més que en la mesura que s'avanci en aquest front sociopolític.

Així, cal tenir en compte que l'ús oficial del català no és general –no hi participen la Catalunya Nord, l'Aragó ni l'Alguer. La fragmentació és la tònica dominant, fins i tot entre els territoris en què hi ha un ús oficial rellevant del català –Andorra, Catalunya, les Balears, el País Valencià. Aquesta manca d'acció coordinada es manifesta en la diversitat de versions en els textos administratius estatals, en les versions del BOE, i en els obstacles a una projecció exterior conjunta (UE, ONU, UNESCO). Ens consta l'esforç fet a nivell tècnic per tal d'establir uns criteris lingüístics compartits, però la manca de marc polític converteix aquest esforç en desproporcionat i a la llarga frustrant.

En el camp de l'ensenyament, les situacions són també desiguals: la presència educativa del català és molt reduïda a la Catalunya Nord, l'Aragó i l'Alguer. La coordinació establerta a nivell universitari fa pensar que l'actuació de l'Institut Joan Lluís Vives podria ser una punta de llança en aquest camp, però la capacitat executiva actual d'aquest

organisme és encara força limitada. I en els altres nivells la coordinació és escassa. Això fa molt difícil que s'arribi a acords que facilitin l'elaboració i l'edició de material educatiu vàlid per al conjunt del territori, superant l'actual enfocament particularista. La mobilitat del professorat també està circumscrita a les demarcacions administratives. Els intercanvis entre estudiants són força limitats. Fins i tot la creació d'espais virtuals destinats al món de l'ensenyament –que agafaran cada vegada més importància– es fa sense tenir-ne una concepció conjunta per a tota la comunitat lingüística. Cal lamentar la manca de coordinació en un camp tan vital per al futur de la llengua.

Si ens fixem en els mitjans de comunicació i les indústries culturals, cal constatar també una escassa interterritorialitat de les iniciatives, generalment circumscrites a l'àmbit d'una comunitat autònoma. Fins i tot cal lamentar l'escassa intencionalitat dels espais de més àmplia difusió, com és el cas de la televisió catalana: la presència de figures del món cultural dels altres Països Catalans és escassa, i la de productes culturals fets en aquests altres territoris encara més. En canvi, és obvi que la millor manera d'afavorir la receptivitat de productes audiovisuals fets a Catalunya per part de la resta de territoris és predicar amb l'exemple i mostrar que la receptivitat a Catalunya envers ells és màxima.

Ara bé, el problema principal en aquest sector procedeix sens dubte de la resistència de les multinacionals i de la manca d'iniciativa privada –que fins fa poc no s'ha mogut en favor del català ni tan sols a Catalunya, encara que la premsa diària i la ràdio estan donant signes d'obertura d'aquestes tendències. Quan hi haurà grups econòmics que s'adonaran que el seu mercat és el conjunt de l'espai lingüístic català?

Un cop més, per la seva enorme transcendència futura, hem de cridar l'atenció sobre l'estancament del català en els productes informàtics de gran consum. És cert que hi ha algun producte nou que ha tingut el català en compte, però el sector informàtic no ha assumit l'existència d'un mercat de llengua catalana –cosa que sí que ha succeït, per exemple, amb els pocs parlants d'islandès. La nostra impressió és que una acció més concertada entre totes les institucions públiques de l'àmbit lingüístic, més persistent i més sistemàtica, pot arribar a inclinar les multinacionals a favor del català. Però hi ha algú que treballi per aconseguir-ho?

7. Possibilitats d'intervenció

Hem fet aquest repàs de l'entorn en què ens movem perquè siguem conscients del paper que pertoca a cadascú. Fins on arriba l'acció dels lingüistes? No està en les nostres mans aconseguir el marc sociopolític adequat, però ens cal promoure una coordinació satisfactòria entre l'IEC i els professionals de la llengua, com s'ha intentat a partir de les Jornades per a la cooperació en l'estandardització lingüística (novembre de 1999).

Fins on arriba l'acció política? Som conscients de les dificultats d'un poder polític limitat com el que tenen les institucions autonòmiques, però qui propugna, en aquests moments, des de l'administració, la plenitud d'ús en un espai comunicatiu comú? No caldria una acció més persistent i explícita en aquest front?

Cal no oblidar, a més, la complementarietat indispensable entre la política institucional i els moviments socials: les mobilitzacions socials en favor de la llengua han de trobar el ressò necessari de part de les institucions. La relació entre uns i altres ha de tendir a un cercle d'activació (i no de desactivació) recíproca.

I no oblidem tampoc la importància de la concertació amb accions polítiques internacionals a favor de la diversitat lingüística, que poden representar aliances poderoses en moments determinats, encara que no tinguin una incidència directa sobre el procés d'estandardització del català.

8. Nous espais de comunicació?

M'agradaria fer un darrer toc d'atenció. Els espais de comunicació canvien, i ens cal mantenir-nos atents als nous circuits que apareixen i poden jugar a favor de la nostra llengua. En el món actual ja és més que evident la crisi dels àmbits de comunicació locals on es reproduïen les parles dialectals. Acabem de veure que els espais públics són en bona mesura deficitaris per a l'estàndard català (especialment els controlats pels grans grups multimèdia). Però al costat de tot això observem l'emergència d'àmbits de comunicació interactiva amb possibilitats imprevisibles d'influència social (i poc aptes a un control

centralitzat). Sabrem aprofitar el ciberespai com un nou àmbit per a l'evolució d'un estàndard català compartit per tots els parlants?

9. Conclusions per al debat

Certament, no manquen temes interessants per a obrir ara el nostre col·loqui o per intervenir en el debat públic. El punt més destacable, en la meva opinió, és el dilema que té plantejada la nostra comunitat lingüística entre la consecució d'una articulació creixent entre tots els territoris o la desarticulació definitiva i la disgregació. Podem aconseguir una coordinació entre les polítiques lingüístiques? Serem capaços almenys d'arribar a una cooperació satisfactòria entre els professionals de la llengua i les institucions acadèmiques? Podem esperar que les indústries culturals, les empreses informàtiques o els mitjans de comunicació reconeguin l'existència d'un espai i un mercat de llengua catalana? És imaginable que es complementin i es reforcin recíprocament els poders democràtics i les mobilitzacions socials per la llengua, en nom d'uns objectius compartits?

Mirem de trobar-ne, entre tots, les respostes.

Referències bibliogràfiques

SECCIÓ FILOLÒGICA DE L'IEC (1990), *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. I.- Fonètica*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

FABRA, P. (1933), *Gramàtica catalana* (segona edició), Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

L'estandardització i la pervivència dels dialectes
El valencià i l'estàndard

Josep Lacreu

1. El concepte d'estàndard

La primera qüestió que voldria abordar en la meua intervenció, ni que fos molt breument, és una aproximació al concepte d'estàndard. Crec que no podem partir d'una idea preconcebuda de l'estàndard, presa d'altres realitats sociolingüístiques, i traslladar-la després mimèticament al nostre entorn, com si fos un concepte teòric amb valor més o menys universal. Crec, al contrari, que és més operatiu concebre l'estàndard com el resultat d'una interacció de respostes concretes a unes necessitats determinades. I és, doncs, el resultat d'aquest procés el que a la llarga anirà conformant dialècticament l'estàndard, com un agregat de solucions convergents. Cal considerar l'estàndard, en definitiva, no com un punt de partida sinó com un port d'arribada. Des d'aquest plantejament, intentarem valorar quines són les necessitats concretes que se'ns plantegen en el nostre marc sociolingüístic i, en funció d'aquestes necessitats, mirarem de determinar quin és el model d'estàndard que més s'adequa a la nostra situació.

L'estàndard no és un concepte estrictament lingüístic, sinó que té un ús molt estès fora d'aquest àmbit. Estandarditzar, en termes generals, és equivalent a homogeneïtzar. Crear un estàndard és, per tant, anul·lar o reduir la variació per a constituir un referent unitari, que puga ser vàlid en el màxim nombre de contextos possibles. L'estàndard lingüístic, en certa manera, parteix d'unes premisses semblants. Enfront de la llengua viva, que tendeix a la dispersió, l'estàndard s'erigeix com una variant unificadora, superadora de la variació, que permet comunicar-se eficaçment amb el màxim nombre de persones possibles.

Històricament, l'estàndard apareix associat bàsicament a les necessitats de l'administració pública, del sistema educatiu i dels mitjans

de comunicació. De l'administració pública, en tant que actua com a expressió d'un poder polític que necessita establir una comunicació amb el conjunt de ciutadans que habiten en un determinat territori; del sistema educatiu, en la mesura que necessita transmetre un codi de comunicació capaç de vehicular adequadament tot un conjunt de coneixements, i dels mitjans de comunicació, perquè han d'informar de la manera més efectiva possible al major nombre de persones que comparteixen una determinada llengua.

Però el nostre àmbit lingüístic està fragmentat. Tenim administracions diferents en cada un dels territoris històrics, tenim uns sistemes educatius que depenen de cada una de les administracions autonòmiques i tenim també uns mitjans de comunicació que només marginalment penetren en l'àmbit de les altres regions del domini lingüístic. Aquesta és una realitat que no podem ignorar. Tenim tot el dret d'intentar canviar les parcel·les de la nostra realitat que no ens agraden. Però no podem deixar que els desitjos ens facen perdre el sentit de la realitat. Perquè només partint de la realitat, podrem donar les respostes més adequades als problemes concrets amb què ens enfrontem.

2. Els dialectes

D'altra banda, pel que fa al segon terme del binomi que compon el títol d'aquestes jornades, la pervivència dels dialectes, permeteu-me que faça també un aclariment previ, abans d'entrar en el tema concret que estem debatent. Si no s'adopta una perspectiva etnocèntrica, és clar que qualsevol expressió del parlar viu forma part d'un dialecte o altre. I, per tant, la pervivència dels dialectes està directament vinculada a la vitalitat de la pròpia llengua.

Ara bé, la qüestió de fons que se'ns planteja en aquest debat és la confrontació entre l'estàndard i els dialectes. I això ens du ineludiblement a reflexionar sobre el tipus d'estàndard que millor s'ajusta a la nostra realitat: o bé un estàndard flexible, amb un alt grau de tolerància de variants dialectals, o bé un estàndard rígid, que eludisca al màxim la variació dialectal.

Per a aportar elements que ens faciliten trobar respostes a aquest dilema, em centraré en l'anàlisi de la situació sociolingüística valenciana.

Perquè només analitzant detingudament les condicions concretes en què es troba cada un dels nostres territoris històrics, podrem arribar a conclusions vàlides per a tot l'àmbit lingüístic. No podem afrontar un tema tan crucial per al futur de la llengua sense un coneixement profund de la nostra realitat social.

La llengua és un fenomen social extremadament complex, sotmesa a molts condicionaments i amb un valor simbòlic molt elevat. No es tracta d'un simple codi de comunicació més o menys neutre. La llengua és també un signe fonamental de la identitat comunitària, i té, per tant, una forta càrrega emotiva que mediatitza qualsevol valoració que se'n vullga fer. És si fa no fa com el concepte de nació, que transcendeix el territori que ocupa per a esdevenir un referent simbòlic de la identitat col·lectiva. S'han de tenir presents, doncs, molts matisos per a poder analitzar correctament la situació sociolingüística i per a avaluar, conseqüentment, les distintes estratègies possibles d'estandardització. Perquè, al cap i a la fi, l'estàndard és un mitjà, i no és un fi en si mateix. I l'objectiu fonamental de qualsevol procés d'estandardització és potenciar l'ús social de la llengua.

3. El procés d'estandardització al País Valencià

Partint, doncs, d'aquesta perspectiva, voldria passar ara a presentar la situació sociolingüística del País Valencià, des d'una doble vessant: lingüística i política. Aquests dos components són indissociables en la conformació de l'estàndard. Perquè, efectivament, l'estàndard requereix, d'una banda, l'elaboració d'un codi lingüístic coherent, que és feina de lingüistes; però també requereix, ni que siga implícitament, el beneplàcit dels estaments polítics per a implementar-lo socialment. Unes institucions regides políticament amb reticències respecte a un determinat model de llengua estàndard dóna lloc a una situació que m'atreviria a qualificar de fatalista per a la vitalitat de la llengua. Encara que ens sàpiga greu, cal acceptar que qualsevol estratègia estandarditzadora elaborada al marge dels poders públics és, com a mínim, coixa. Només amb un suport institucional l'estàndard pot acomplir el paper social que li pertoca.

Abans d'endinsar-nos en l'anàlisi del complex galimaties en què es troba la societat valenciana actual, és imprescindible fer un repàs dels esdeveniments històrics que han anat marcant decisivament la configuració de l'estàndard valencià. Només tenint presents els vaivens i les contradiccions en què hem estat immersos, podem albirar vies de solució efectives als problemes actuals.

En aquest sentit, la primera referència ineludible en la conformació de l'estàndard valencià són, sens dubte, les anomenades *Normes de Castelló*. Aquestes normes són un document d'escasses pàgines que un nombrós grup d'intel·lectuals, associacions culturals i institucions públiques van subscriure l'any 1932 a la ciutat de Castelló de la Plana. En realitat, aquest document no és més que una adaptació de les *Normes Ortogràfiques* de 1913 de l'Institut d'Estudis Catalans. Però amb el pas del temps han adquirit un valor simbòlic molt gran, en tant que representen l'acceptació de la unitat lingüística entre el valencià i el català, que, per més elemental que puga semblar per aquestes latituds, no és poc, ni desdenyable, des d'una perspectiva valenciana, amb una tradició plagada de temptatives secessionistes. En relació amb el model de llengua fixat en les *Normes de Castelló*, val a dir que conté un nombre considerable de dialectalismes, alguns dels quals han caigut en desús en la llengua escrita actual. Així, per exemple, s'utilitza l'indefinit *atre* en lloc d'*altre*; s'usen també els demostratius simples *este* i *eixe* en lloc dels reforçats *aquest* i *aqueix*, i el sufix *–ix* en lloc de *–eix*, en els verbs incoatius (és a dir, *patix* en lloc de *pateix*).

La següent fita de referència obligada en aquesta descripció del procés d'estandardització del valencià és la *Gramàtica valenciana* de Manuel Sanchis Guarner, publicada l'any 1950 (però que ja estava redactada el 1944). Aquesta gramàtica és, bàsicament, la plasmació de l'esperit de les *Normes de Castelló* en un cos doctrinal solvent. Però ja apunta, en forma de recomanacions, el camí pel qual discorrerà posteriorment l'evolució de l'estàndard valencià. Així, per exemple, tot i que continua utilitzant els demostratius simples en el text de la gramàtica, assenyala que "convé molt emprar les formes *aquest* i *aqueix*, amb llurs derivats"; també utilitza l'indefinit *atre*, per més que indica que "la forma *altre* és molt recomanable"; i fa servir també els verbs incoatius amb la terminació *–ix*, encara que fa constar que

> "en la llengua clàssica eren emprades generalment les formes amb les desinències *–esc, -eixes* [...], les quals formes seria convenient assajar-les de reintroduir en el valencià literari".

Tot i la importància teòrica que l'obra de Sanchis Guarner ha tingut per als estudiosos de la llengua, en la pràctica la seua influència social quedà molt minvada per la publicació, immediatament després, l'any 1951, de la *Gramàtica valenciana* de Carles Salvador. S'ha dit –i com a metàfora és prou il·lustrativa– que la gramàtica de Sanchis era una obra per a filòlegs, mentre que la gramàtica de Carles Salvador era una gramàtica per a mestres. El cas és que, ja fos perquè l'esquematització del contingut s'ajustava millor a les exigències dels lectors, o ja fos perquè el model de llengua proposat connectava millor amb la sensibilitat dels lletraferits del moment, la seua influència fou decisiva durant dues dècades, la dels cinquanta i la dels seixanta. El model de llengua contingut en la gramàtica de Carles Salvador és, en gran part, la plasmació de les recomanacions de Sanchis. Així, ja utilitza per exemple els demostratius reforçats (*aquest* i *aqueix*) i l'indefinit *altre*, encara que continua mantenint la desinència en *-ix* i *-isca* per als verbs incoatius, i les formes en *-r-* per al pretèrit imperfet de subjuntiu (*cantara, temera, partira*), així com altres formes verbals, com ara *vullga* o *vore*, que després, almenys durant un llarg lapse de temps, han quedat relegades de l'ús escrit.

Al marge de les obres gramaticals, cal destacar també el paper decisiu de l'obra de Joan Fuster en el procés d'estandardització del valencià. Aquest autor publicà una densa obra durant els anys cinquanta i seixanta, que va tenir una influència crucial en el model de llengua que utilitzaran molts escriptors durant les dècades posteriors. Des del punt de vista lingüístic, l'obra de Fuster és revulsiva. En unes circumstàncies en què al País Valencià no hi havia pràcticament ni editorials ni lectors, Fuster manté una forta voluntat de normalitat, entenent aquesta normalitat com l'assimilació d'unes pautes lingüístiques parangonables a les de qualsevol altra cultura del nostre entorn més pròxim, i això el du a utilitzar una llengua que s'inspira directament en l'obra de Fabra, sense vel·leïtats dialectals. Encara que val a dir que, quan publica a València, adapta la llengua dels seus escrits a aquest context incorporant als seus escrits tot un seguit de trets dialectals, especialment en la morfologia verbal. Cal posar en relleu aquesta flexibilitat de plantejaments lingüístics

que Fuster va aplicar a la seua obra, que contradiu la rigidesa que sovint donen d'ell tant els seus seguidors més radicals com els seus detractors més acèrrims.

Però, malgrat la gran influència que Fuster va exercir en tota una generació d'escriptors, les obres gramaticals valencianes continuen el seu propi procés evolutiu, sense arribar a assumir doctrinalment els plantejaments fusterians. Així, després de la gramàtica de Carles Salvador, la següent referència fonamental en la configuració de l'estàndard valencià és el *Curso medio de gramática catalana referida especialmente al País Valenciano*, d'Enric Valor. Aquesta obra, publicada l'any 1973, representa la culminació d'un procés tendent a convergir lingüísticament amb la resta de dialectes catalans partint de la pròpia realitat dialectal. És la plasmació més avançada de la doctrina lingüística que s'ha convingut a anomenar policentrisme convergent. La novetat més important que incorpora l'obra d'Enric Valor en relació amb la de Carles Salvador està en els paradigmes verbals. Així, en els verbs incoatius, passa a donar prioritat a les desinències *-eix* i *-esca* per als present d'indicatiu i subjuntiu dels verbs incoatius (en lloc de *-ix* i *-isca*, respectivament), i a les desinències clàssiques *-às*, *-és*, *-ís* per al pretèrit imperfet de subjuntiu, en comptes de les formes en *-r-* (és a dir, *cantàs*, *temés* i *partís*, en lloc de *cantara*, *temera* i *partira*). Aquest model de llengua triomfa plenament durant la dècada dels vuitanta i primera meitat dels noranta, i encara avui manté una vitalitat important, sobretot en els àmbits universitaris.

Però l'accés de la llengua a nous àmbits d'ús –fonamentalment el sistema educatiu i els mitjans de comunicació audiovisuals– va fer trontollar la validesa de determinades solucions lingüístiques pensades sobretot per a afrontar les necessitats del discurs literari. Enric Valor, com els gramàtics precedents, partia de la literatura com a referència bàsica del seu model gramatical. I era lògic. Això era, de fet, l'única cosa que hi havia aleshores. I eren, per tant, les necessitats literàries les que calia intentar satisfer. Més encara: no qualsevol literatura, sinó un determinat tipus de literatura que mantenia plenament vigents els ideals del noucentisme. Però, en fi, la incorporació del valencià al sistema educatiu i als mitjans de comunicació havia de fer que es replantejaren inevitablement algunes solucions lingüístiques arcaïtzants potser acceptables per a la lletra escrita, però difícilment assumibles en altres

àmbits més exigents de naturalitat expressiva. La *Gramàtica valenciana*, *Els verbs valencians* i el *Diccionari valencià*, publicats el 1995, conjuntament per la Generalitat Valenciana i l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, s'enfronten a aquestes noves exigències i marcaran un punt d'inflexió en l'evolució de l'estàndard. Els verbs incoatius i el pretèrit imperfet de subjuntiu són els punts més reveladors d'aquest canvi de tendència. Es recuperen les desinències *-isc* i *-isca* com a formes principals per al present d'indicatiu i de subjuntiu dels verbs incoatius, i també les desinències en *-r-* per al pretèrit imperfet de subjuntiu. Aquestes mateixes opcions són les que havia adoptat l'Institut d'Estudis Catalans en l'opuscle *Proposta per a un estàndard oral*, i posteriorment fins i tot el mateix Enric Valor va incorporar també aquestes mateixes solucions a l'última edició de *La flexió verbal*.

D'altra banda, els mitjans de comunicació orals i gran part de l'administració pública i del sistema educatiu han assumit com a formes habituals els demostratius simples *este* i *eixe*, així com una gran quantitat de variants lèxiques més pròximes a l'ús habitual de la majoria dels valencians. Seria enormement simplista atribuir aquest canvi de tendència a la influència dels canvis polítics esdevinguts al País Valencià. El PP accedeix al poder de la Generalitat Valenciana el 1995, després de publicar-se les obres citades anteriorment, que plasmen un canvi de tendència en la perspectiva lingüística que havia estat gestant-se durant alguns anys abans, i en el qual participen tant les universitats valencianes com el mateix Institut d'Estudis Catalans. Qualsevol insinuació tendent a atribuir les causes d'aquests canvis lingüístics a una voluntat de complaure la nova classe política dominant no passa de ser una insídia maliciosa sense cap fonament. De fet, canvis semblants s'havien produït abans a Catalunya com a conseqüència principalment de l'accés del català als mitjans de comunicació. És per aquesta via per on cal buscar les causes reals del canvi de paradigmes lingüístics. A mesura que l'ús del valencià s'eixampla amb normalitat a través del sistema educatiu i dels mitjans de comunicació, l'estàndard va conformant un model de llengua referencial que prima la naturalitat expressiva; en contraposició, les formes verbals acabades en *-esca* i altres mots de ressonàncies ausiasmarquianes cauen en el pou del desús. És inevitable.

4. Les reaccions secessionistes

Però, per a fer-se una idea més global del procés d'estandardització del valencià, i copsar alhora la complexitat de l'actual situació sociolingüística valenciana, és imprescindible fer referència també a les reaccions que s'han desencadenat en contra d'aquest mateix procés. Perquè, certament, l'evolució que s'ha seguit no és, ni de bon tros, tan lineal com la descripció de l'apartat anterior podria induir a pensar.

Certs sectors de la societat valenciana van veure en el procés d'estandardització descrit una agressió a les pròpies senyes d'identitat, i van reaccionar proposant un model lingüístic alternatiu basat en l'exalçament radical dels trets diferencials respecte al català. L'expressió inicial d'aquest moviment lingüístic secessionista cal situar-lo en el llibre de Miquel Adlert Noguerol *En defensa de la llengua valenciana*, publicat l'any 1977. A partir d'aquest punt d'arrancada, s'han succeït encara diverses propostes ortogràfiques tendents a maximitzar les diferències amb el català fabrià, que culminen el 1992 amb la publicació del *Diccionari valencià-castellà castellà-valencià* de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana. Potser no és ara el moment ni el context adequats per a analitzar detalladament les propostes lingüístiques d'aquests moviments secessionistes, però sí que crec convenient fer una valoració dels efectes que aquesta escissió ha produït sobre l'ús social de la llengua. Perquè, si bé és fàcilment constatable l'escassa repercussió que han tingut aquestes normes en el món de la cultura, no es pot dir el mateix des d'una perspectiva política i social. Un partit polític (Unió Valenciana), de fet, es va constituir i ha actuat permanentment com a expressió política d'aquest moviment lingüístic secessionista. Aquest partit va arribar a tenir set regidors a l'Ajuntament de València, i durant tota la legislatura anterior va estar governant en coalició amb el PP, fent-se càrrec de dues conselleries i de la presidència de les Corts Valencianes. En aquestes parcel·les de poder ha estat utilitzant-se el valencià amb ortografia secessionista.

I si, certament, no pot menystenir-se la importància d'aquest fet, en la mesura que implica un cert reconeixement oficial d'aquestes normes i, consegüentment, un impuls al seu ús, crec que encara és molt més transcendental l'efecte inhibidor sobre l'ús social del valencià que ha

provocat aquest conflicte al llarg de més de trenta anys d'existència. Empreses, comerços, institucions i altres establiments amb projecció pública han optat en molts casos, efectivament, per utilitzar exclusivament el castellà per a eludir qualsevol mena de conflicte derivat de l'ús del valencià. Companyies tan importants com Telefónica o Iberdrola, per citar només alguns casos coneguts, han estat objecte de pressions fortíssimes perquè deixessen d'utilitzar el valencià (catalanitzat segons els seus crítics). Les repercussions són impossibles d'avaluar objectivament. Però en la meua apreciació crec que han sigut grandíssimes.

Aquest conflicte encara continua latent, per més que alguns esdeveniments dels últims temps sembla que n'han mitigat la intensitat. Em referisc, sobretot, a la destitució de María Consuelo Reyna com a directora del diari *Las Provincias* (durant molts anys, principal instigadora del moviment secessionista des de les planes d'aquest diari) i, d'altra banda, la no obtenció de representació institucional del partit Unió Valenciana ni en les Corts Valencianes ni en l'Ajuntament de València en les últimes eleccions autonòmiques i municipals de 1999.

Amb tot, crec que seria enganyós inferir d'aquestes dades que el conflicte lingüístic sobre la identitat del valencià és cosa del passat. Al marge de les seues manifestacions més estentòries, continua havent-hi una important massa social que té interioritzat el particularisme lingüístic valencià en un grau molt elevat. Enquestes recentment publicades als mitjans de comunicació posen de manifest que un 62% dels ciutadans consideren que el valencià és una llengua diferent del català. Aquest sentiment adquireix la seua màxima expressió entre les persones majors de 55 anys que parlen habitualment valencià. Encara que pogués fer-se alguna matisació a aquestes dades (totes les enquestes són susceptibles de matisacions), el percentatge és tan contundent que obliga a realitzar una autocrítica sincera i qüestionar-se la validesa del procés d'estandardització seguit. Independentment de les responsabilitats evidents que puguen imputar-se a determinats partits polítics que han aprofitat el tema de la llengua per a desgastar el partit governant, la realitat nua que deixa al descobert aquestes dades és que una massa social molt nombrosa de valencians no ha identificat el seu parlar espontani amb la varietat estàndard.

5. Conclusions

Aquesta bigarrada situació posa en relleu una complexa situació sociolingüística que cal tenir ben present a l'hora de dissenyar el model d'estàndard desitjable. La situació actual no és ni de bon tros com la dels anys seixanta. Hi ha una gran diversitats d'àmbits nous on el valencià és present, que eren absolutament inimaginables fa quatre dècades. I, sobretot, hi ha una gamma molt àmplia de sensibilitats que l'actual marc politicoadministratiu posa en contacte amb el valencià. Com a conseqüència d'aquesta nova situació hi ha, efectivament, molts polítics, periodistes i usuaris en general que, per raons circumstancials més que per un compromís personal, es veuen induïts en un moment determinat a utilitzar el valencià. L'estàndard ha de ser capaç de donar respostes adequades a escriptors compromesos amb la llengua; però també a glossadors ocasionals de festes populars, a comerciants que només aspiren a establir una comunicació efectiva amb els seus potencials clients, i fins i tot a polítics reticents amb l'ús del valencià, per por que els acusen de catalanistes. L'estàndard ha d'integrar el màxim nombre de sensibilitats, procurant generar el mínim grau de rebuig possible. Entre altres coses, perquè els que no siguem capaços d'integrar o bé aniran a engrossir les files dels secessionistes o bé passaran a utilitzar el castellà sense més distinguos ni consideracions.

L'estàndard ha de ser concebut, sobretot, com un codi funcional, que servisca per a donar respostes satisfactòries a la diversitat de situacions comunicatives en què es troben els usuaris. Sense vel·leïtats literaturitzants ni requeriments de compromisos nacionalitaris. Si només els literats i els nacionalistes convençuts se senten còmodes utilitzant l'estàndard, malament: això és un senyal inequívoc de les seues deficiències. L'estàndard ha de ser plural, perquè variades són les situacions que ha de satisfer. I si legítimes són, per descomptat que sí, les necessitats dels escriptors d'excelses inquietuds literàries que tenen la voluntat de projectar els seus escrits sobre la totalitat del domini lingüístic, legítimes són igualment les necessitats dels botiguers que només volen comunicar en valencià els productes que venen als seus veïns de barriada.

Com assenyala ben encertadament, al meu parer, la professora Maria Teresa Cabré,

> "la noció d'estandardització [...] va cedint pas a la d'harmonització, molt més respectuosa amb la diversitat lingüística i cultural"

I, sobretot –afegiria jo–, molt més eficaç com a instrument de revalencianització de determinats àmbits lingüístics dominats per l'ús del castellà.

Crec que, en la nostra situació, la forma més adequada d'entendre l'estàndard és com una espècie de puzle en què les diverses varietats, diatòpiques i diafàsiques, són peces que s'han de fer encaixar harmònicament com a parts d'un tot. No podem traslladar mimèticament al nostre cas les solucions adoptades en altres àmbits, en circumstàncies i moments molt diferents dels nostres, com si fos l'única via possible d'actuació. Hem de buscar respostes concretes als problemes particulars que se'ns plantegen. Només així, amb flexibilitat i sensibilitat, podrem afrontar amb alguna expectativa d'èxit els reptes que ens planteja la nostra societat en aquest segon mil·lenni que ara iniciem.

Referències bibliogràfiques

ADLERT NOGUEROL, Miquel (1977), *En defensa de la llengua valenciana*, Del Senia al Segura, València.

CABRÉ, Maria Teresa (1999). *La lingüística aplicada i el repte de la interculturalitat*, dins *Bescanvi i identitat: interculturalitat i construcció de la llengua*, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Alacant.

Diccionari valencià, (1995), Generalitat Valenciana - Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Edicions Bromera, València.

Els verbs valencians (1995), Generalitat Valenciana - Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Edicions Bromera, València.

Gramàtica valenciana (1995), Generalitat Valenciana - Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Edicions Bromera, València.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1913), *Normes ortogràfiques*, Barcelona.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1992), *Proposta per a un estàndard oral. Morfologia,* II, Barcelona.

Normes dOrtografia Valenciana, (1981), Ajuntament de València (Festa del llibre 1993), Edició facsímil a càrrec de l'Ajuntament de València.

PÉREZ MORAGON, F.(1982), *Les normes de Castelló*, Eliseu Climent Editor, València.

REAL ACADÈMIA DE CULTURA VALENCIANA (1992), *Diccionari valencià-castellà castellà-valencià*, Del Senia al Segura, València.

SALVADOR, C. (1978), *Gramàtica valenciana* (edició a cura d'Antoni Ferrando), Editorial Alta Fulla, Barcelona.

VALOR, E. (1973), *Curso medio de gramática catalana referida especialmente al País Valenciano*, Editorial Gorg, València.

VALOR, E. (1996), *La flexió verbal* (21a ed.), Eliseu Climent Editor, València.

El balear i l'estàndard

Gabriel Bibiloni
(UIB)

Hauria de començar aquesta exposició amb unes reflexions sobre els dos conceptes del títol i respondre dues qüestions: una ja habitual en la literatura sociolingüística (què és l'estàndard?) i una altra potser més inesperada (què és el balear?).

1. Es comprèn que l'organització d'una jornada com aquesta, en què es reflexiona sobre les possibilitats de pervivència dels dialectes en un supòsit d'estandardització reeixida, obliga a considerar els parlars insulars com una unitat i tractar-ne la problemàtica unitàriament. Amb tot, això que, d'acord amb la proposta dels organitzadors, aquí anomenam balear –paraula que no sol despertar gaire entusiasme entre els illencs sensibles, ni aplicada a fets lingüístics ni aplicada a cap altra realitat– és un conjunt divers i multiforme, dins el qual es poden diferenciar unitats de tipus geogràfic més o menys caracteritzades. Però, sobretot, cal tenir en compte que els usos lingüístics a les Illes Balears constitueixen un complex ventall diatípic, que va del col·loquial més dialectal a la llengua formal més elaborada i ajustada a la normativa però també impregnada d'elements propis de l'àrea (tant els fonètics com els que afecten la llengua escrita), que contrasten amb els equivalents d'altres zones dialectals. Què hem d'entendre per balear?; ¿només la llengua dialectal del carrer i la família o també l'idioma dels informatius de televisió o del *Diari de Balears*, que s'acostarien a una idea de llengua estàndard, però amb elements regionals evidents? Segurament denominacions com balear, mallorquí, menorquí o eivissenc –la primera tecnicisme de dialectòlegs, les altres presents en l'ús popular– serien associades més aviat al col·loquial, mentre que sintagmes com català de les Illes Balears, català de Mallorca, etc. més fàcilment suggeririen la totalitat dels usos amb tots els matisos. Dit en altres paraules, mallorquí (o en el seu cas menorquí o eivissenc o balear) significa tot el català que s'usa a Mallorca

o només el català col·loquial-dialectal propi de Mallorca? En el primer cas els nivells lingüístics més alts estarien més a prop dels nivells equivalents d'altres àrees que dels nivells més baixos de la mateixa àrea.

2. Què entenem per estàndard? Malgrat que aquest rètol ja fa una trentena d'anys que va ser introduït al nostre país, en tots aquests anys no s'ha arribat a l'existència d'una definició més o menys única i clara, com ho demostren les terminologies emprades (varietat estàndard, registre estàndard) o les oposicions que s'hi estableixen (estàndard/dialecte, estàndard/col·loquial). Sovint s'identifica d'una manera no gaire encertada l'estàndard amb la llengua normativa, i certament aquests són dos conceptes diferents; altres vegades s'associa, creiem, de manera massa restrictiva a un nivell intermedi, del qual s'exclouen el col·loquial i els registres més elaborats; i en una altra visió l'estàndard es concep com una varietat àmplia, que té com a característica primària el fet de la seva utilització i acceptació en tota la comunitat lingüística (oposada a les varietats geogràfiques d'abast parcial), però que pot incloure un ventall de nivells que va del col·loquial fins als més formals. Per al pròposit d'aquesta exposició ens serà més útil una concepció de l'estàndard més acostada a la darrera visió.

3. En una situació de normalitat lingüística un procés d'estandardització implica d'una banda un procés d'expansió del sistema lingüístic, a base de la multiplicació dels recursos; i, d'altra banda, un procés de reducció de la variació geogràfica i d'homogeneïtzació lingüística.

Pel que fa al segon procés, l'homogeneïtzació parteix del valor de model referencial que representa l'estàndard. L'estàndard comença essent un model utilitzat pels sectors socials més elevats, que tenen un major accés a la cultura, i és imitat progressivament pels altres sectors a mesura que aquests també tenen major accés a l'educació i als instruments difusors de la cultura. La democratització i la socialització de la cultura i l'accés a la informació, fenòmens propis de l'època actual, són el context en què els estàndards es difonen a tota la societat de manera inapel·lable.

D'altra banda, l'estàndard comença essent –a més del model de les classes elevades– un model artificiós propi dels registres formals. Des d'aquí, però, tendeix a expandir-se cap a àmbits menys formals i a ocupar

finalment el col·loquial, procés que comporta, òbviament, la formació dins el mateix estàndard de registres diferenciats.

En resum, en les societats modernes l'estàndard és un model lingüístic que es troba en expansió en diverses direccions, expansió social, expansió social i expansió diatípica, amb tendència a ocupar tot l'espai de l'ús lingüístic. Aquesta expansió representa el desplaçament de totes aquelles formes incompatibles amb l'estàndard o que hi resten excloses, que bàsicament són variants formals pròpies d'una àrea geogràfica concreta.

Com és lògic, la naturalesa i les característiques d'aquest procés depenen de la distància –estructural i psicològica– que hi pugui haver entre l'estàndard i els dialectes. Quan aquests se senten com a varietats marcadament diferents i això els fa objecte de mecanismes de lleialtat lingüística clara, es poden donar models de coexistència i alternança de les dues varietats, i el trencament d'aquesta coexistència més que un procés de desplaçament de formes es presenta com un fenomen de substitució lingüística. En qualsevol cas, la superposició de l'estàndard és la tendència que s'observa en general a les societats contemporànies: parem esment en el cas de l'alemany o l'italià, en què els dialectes tradicionalment vigorosos deixen pas ràpidament a l'estàndard comú.

Ara bé, d'acord amb els diferents models d'estandardització possibles, pot haver-hi un determinat grau d'integració de recursos lingüístics de les diferents varietats geogràfiques dins l'estàndard. Aquest fet és especialment constatable en els models d'estandardització que s'han anomenat composicionals. Tot allò que pugui integrar-se dins l'estàndard i vehicular-se a tot l'espai de la comunitat lingüística enriquirà la llengua i perviurà. D'aquesta manera l'estandardització reforça la diversitat lingüística, en tant que la integra.

4. L'estandardització del català realitzada al llarg del segle XX ha estat marcada per un fet decisiu, la fragmentació regional, que ha tingut dues conseqüències: la constitució de models regionals fins a cert punt excloents, és a dir, la inexistència d'un estàndard pròpiament dit; i el poc succés en la difusió de recursos lingüístics regionals més enllà de les seves fronteres originàries (exceptuant, si de cas, els del català central, vehiculats especialment pels mitjans de comunicació).

L'estat de regionalització de la comunitat lingüística catalana a principi de segle XX, els problemes del nom i de la identificació de la llengua en un gran sector de la societat valenciana i de les societats illenques, entre altres factors, determinaren la codificació de models paral·lels més que d'una varietat normativa homogènia per a tot el territori de la llengua. Aquests models normatius es caracteritzen per solucions gràfiques pròpies (per exemple, accentuació de la *e* al País Valencià), un lèxic amb elements diferenciats i un elevat nombre de variants formals, entre les quals ocupa un lloc de primer ordre la morfologia verbal, element que per si sol ja constitueix un element caracteritzador o conformador d'aquells models normatius regionals.

La modesta promoció del català que s'ha fet en les darreres dues dècades (sobretot amb la posada en marxa dels mitjans de comunicació audiovisuals) ha representat una empenta i un reforçament per als models regionals esmentats. Al País Valencià, a les Balears... i al Principat! Barcelona, possible i desitjable capital del país, és l'únic centre des d'on s'hauria pogut –i es pot– impulsar i difondre un estàndard nacional, sempre que aquesta opció sigui corresposta amb una bona disposició per part de la perifèria, cosa que no succeirà si no es tracta d'un autèntic estàndard nacional. Barcelona, però, sembla que només vol promoure un model regional pensat per a la seva àrea i ignorant completament la resta del país. Aquesta és la gran desgràcia de l'estandardització del català.

Aquest model fragmentari garanteix, en principi, més que ho faria un model únic, la supervivència d'una bona part del material dialectal, que és el tema que ara ens ocupa. Ara bé, és inevitable de posar aquí un grapat de qüestions. Fins a quin punt la normalització completa de la llengua catalana i aquest model d'estandardització són compatibles? Quina evolució pot seguir aquest model en diversos supòsits de canvi social i sociolingüístic?

Aquest model és un obstacle per a la normalització, perquè aquesta no disposa d'un instrument òptim per a difondre tota mena de productes lingüístics al llarg i ample del territori de la llengua, al capdavall un territori petit, on l'existència de diversos "estàndards" regionals s'ha de veure com una anomalia. Doblar dues vegades un mateix film, o un espot publicitari, o haver de fer diferents versions d'un manual escolar de matemàtiques, o publicar un text legal en dues versions diferents en un mateix butlletí oficial de l'Estat, o no poder tenir un únic

programa de traducció automàtica, són certament coses absurdes, només explicables per unes mancances sociolingüístiques, com són el fracàs del projecte de normalització i l'esquarterament regional de la nostra societat. Construir un estàndard unificat –valgui la redundància– és construir un instrument eficaç al servei del projecte de normalització lingüística que una part de la nostra societat, massa petita lamentablement, ha concebut.

Cal suposar, però, que una hipotètica situació d'ús ple de la llengua i la normalitatzació de les interaccions en la xarxa social catalana trencaria el model actual i vulguis no vulguis, amb més temps o amb menys, apareixeria un estàndard nacional (la funció crearia l'òrgan). És evident, tanmateix, que les dues vies –l'estàndard nacional elaborat com a instrument per a la normalització o l'estàndard com a resultat més espontani de la normalització de la xarxa d'interaccions en el si de la societat catalana– porten a resultats diferents, amb una major possibilitat d'esborrament de les varietats dialectals en el segon cas.

Comptat i debatut, la homogeneïtzació lingüística i la reducció de la variació geogràfica és quelcom inherent a un procés de normalització de l'ús social d'una llengua en el món actual. La pervivència d'elements lingüístics que en el punt de partida pertanyen a varietats locals té les millors perspectives en la integració d'aquests elements en l'estàndard comú; és a dir, quan siguin transformats en recursos expressius a l'abast de tota la comunitat i útils per a aquesta comunitat. Cal suposar que el lector pensarà ràpidament en elements de tipus lexical i fraseològic, més que en variants formals de paraules (tipus *rodó/redó*), cada una de les quals es presenta com a incompatible amb les altres concurrents. En aquest sentit, la millor garantia per a la pervivència dels dialectes (una part determinada, és clar) es troba en la normalització completa de la llengua (l'estàndard nacional). Fora d'això el que hi ha és la desaparició més pròxima o més llunyana d'aquesta llengua. I els seus dialectes, òbviament.

5. Després d'aquest enfocament teòric, passem a parlar de coses més concretes, i de coses referides a la situació a les Illes Balears. La postura que els illencs adopten davant l'estandardització està marcada per un fet important: la manipulació ideològica que s'ha portat a terme entorn d'aquesta qüestió. Primer va ser una llarga història de postergació de la llengua, en què aquesta restà dedicada exclusivament a funcions

domèstiques i presentada com un dialecte casolà amb noms empetitidors (*mallorquí, pla, eivissenc, pagès*). *Català* era per als illencs el nom d'un altre vernacle casolà parlat a l'altra banda de la mar, pròxim però diferent. Després de segles d'existència d'aquesta situació, i profundament arrelat en els usuaris l'estatus de la llengua (dialecte casolà d'una banda, però fortament lligat a la identitat local de l'altra), en l'època de l'estandardització i dels intents de promoció social del català (diverses etapes del segle XX) la manipulació ideològica feta per les esferes del poder fou intensa i contínua: la promoció de l'estàndard feta pels sectors defensors de la llengua va ser presentada pels manipuladors com una amenaça al manteniment de la identitat lingüística dels illencs. Una de les manifestacions més clares d'aquesta política és la martellejant i obsessiva "defensa" de les "modalitats insulars" duta a terme després de l'oficialització del nom de *català* per a la llengua en l'Estatut d'autonomia de 1983, política que durà fins al 1999. En aquesta època no hi ha decret ni altre document legal en què el nom de la llengua entronitzat per l'Estatut no vagi seguit de la cueta "amb les modalitats pròpies de les Illes Balears"; i la política governamental arribà a obsedir-se en la fustigació de persones i materials (per exemple, manuals escolars) que veiessin com un perill per a les inefables "modalitats". Alhora –i de molt més enrere– la premsa local va fer campanya sense descans amb la mateixa manipulació ideològica.

Després de tot això, una gran part dels illencs –els posseïdors d'una menor formació lingüística– han seguit amb un cert desconcert el procés recent d'intent de promoure i normalitzar la llengua. L'ús del "nou" nom de la llengua i la promoció de la varietat estàndard han pogut ser vists com un intent de substitució de la seva manera de parlar per una altra pròpia d'una altra àrea geogràfica, i s'han produït algunes reaccions defensives, alimentades pels mitjans de comunicació i els dirigents espanyolistes. Al capdavall, però, les mateixes que previsiblement es produirien al Principat si hom hagués de substituir el nom tradicional de la llengua per un altre que fos associat a la parla d'una regió veïna.

La militància en aquesta ideologia antiestandarditzadora i oposada a l'ús del nom general de la llengua ha rebut a Mallorca el nom de *gonellisme* (paral·lel al blaverisme valencià), nom sorgit el 1972 arran d'una polèmica a la premsa local iniciada per un personatge que signava amb el pseudònim de Pep Gonella. Per gonellisme s'entén un ventall

ideològic que va del secessionisme lingüístic simple fins a postures dialectalistes no secessionistes, però en rigor, si ens atenem a les tesis defensades en la polèmica esmentada, el gonellisme, més que secessionisme, es presenta com una ideologia que propugna la utilització formal de les variants lingüístiques usuals en la parla quotidiana dels mallorquins. Salvant algunes distàncies, pot ser considerat com un equivalent, més estrafolari, del fenomen principatí que s'ha anomenat *català light*. Tots dos són moviments localistes obstaculitzadors de la construcció d'un estàndard nacional. Cal dir que el secessionisme simple és avui a les Illes un fenomen analfabet i residual que no té el suport de cap partit polític i destinat a la desaparició ràpida. Les reticències a l'estandardització i l'adhesió a formes locals, en canvi, és encara un fenomen present, que requereix, però, un seguit de matisacions.

El sector social format per la gent més educada i favorable a la promoció real de la llengua ha tingut sempre un posicionament incondicionalment favorable a la llengua normativa i a l'estandardització. Escriptors i persones cultes acceptaren del principi sense problemes la normativa sorgida de les instàncies codificadores. Jaume Busquets i Francesc de B. Moll divulgaren aquesta normativa abans de la guerra del 36, i Moll en féu una àmplia difusió i modelació en els anys de la postguerra. Els qui s'interessaven sincerament per l'ús social de la llengua i pel seu aprenentatge acceptaren disciplinadament una normativa lingüística que, tot i la incorporació d'elements regionals de tradició culta, restava relativament allunyada del parlar de cada dia. Pensem en el cas contundent de la utilització de dos articles diferents en els usos escrits i els usos orals espontanis. Aquest esperit de disciplina i renúncia a gran part del material lingüístic matern en benefici d'una llengua comuna unificada hauria de fer reflexionar als qui ara fan promoció de localismes barcelonins en nom d'una major identificació dels catalans d'aquesta àrea amb la llengua pública, cosa que dinamita el consens tradicional entorn de la normativa i encoratja localismes d'altres indrets.

6. Per a acabar aquesta exposició analitzarem les tendències i els canvis lingüístics que s'estan produint actualment a la societat de les Illes Balears pel que respecta a les relacions entre l'estàndard i les varietats locals. Les possibles influències sobre el parlar tradicional constitueixen un joc en què cal distingir com a elements principals la pressió de la

llengua normativa en general, la pressió dels mitjans de comunicació (entre ells els de Barcelona) i, capítol especial, la pressió de l'espanyol.

La pressió de la llengua normativa en general es manifesta a través de diversos àmbits formals en els quals hi ha hagut durant les darreres dècades un determinat grau d'introducció del català normatiu. Els illencs ara tenen contacte amb alguns papers de l'administració escrits en català, amb alguns productes culturals (llibres, revistes, diaris), i sobretot amb els mitjans de comunicació audiovisuals, ja siguin locals o els de Barcelona o València. Una part de la població, els sectors joves, tenen un major contacte amb el català normatiu, per l'ús del català al sistema educatiu, present en major o menor mesura en tots els centres, contacte que lògicament és altament intens en els casos d'ensenyament vehiculat del tot en català.

En general, la llengua escrita té escassa influència sobre la parla diària: els illencs estan històricament acostumats a una llengua escrita separada de la llengua oral. En època antiga el català escrit, reservat a una minoria, tingué una existència paral·lela a la llengua oral, respecte de la qual mantenia una discreta distància; i en època moderna la gent de les illes ha tingut l'espanyol per llengua escrita habitual. Caldria matisar, però, aquesta afirmació afegint que aquella influència ha de ser per força major en els joves escolaritzats en català. I, sobretot, hem de destacar el fet que els joves de famílies hispanoparlants integrats lingüísticament, ja sigui per l'escolarització, per acció dels mitjans de comunicació o per tots aquests factors, atès que en els seus referents pesen més el model dels llibres o de la televisió que el col·loquial tradicional, utilitzen oralment un català molt més acostat al model normatiu o àdhuc al model televisiu.

Interès especial té la pressió que sobre el parlar insular pugui exercir la llengua oral dels mitjans de comunicació audiovisuals i les possibles tendències al desplaçament de formes i comportaments fonètics. La producció de ràdio i televisió en català feta a les illes és minoritària en comparació al bombardament mediàtic en llengua espanyola. La ràdio i la televisió estrictament locals solen utilitzar normalment les varietats locals; utilitzen un model més normatiu –diguem-ne estàndard– els únics programes en català de la ràdio i la televisió públiques (RNE i TVE), que són els informatius dits regionals, i els informatius i altres programes amb ús lingüístic no espontani dels dos canals de televisió privats que amb un règim d'existència tolerada cobreixen com a mínim l'illa de Mallorca.

L'ús espontani en tots aquests mitjans sol vehicular-se en les varietats dialectals, i sense mirar gaire prim pel que respecta a la qualitat lingüística. En aquest panorama mediàtic és important la presència de les emissores de ràdio i televisió de la Generalitat de Catalunya, que a les Balears tenen un seguiment considerable. No hi ha estudis sobre el grau en què el model formal de la ràdio i la televisió estan influint en la parla col·loquial, però és de suposar que deuen ser en alguna mesura un factor d'acostament entre els dos codis. Fins i tot, setze anys de recepció de TV3 a la majoria de llars de les Balears segur que han estat causa, fins i tot, d'algun acostament entre el català de les illes i el de la capital.

Naturalment, en aquest escenari hi ha variables lingüístiques que més fàcilment són arrossegades pel corrent dels models formals o centrals i altres que ofereixen una resistència que els augura una vida molt més llarga. Així, mentre formes com *història* i *realitat* van desplaçant les tradicionals *histori* i *realidat*, unes altres no han perdut gens de vitalitat, com els pronoms *noltros* i *voltros*, els possessius *nostro* i *vostro*, o l'article salat, que en el parlar col·loquial no ha fet gens d'espai a l'article estàndard, i en el parlar formal espontani (quan hom no llegeix ni recita) té una presència encara molt majoritària. Aquest document, en què es parla de fets globals i de tendències, no és el lloc de fer la descripció exhaustiva del funcionament de variables concretes; per això ens limitam a una senzilla exemplificació que ajudi a la comprensió de les afirmacions generals.

Amb tot, l'autèntic desplaçament de les varietats geogràfiques insulars és el desplaçament efectuat per l'espanyol. És a dir que el desplaçament del dialecte és el desplaçament de la llengua. La influència de l'espanyol causa tanta destrossa que el parlar de les generacions joves s'allunya de manera alarmant de les generacions més grans. Entre la llengua de les rondalles, que, simplificant un xic, és la llengua que s'anava transmetent de generació en generació, i la llengua dels actuals adolescents hi ha un abisme colossal. La riquesa exuberant d'aquella llengua tradicional ha donat pas a un català depauperat, esquelètic i, de fet, una pura còpia de l'espanyol.

La interferència de l'espanyol es manifesta, en primer lloc, en la fonètica: la ela ha perdut entre la majoria de joves la seva articulació velar tradicional, s'està perdent la ve labiodental, desapareix el fonema fricatiu palatal sonor /ʒ/ substituït pel so de la *y* consonàntica espanyola,

desapareix la ela palatal substituïda per la mateixa *y* espanyola, s'africa la fricativa /ʃ/ inicial de paraula, no se sonoritza la essa final que enllaça amb vocal inicial del mot següent, per esmentar només els fets mes greus.

És interessant de parar esment en la pèrdua d'alguns mecanismes fonètics que han caracteritzat el parlar insular tradicional: per exemple, el tancament de la *o* àtona seguida en síl·laba següent per una *i* o una *u* (*policia*), propi de part de Mallorca; o la vocalització de la ela davant algunes consonants sonores (*sauvatge*, *espeuma*). Potser en aquest procés hi ha tendències de canvi internes; però és evident que l'espanyol hi és determinant, com es demostra amb el fet que *sauvatge* (amb el referent espanyol *salvaje*) pràcticament ha desaparegut, mentre que *espeuma* (sense el referent espanyol) manté tot el vigor.

En el lèxic la interferència és aclaparadora. L'únic que podem fer en aquesta breu exposició és fer èmfasi en alguns aspectes essencials d'aquesta interferència, com són la invasió de paraules espanyoles associades a tots els objectes i tots els conceptes nous –atès que una llengua subordinada és incapaç de generar una neologia pròpia–; la desaparició, o la tendència a la desaparició, de tots els mots catalans que no tenen un equivalent formal en espanyol; i la intensitat del calc, sobretot el calc semàntic, que converteix el català en una estructura mental idèntica a l'espanyola.

7. Interessar-se per les possibilitats de pervivència dels dialectes és un exercici ple d'interès i de sentit entre els lingüistes i entre els altres usuaris de l'idioma. En una dinàmica d'estandardització i normalització lingüística allò que es pot tenir en perspectiva és una planificada promoció de recursos lingüístics dialectals la integració dins l'estàndard dels quals pugui ser viable i desitjable. Dins l'estàndard comú, general i nacional. Això no serà possible sense una xarxa de planificadors del corpus amb una sensibilitat especial, coordinada i cohesionada. I sense construir una societat que trenqui les fronteres interiors i les dependències exteriors.

Lamentablement, els parlants de català tenim l'envit de preocupar-nos per una altra pervivència, bàsica i irrenunciable: la pervivència de llengua, que, de moment, continua amenaçada.

SEGONA PART

L'ESTÀNDARD I ELS DIALECTES EN ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ

L'estàndard i les varietats regionals a la ràdio i la televisió públiques de Catalunya

Francesc Vallverdú
(Corporació Catalana de Ràdio i Televisió, CCRTV)

1. Introducció

En abordar la problemàtica de la diversitat dialectal (diatòpica) en relació amb els mitjans audiovisuals, val la pena de delimitar netament la discussió. En primer lloc, cal prescindir d'alguns prejudicis prou arrelats, com els que consideren els dialectes regionals "l'única font de renovació" per a l'estàndard. Si una tal formulació era ja discutible en etapes més "regulars" en l'evolució de la llengua, avui dia, en plena convulsió mediàtica i informàtica, ha esdevingut gairebé una il·lusió. Un altre prejudici habitual, si bé no tan explícit com l'anterior, és el que podríem formular caricaturescament així: "aquest parlar és bo, aquell altre no tant o no gens."

La relació de l'estàndard amb les varietats regionals sempre es mou entre factors unificadors i factors diversificadors. Ni les llengües més poderoses s'escapen a aquesta dialèctica. Dos exemples ens il·lustraran sobre la complexitat d'aquesta relació.

En el cas de l'anglès, és il·lustrativa l'evolució "política" del diccionari Webster –el prestigiós repertori lèxic nord-americà– de 1962 a 1998. En l'edició de 1962, registrava l'entrada center al costat de centre (la primera usual als EUA i la segona al Regne Unit), però incloïa una sola pronunciació /'sɛntər/. En canvi, en l'edició de 1998 a l'entrada center només hi ha aquesta forma, però s'hi inclouen dues pronunciacions: la tradicional /'sɛntər/ i la nord-americana /'sɛnər/. És a dir, en aquest cas el diccionari Webster ha passat de tractar en pla d'igualtat dialectal dues grafies i de potenciar l'estàndard general quant a

l'ortografia (1962) a reconèixer l'anglès americà com a determinant (1998). Dit en altres paraules: la tendència unificadora ha prevalgut en l'ortografia i la tendència diversificadora en la pronúncia (sempre a benefici de l'estàndard EUA).

El segon exemple és del castellà. Atès que la varietat geolingüística hispanoamericana és molt marcada, el lèxic estàndard presenta sovint formes diferents per a cada país: el que a Espanya se'n diu *atasco*, a Colòmbia és un *trancón*; els espanyols, que diuen *cuchillas de afeitar, piscina* o *tiza*, a Mèxic senten *rastrillo, alberca, gis*; una *acera* a l'Argentina és una *vereda*, etc. Malgrat aquesta gran varietat, que els avenços tecnològics no poden frenar, ja que la cultura mediàtica és sempre d'àmbit nacional i en el món hispanoamericà no hi ha un país hegemònic, com ho són els EUA en el món anglosaxó, tots els hispanoparlants són conscients que si volen subsistir com a comunitat lingüística han de saber conviure i "instal·lar-se" en aquesta a vegades complexa variació geolingüística.

2. Els mitjans de comunicació com a boc emissari

Abans d'analitzar què fan i com ho fan la ràdio i la televisió catalanes, m'hauríeu de permetre encara un altre excursus sobre el tòpic de considerar els mitjans de comunicació com la causa principal del deteriorament del "bon parlar". Sé que aquesta discussió no encaixa pròpiament en el debat d'avui, però com que la causa agent o subjecte analitzat és el mateix, val la pena de fer-hi una breu referència.

Les polèmiques sobre la qualitat lingüística dels mitjans audiovisuals són presents arreu. Ni la BBC s'escapa de les crítiques dels seus oients, com he explicat en més d'una ocasió (Vallverdú 2000: 9). El periodista Álex Grijelmo (1998), que tan enraonadament celebra la variació geolingüística de l'espanyol, a què ens hem referit més amunt, no pot deixar de fustigar la televisió i la premsa com a culpables del que considera "una lengua en deterioro". I el Departament de Català de la Facultat de Lletres, de l'antic Estudi General de Lleida, deia l'any 1985 que la llengua catalana "és tractada a la baqueta" pels mitjans audiovisuals i en el seu ús "detectem sense esforç nombroses incorreccions de tota mena (i no només els cèlebres i bescantats

barbarismes); sovintegen, en definitiva, les interferències i els locutors/es que manifesten una competència insuficient a l'hora de servir-se de la varietat estàndard de la llengua dominada" (Viana, 1985).

Totes aquestes crítiques a la ràdio i a la televisió tenen com a comú denominador l'atribució d'un poder omnímode a aquests mitjans en el bé i en el mal de l'idioma. Com que jo tinc bastants dubtes sobre aquesta "influència", voldria contribuir a asserenar el debat amb un dels molts exemples que m'aporta la meva experiència quotidiana en els serveis lingüístics de la CCRTV. Com és prou sabut, des de Fabra, la normativa rebutja l'ús del verb "recolzar" amb valor transitiu (traduint el castellà apoyar). Els millors escriptors catalans es mantenen fidels a la normativa i rebutgen aquest ús. En canvi, els diaris Avui i El Periódico utilitzen habitualment recolzar (per "donar suport" o " fer costat") i recolzament (per "suport"). Si Catalunya Ràdio i TV3 fossin tan inclinats a "incorreccions de tota mena", no seria lògic que també incorporessin aquests mots inapropiats? (De tota manera la moralitat és complexa: contràriament al que el tòpic imagina, en aquest cas tenen més influència els diaris que no pas els mitjans audiovisuals: tots els polítics, tots els professionals, tots els directius amb un domini fràgil de l'estàndard diuen sempre recolzar i recolzament en el sentit incorrecte. No s'han adonat, encara, que tant la ràdio com la televisió els proscriuen seguint les instruccions de l'IEC.)

3. Els criteris generals de la CCRTV

Confesso que quan els organitzadors de la Jornada que ens ha aplegat aquí em van encarregar aquesta ponència, la part que em feia més angúnia de tractar era la dels "criteris generals": o bé explicaria obvietats o bé descriuria incidències sense cap interès. Afortunadament, els organitzadors mateixos van llevar-me les hesitacions, encarregant a Margarida Bassols una comunicació sobre "Estàndard i variació dialectal a TV3", la versió escrita de la qual ja coneixem. De fet, l'anàlisi (o les anàlisis) de la professora Bassols, les conclusions a què arriba i les propostes que fa són prou rigoroses i interessants per prendre-les seriosament en consideració. És cert que jo hauria explicat les coses

d'una altra manera, però li haig d'agrair sincerament que m'hagi estalviat de tractar aquesta part de la meva intervenció.

Tanmateix, sense ànim de revifar velles polèmiques que ara semblen definitivament apaivagades, no em puc estar de fer un acte tardà de reconeixença a dos lingüistes que l'any 1986 van aportar-hi elements de serenor i lucidesa. En efecte, com la mateixa Margarida Bassols ens recorda, davant la protesta que alguns professors universitaris de València i Alacant, Illes Balears i Lleida, van fer l'any 1985 sobre l'escassa presència dels dialectes als mitjans audiovisuals, l'IEC no sols se'n va fer ressò sinó que en certs aspectes va anar més enllà, adoptant una posició molt bel·ligerant i ben poc acadèmica (IEC 1990). La declaració de l'IEC va ser contestada públicament per més de trenta professionals de la correcció lingüística, la majoria dels quals treballaven a Televisió de Catalunya i Catalunya Ràdio. Malgrat que el to de la seva protesta és potser massa crispat –de tota manera recomano de rellegir alguns passatges dels textos de les universitats, per comprendre qui va calar foc primer–, hi ha una afirmació que em sembla absolutament vàlida:

> «No perdem mai de vista (...) que el català central (cosa diferent del barceloní, adjectiu que revela un prejudici simplificador) és el que aplega la immensa majoria dels parlants de la nostra llengua, i que el grau d'adhesió dels barcelonins a les formes normatives i doncs estandarditzades és molt superior al dels catalanoparlants dels altres dialectes. Aquestes dues raons ja justifiquen prou clarament que a TV3 i a Catalunya Ràdio predomini el bon criteri de donar preferència a les formes estandarditzades del català central, que són ben diferents –insistim-hi un cop més– de les formes dialectals "barcelonines" (Agulló 1986).

Ara: enmig d'aquestes turbulències, com he dit, s'alçaren dues veus que van aportar-hi una mica de llum. Aina Moll, en un article titulat "Problemàtica del català estàndard", després d'examinar la naturalesa de l'estàndard i la seva dialèctica permanent amb les variants regionals (l'estàndard com a amenaça per als dialectes versus la defensa a ultrança dels dialectes enfront de l'estàndard com a amenaça de la normalització lingüística), de recordar l'establiment de l'estàndard català gràcies a la codificació (1913-32) i d'analitzar el problema de les actituds (diglòssia

català-castellà), dóna un cop d'ull a la situació actual i fa dues observacions interessants:

> "contra els pronòstics dels qui temíem el rebuig popular d'un llenguatge que abusa manifestament dels col·loquialismes barcelonins, TV3 ha estat rebuda amb els braços oberts a les Illes (on la gent no s'identifica amb el seu llenguatge, però el troba menys llunyà que el castellà)";

després de dir que

> "el llenguatge emprat a les emissions de ràdio i de TV" rep nombroses crítiques, reconeix que "de vegades són justes, però d'altres vegades responen a prejudicis (puristes, dialectals, de preferència discutible per un determinat tipus de política, etc.)" (Moll 1986).

L'altra veu moderadora d'aquest debat fou la de Joan Solà en el seu article "La llengua catalana i els mitjans d'informació". Encara que no entra de ple en el debat sobre la confrontació estàndard/dialectes, emprèn una anàlisi exhaustiva de la realitat (socio) lingüística catalana amb tocs d'atenció als puristes (professors universitaris, IEC). I observa:

> "No sabria dir si és cosa sana o morbosa d'atiar o permetre polèmica" (Solà 1986).

Crec que avui ningú no vol que aquella polèmica es repeteixi. Certament, les emissores de la CCRTV tenen una praxi molt complexa, polivalent, fluctuant. Els serveis lingüístics són molt eficaços en certs programes i, en canvi, no poden ser operatius en altres. En el tractament dels dialectes, les presses, les improvisacions, la rutina, poden ser, com sempre, males conselleres i fins i tot fer corregir frases o paraules perfectament legítimes. Cada vegada que es produeix un cas com aquest, procurem arribar fins a l'origen de l'error per evitar que es repeteixi. Però malauradament les condicions de la ràdio i la televisió no són pas les millors per facilitar les solucions òptimes. En qualsevol cas, a mesura que el llistó de la competència lingüística dels professionals de la ràdio i la televisió ha anat pujant més, s'ha fet perceptible una major presència d'accents i elocucions no centrals i una creixent utilització de formes

estàndard de diferents varietats. Certament, encara és poca cosa pensen molts –i de segur que tenen raó–, però la ràdio i la televisió de la CCRTV han anat fent camí també en aquest camp i negar-ho seria injust.

Referències bibliogràfiques

AGULLÓ, M.A., ET ALII (1986), *Les raons dels assessors lingüístics,* "Quadern", dins *El País*, 29-IV-1986.

GRIJELMO, Á. (1998), *Defensa apasionada del idioma español*, Taurus, Madrid.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1990), *Documents de la Secció Filològica*, vol. I, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

MOLL, A. (1986), *Problemàtica del català estàndard*, "Serra d'Or", núm. 317, pàgs. 11-13.

SOLÀ, J. (1986), *La llengua catalana i els mitjans d'informació*, "Serra d'Or", núm. 319, pàgs. 13-14.

VALLVERDÚ, F. (2000), *El català estàndard i els mitjans audiovisuals*, Edicions 62, Barcelona.

VIANA, A., ET ALII (1985), *Carta pública del Departament de Filologia Catalana*, Estudi General de Lleida.

Estàndard i variació dialectal als mitjans radiofònics nord-occidentals

Joan Julià i Muné
(Llengua i ús als mitjans / EMCON, UdL)

1. Preàmbul

L'impacte que sobre l'ús lingüístic exerceixen els mitjans de comunicació i paral·lelament la seva influència com a agents de difusió de models lingüístics, ja sigui el que podríem considerar un model estàndard o no, és un tema que els lingüistes ja fa temps que tractem. De fet, possiblement alguns dels interessats en el tema, en el moment de veure anunciada aquesta jornada, hagin pensat "ja hi tornem". Des de la part que em toca intentaré d'afegir nous elements a aquest debat, almenys per intentar compensar la fidelitat dels nostres lectors. Tanmateix, el fet que la nostra reflexió lingüística actual no se centri en el valor de tenir accés, posem per cas, a la informació internacional o a la meteorològica del cap de setmana en català, sinó que s'hagi desplaçat a aspectes com els que he esmentat, òbviament suposa un canvi sociolingüístic i de normalitat lingüística que hauríem de recordar de tant en tant. Ara bé, repescant el títol que dóna nom al seminari, "models i usos als mitjans de comunicació", i d'acord amb el tema que se'm proposa, he d'avançar que tractaré més aviat d'usos que de models.

La major part de la meva contribució es basa en les dades obtingudes al llarg d'un període de recerca de quatre anys a l'entorn dels mitjans radiofònics lleidatans dut a terme pel Grup de Recerca en Fonètica Descriptiva –més endavant es dividiria en el de "Fonètica descriptiva" pròpiament dit i el de "Llengua i ús als mitjans"–, que vinculat al Laboratori de Fonètica "Pere Barnils" (Servei d'Assistència a la Investigació del Dept. de Filologia Catalana, UdL), activà el projecte EMCON (Estudi dels mitjans de comunicació orals nord-occidentals). La tasca del grup, integrat per Imma Creus, Rodolf González, Sílvia Romero

i jo mateix, es culminà amb la publicació del llibre Llengua *i ràdio* el gener del 2000. Això suposa, doncs, que em baso en dades que van ser actualitzades per últim cop a principis de l'any 1999.

Abans d'entrar en matèria voldria agrair la inestimable col·laboració dels meus companys de grup en l'elaboració d'aquesta ponència, especialment de Sílvia Romero i d'Imma Creus.

2. Introducció

2.1 *Formulació de l'objectiu de recerca*

El projecte EMCON va néixer amb l'objectiu prioritari de descriure la llengua emprada en les emissions radiofòniques de l'àmbit lleidatà, contribuint així a l'estudi dels mitjans de comunicació orals catalans. Aquest objectiu general es va implementar amb altres objectius més concrets que han marcat l'evolució del treball. Aquests objectius són:

- Aproximació a la realitat dels mitjans de comunicació orals a Lleida.
- Necessitat d'aplegar un corpus de textos orals procedents dels mitjans de comunicació de l'àmbit nord-occidental.
- Establiment d'un model de transcripció per a l'anàlisi posterior dels enregistraments.
- Descripció global del 'model' d'ús lingüístic utilitzat per les diferents emissores enregistrades.

Paral·lelament es van plantejar altres fites a més llarg termini, i que comporten tasques encara per desenvolupar en la seva major part, com ara:

- Poder assessorar els professionals del mitjà radiofònic lleidatà.
- Contribuir a establir les bases d'un model de llengua referencial adequat a les característiques del mitjà radiofònic, i
- Col·laborar en l'organització de cursos de formació lingüística per als professionals dels mitjans.

2.2. *Breu caracterització del corpus de treball*

El corpus de llengua oral que vam utilitzar contenia mostres d'emissions radiofòniques procedents de les 8 emissores de gran abast que en aquells moments emetien des de Lleida i que se sintonitzen a la major part de la demarcació: Catalunya Ràdio, Ràdio Nacional d'Espanya a Catalunya, Cadena Ser, Onda Cero Lleida –actualment ja no emet–, Onda Rambla, Cadena Cope, Segre Ràdio i Com Ràdio-Freqüència Lleida.

Atès que no es va recórrer a materials lingüístics, reculls o enregistraments prèviament existents, sinó que es va planificar i executar un sistema de recollida de dades en el procés de constitució del corpus, es va tenir una cura especial per fixar-ne l'extensió i establir-ne les tipologies textuals que permetessin garantir-ne la representativitat. Aquest és un dels aspectes que defineixen les principals característiques del corpus:

a. Extensió :

-180 minuts com a mínim per emissora (30 min. per gènere pel cap baix).
- Corpus final: 1.440 minuts (240.000 mots).

b. Grau de representativitat :

- Adscripció dialectal dels locutors (=variació dialectal).
- Tipologia textual (=variació funcional).

c. Procedència dels enregistraments :

- Arxiu de les emissores.
- Enregistraments efectuats pel mateix equip de recerca.

d. Mitjà :

- Cassets magnetofòniques (magnetoscòpiques en un sol cas).

e. Nivell de qualitat :

- Condicions acústiques òptimes per a la gravació i la transcripció consegüent.

2.3. *Breu descripció del panorama radiofònic lleidatà*

En referir-nos als objectius específics del nostre projecte, dèiem que una de les prioritats que ens vam marcar ja des del principi va ser apropar-nos a la realitat de les ràdios lleidatanes. No és segurament aquest el lloc ni el moment adequats per fer un examen a fons de les característiques idiosincràtiques de les emissores radiofòniques lleidatanes. Tanmateix, convé tenir en compte una sèrie de particularitats que no necessàriament 'justifiquen' el seu producte lingüístic, però que, sens dubte, esdevenen elements la influència dels quals cal valorar en la mesura que els correspon. Ens referim a aspectes com:

- La diversitat tipològica d'emissores: convivència d'emissores públiques i privades (d'àmbit estatal, autonòmic o municipal).
- Un organigrama poc jerarquitzat internament que afavoreix les responsabilitats mediatitzades dels professionals implicats.
- La procedència dialectal dels professionals és preferentment, però no exclusivament, nord-occidental.
- L'escassa disposició de mecanismes de control, entre els quals es compta una manca quasi absoluta d'assessorament lingüístic.

Panorama radiofònic lleidatà (1996-99)

Emissores	Tipus	Freqüències	Programació
Catalunya Ràdio	pública	100.7 (FM)	informatius
▪ Catalunya Música		91.9 (FM)	
▪ Catalunya Cultura		106.1 (FM)	
▪ **Catalunya Informació**		97.0 (FM)	
RNE a Catalunya	pública	612 (OM)	informatius
▪ Radio 1		89.2 (FM)	
▪ Radio 2		97.8 (FM)	retransmissions
▪ Radio 3		87.9 (FM)	esportives
▪ Radio 4		1.152 (OM)	
▪ **Radio 5 Todo noticias**			
Cadena SER	privada (pertanyent a una cadena d'àmbit estatal)	1287 (OM)	informatius
▪ **Ràdio Lleida**		92.6 (FM)	magazins
▪ **Los 40 Principales**		101.3 (FM)	retransmissions e.
▪ **Cadena Dial**			publicitat
			musicals
Onda Cero Lleida	privada (pertanyent a una cadena d'àmbit estatal)	94.1 (FM)	informatius magazins retransmissions e. publicitat
Onda Rambla	privada (forma part d'una cadena autonòmica)	100.2 (FM)	magazins publicitat
Cadena COPE	privada (pertanyent a una cadena d'àmbit estatal)	1.224 (OM)	informatius
▪ **Ràdio Popular de Lleida**		96.0 (FM)	magazins
▪ **Cadena 100 Lleida**			retransmissions e.
			publicitat
			musicals
Segre Ràdio	privada	93.4 (FM)	informatius magazins retransmissions e. publicitat musicals
COM Ràdio-Freqüència Lleida	pública (municipal)	95.2 (FM)	informatius magazins retransmissions e. publicitat musicals

Nota: Les emissores en negreta són les estudiades en el projecte.

3. Aproximació al model d'ús lingüístic radiofònic lleidatà a partir del model estàndard referencial

D'entrada cal tenir en compte un parell d'observacions. En primer lloc, el fet que es tracti només d'una aproximació descriptiva exclou una anàlisi detallada d'allò que s'hi descriu; és a dir, no disposem, per exemple, de dades estadístiques que puguin confirmar, per posar un cas, quin és l'ús de la forma patrimonial del possessiu femení 'seua'. D'altra banda, no s'ha procedit tampoc a un treball individualitzat de locutors o emissores, la qual cosa significa que els nostres comentaris poden tenir un grau de representativitat diferent segons els casos.

En segon lloc, cal dir que per a la descripció partim no només de la competència lingüística activa de la major part dels membres de l'equip en el dialecte nord-occidental, sinó també de diversos treballs que constitueixen el model lingüístic referencial d'estudi. Tenim en compte fonamentalment els aspectes fonètics i morfològics, establerts a partir de la proposta de l'IEC ([1990] 19962, [1992] 19984), complementada amb la revisió crítica de Segarra & Farreny (1996), i les aportacions d'estudis específics que s'han ocupat de la llengua dels mitjans de comunicació orals especialment en l'àmbit del català occidental (Ferrando, 1990b; Aragonés, 1995; Beltran, 1986; Lacreu, 1990; Mollà, 1990).

Tenint en compte aquestes premisses inicials, podem afegir-hi encara una altra consideració en el sentit que la nostra descripció incorpora en el fons un doble propòsit. Per un costat preveu la descripció d'un determinat model d'ús lingüístic apropat –més o menys– a una varietat dialectal pròpia, en aquest cas la lleidatana. Per l'altre, incorpora aspectes que contribueixen a definir un estat de llengua general dels professionals dels mitjans de comunicació, i específicament de la ràdio. En aquest cas, que és de fet el que menys ens interessa aquí, hi tindrien cabuda trets com ara la no caiguda de preposicions, l'ús indiscriminat de castellanismes, absència de formes pronominals àtones o el fenomen ieista que fa que alguns locutors pronunciïn el topònim de la ciutat de Lleida amb un grau de variació lingüística prou notable: [j / ʒ]eid[a / ɛ].

Centrant-nos, però, en el primer punt podem avançar que els trets que defineixen el major o menor grau de fidelitat a la varietat dialectal pròpia, en aquest cas lleidatana, difereix, d'una banda, segons els nivells

d'anàlisi gramatical, i, de l'altra, segons el gènere o la perspectiva d'anàlisi funcional. Pel que fa als diferents nivells gramaticals, podem afirmar que en termes generals els trets dialectals es manifesten sobretot en el nivell fonètic mentre que les característiques que afecten la morfologia, el lèxic o la sintaxi es neutralitzen, per la qual cosa en aquests darrers casos n'obviarem els comentaris. Quant als diferents gèneres, el major nombre de trets dialectals solen aparèixer en els tipus de programes menys planificats o menys formals com ara els musicals, els magazins o les retransmissions esportives. Tot seguit resumirem els elements més rellevants que constitueixen la descripció lingüística del corpus (vegeu, especialment per a la variació fonètica, la taula-resum).

3.1. *Fonètica*

3.1.1. Vocalisme

Pel que fa a les realitzacions del vocalisme s'observa una tendència a mantenir l'articulació de les vocals àtones pròpies de la varietat nord-occidental, sobretot les que afecten el sistema posterior. En el cas de la sèrie anterior es produeix un cas força destacable d'interferència per influència del català oriental i que afecta bàsicament la "–a" en posició final, que té com a resultat una pronúncia entre central mitjana (vocal neutra) i central semioberta/oberta (vocal neutra oberta) propera a [a]. Aquest fenomen afecta també de forma especial la pronúncia de l'article masculí *el* i la de les preposicions *de*, *per* i *en*, així com del pronom *es*. Aquestes interferències, a més, s'esdevenen sovint en els gèneres més formals, és a dir en la publicitat i en els informatius. Per consegüent, es poden sentir coses com:

(1) quatr[ə], un cop [ə]l mes, sortid[ə], p[ɑ]rnils.

Pel que fa al vocalisme posterior, com dèiem, l'índex de freqüència d'interferències és menor i té a veure en bona part amb les característiques idiolectals dels locutors.

En el bloc del vocalisme destaquen també altres aspectes com ara un ús força elevat de [a] inicial en els grups 'en-, em-, es-' independentment del grau de formalitat del gènere ((P)ublicitat; (MU)sicals; (MA)gazins; (R)etransmissions (E)sportives; (I)nformatius):

(2) P: [a]spai, [a]stem, [a]squiar, [a]ncara, [a]nviem
MU: [a]studi, [a]sgotat, [a]sperem
RE: [a]ndavant, [a]mpat, [a]ntrenador, [a]sports
MA: [a]ngreixen, [a]xplicava, [a]stat, [a]ngripat
I: [a]mpresa, [a]spera, [a]mbarcació, [a]studi

D'altra banda, el tancament de /o/ davant de vocal anterior tònica, per harmonia vocàlica, o per influència del palatal inicial (casos de 'Joan' i 'Josep'), que s'ha documentat en pràcticament tots els gèneres, tot i que en els més formals –publicitat i informatius– aquest tancament és més vacil·lant, probablement per influència de la llengua escrita:

(3) P: s[u]rtida, desc[u]brir
MU: b[u]nica, s[u]mies
RE: ens[u]pit, av[u]rrit, ac[u]llit
MA: v[u]líem, p[u]dríem, J[u]sep
I: J[u]an, c[u]brir, c[u]nill

Igualment observem casos de monoftongació freqüents en tots els gèneres –alguns presents també en els mitjans de comunicació orals no nord-occidentals (cf. 's[i]xanta')– com ara:

(4) 'c[o]ranta', s[i]xanta, d[i]xen

3.1.2. Consonantisme

En el cas del consonantisme es manifesten pocs fenòmens de variació dialectal. Hi ha, per exemple, un ús molt variat de la pronúncia del grup –bl–, que no ens permet extreu-re'n cap conclusió definitiva:

(5) *ensordiment*: favora[pl]e, pú[pl]ic, possi[pl]e, aconsella[pl]e

(6) *espirantització*:agrada[β]le, mo[β]le, responsa[β]les, immo[β]les

(7) *oclusivització sonora*: agrada[b:]le, no[b:]le, desembraga[b:]le

També hem observat una vacil·lació entre la pronúncia fricativa i africada –la més pròpia del nord-occidental– de 'x-' inicial que hem detectat sobretot en locutors de retransmissions esportives i en informatius:

(8) RE: [ʃ]ut, [ʃ]ifra
I: [ʃ]arrada, [ʃ]ar[ʃ]a, ran[ʃ]o, [ʃ]avier, escor[ʃ]ador, [ʃ]ile

Tanmateix, a banda d'aquests trets, la resta de fenòmens observats podem dir que són generals en l'ús oral del català més enllà dels mitjans de comunicació, en tant que pronúncies espúries pancatalanes: ensordiments o sonoritzacions de sibilants, simplificació de seqüències consonàntiques, manca d'assimilació i de sensibilització en enllaços fònics, etc.

Aspectes fonètics de l'aproximació al model d'ús lingüístic radiofònic lleidatà			
Aspectes fonètics	*Exemplificació lèxica*	*Variació corpus EMCON*	**Nord-occidental estàndard (IEC, 1990)**
VOCALS			
Àtones Manteniment de: /e, ɛ, a / medials i finals	quatre sortida (un cop) al mes Pernils	['kwatrə/e] [sur'tiðə/ɛ] [ə/aɬ'mes] [pa/er'niɬs]	['kwatrẹ] [sur'tiðɻ] [aɬ'mes] [per'niɬs]
Reducció de curt abast 6o, O > o6 Tancament /o/ > /u/ davantde síl·laba amb /i/ tònica (reducció vocàlica vs.harmonia vocàlica)	P: descobrir MU: bonica RE: avorrit (cf. MA: Josep I: Joan)	[desku/o'βɾi] [bo/u'nikɛ] [aβo/u'rit] ([ʒu/o'zɛp] [ʒu/o'an])	[desku'βɾi] [bu'nikɛ] [aβu'riṭ] ([dʒu'zɛp] [dʒu'an])
Pronúncia amb 9a0 dels grups inicials "en-, em-, es-" (Cf. IEC: Àmbit general registres informals)	P: esquiar MU: estudi RE: entrenador MA: engreixen I: empresa	[e/aski'a̱] [e/as'tuði] [e/antɾena'ðo] [e/aŋ'gɾejʃen] [e/am'pɾezɛ]	[eski'a] [es'tuði] [entɾena'ðo] [eŋ'gɾejʃen] [em'pɾezɛ]

Monoftongacions	quaranta (seixanta) deixen	[koˈrantɛ] ([s/ʃiˈʃantɛ]) [ˈdiʃen]	[kwaˈrantɛ] ([seˈʃantɛ]) [ˈdejʃen]
CONSONANTS			
Africació de la consonant prepalatal sorda	RE: xut I: xarxa, Xile	[ʃ/tʃut] [ˈɥarʃɥɻ] [ˈʃ/tʃiɬe]	[tʃut] [ˈtʃartʃe] [ˈtʃiɬe]
Realització molt variada del grup "bl":(ocl. sorda / ocl. son. / aproximant)+ [ɬ]	públic moble agradable	[ˈpup/βɬik] [ˈmɔp/βɬe] [aɣraˈðab:/βɬę]	[ˈpub:/βɬik] [ˈmɔb:/βɬe] [aɣraˈðab:/βɬe]

3.2. *Morfologia*

En el camp de la morfologia destacaríem només:

- L'ús majoritari de la forma del numeral femení dues en detriment de la forma dos.

- Ús variable de les formes meva/meua, teva/teua i seva/seua i les corresponents en plural.

- En morfologia verbal la pronúncia freqüent [e] corresponent al morfema de tercera persona del singular del present, de l'imperfet d'indicatiu i del condicional independentment del tipus de gènere:

(9) P: li ajud[e], continu[e]
RE: entren[e], fall[e], er[e]
MA: sembl[e] que no s'acab[e], es dón[e], ell tindri[e], podri[e]
I: celebr[e], comenc[e], presentari[e], tornav[e], assegurav[e]

4. L'establiment del model lingüístic referencial

La descripció precedent, malgrat la brevetat, ens permet observar que els trets propis del dialecte nord-occidental, en la seva varietat lleidatana, que es manifesten en la llengua de les emissores lleidatanes són, per un costat, pocs en nombre, i per l'altre, vacil·lants en fenòmens on sovint es manifesta la influència d'un model oral estàndard

general. Per tant, una de les primeres conclusions a què podem arribar és que la ràdio lleidatana, entesa com la suma d'emissores radiofòniques que configuren l'espai de comunicació oral lleidatà, no segueix un model de llengua referencial únic que afavoreixi l'ús de formes autòctones del seu territori. És en aquest sentit, doncs, que, com dèiem al començament, hem de parlar més aviat d'usos lingüístics que de models.

L'establiment d'un model de llengua referencial, però, implica diferents elements d'anàlisi que podem formular, en alguns casos, com a preguntes que de moment deixem sense resposta explícita:

1. ¿Les necessitats observades en la locució dels professionals de les emissores lleidatanes requereixen un reciclatge personal o més aviat exigirien la revisió d'un model de llengua referencial general –estàndard oral– que no satisfà prou les diferents varietats dialectals?

2. ¿En quina mesura els punts de convergència/divergència respecte a la proposta d'estàndard oral de l'IEC, o d'altres models complementaris, poden afavorir l'establiment d'un model estàndard que mantingui els trets més sistemàtics de la varietat lleidatana?

3. ¿L'adequació dialectal passa necessàriament per l'adequació funcional?

4. ¿Quina hauria de ser la implicació de l'autoritat lingüística, de la universitat, dels assessors lingüístics, dels professionals dels mitjans en l'establiment d'un model estàndard realment polimòrfic i composicional?

5. Si l'estàndard es consolida a partir de la identificació dels seus parlants, convindria conèixer amb dades fiables el grau de satisfacció dels que escolten la ràdio. ¿L'oïdor lleidatà sent a la ràdio el que voldria sentir i tal com ho voldria sentir?

5. Casuística d'ús lingüístic radiofònic: a tall de reflexió

Abans de concretar quines serien les conclusions que es desprenen del nostre estudi i per no defugir alguns dels temes a què fan referència els interrogants anteriors, podríem il·lustrar amb exemples reals alguns dels problemes amb què ha topat o topa el professional del mitjans de comunicació nord-occidentals i que són prou simptomàtics alhora que il·lustratius de la línia de recerca que caldria continuar.

Cas 1

Situació: Un redactor d'una emissora lleidatana, que actua com a delegació d'una emissora pública autonòmica, envia, com de costum, el text del butlletí de notícies del matí via electrònica a l'equip de correctors de la seu central d'aquesta emissora. En una de les notícies apareix el mot "enguany".

Un cop corregit el text i retornat el locutor lleidatà s'adona que han canviat "enguany" per "aquest any". Aquest pregunta al corrector per què han fet el canvi i la resposta és: "perquè és massa formal".

Resposta (del locutor lleidatà): Aquesta argumentació és vàlida potser a Barcelona però no a Lleida, ja que aquí precisament passa tot el contrari: "enguany" és col·loquial mentre que "aquest any" és més marcat.

Solució: En aquest cas caldria respectar la forma "enguany" atès que és la forma més habitual en la zona d'emissió i del tot coherent des del punt de vista funcional. D'altra banda, no contradiu en cap sentit la normativa (és al DIEC).

Cas 2

Situació: Un parlant de la varietat central amb responsabilitat en la correcció dels MCM em demana el meu parer respecte a la pronúncia dels noms de les lletres en nord-occidental, ja que se sorprèn que els locutors nord-occidentals assegurin que els noms de les lletres s'han de pronunciar el[e], em[e], etc. Segons aquesta persona, en principi sembla que això contradiu una mena de dogma en el sentit que en nord-occidental tota "–a" final es pronuncia [ɛ] (per ser més precisos: anterior oberta centralitzada).

Resposta (en aquest cas de qui subscriu): Efectivament, en nord-occidental, si més no en la variant lleidatana, el nom de les lletres és el[e], em[e], etc. malgrat que el més habitual és que "–a" esdevingui [ɛ], exceptuant alguns casos com ara els mots acabats en "–ista", en què es poden sentir els finals (ist[e]/ ist[ɛ]), tot i que hi ha un argument de discriminació morfològica que no opera en la pronúncia del nom de les lletres. L'argumentació que, en el moment de la consulta, se'm va acudir

és que es pot tractar d'un cas d'harmonia vocàlica [e-e] o bé que hi pot haver una influència del castellà.

Solució: La més coherent sembla que hauria de ser el respecte a la pronúncia autòctona i més encara quan hi ha consens. Tanmateix, aquesta solució no resoldria el problema de fons que precisament afecta el nom de les lletres en nord-occidental. Tal com assenyala Rossich (1999), si bé la pronúncia amb [–e] era també la de l'oriental, si més no a començament de segle, aquesta varietat va modificar la pronúncia

> "i va ser justament per combatre un hàbit prosòdic que delatava l'origen castellà de moltes lletres, i de les quals es desconeixia la forma autèntica [...], que es van adoptar les grafies antitradicionals *efa*, *ema*, *essa*, etc." (pàg. 78).

En aquest sentit, el català occidental actual manté encara la pronúncia més conservadora amb [-e], per motius que caldria analitzar en profunditat, però no ha resolt encara el divorci entre grafia i so, que d'acord amb altres tendències fonètiques internes presenta un fenomen discordant amb el sistema.

Cal afegir, a més, que l'abast del problema s'estén a altres mots, com ara 'elapé', en què la pronúncia de –a– medial com a [e] és difícil de justificar si no tenim en compte que possiblement el parlant occidental percep el mot com un mot compost (LP=[ele+pe]). Per tant, ens hauríem de preguntar si la coherència de la pronúncia del nom de les lletres en nord-occidental passa només, o sobretot, per l'acceptació de la grafia 'ele, eme, ...'.

Cas 3

Situació: Hi ha casos que sovintegen en l'àmbit lleidatà, especialment quan entrem en el terreny de la correcció, com ara la pronúncia de e– (inicial) > [a]. Una situació, doncs, força freqüent, és que un locutor lleidatà demani si ha de dir '[a]sport' o '[e]sport'.

Resposta: Segons la normativa oficial (PEO, IEC) hi ha una restricció funcional en la mesura que és admissible en l'àmbit general, només però en registres informals, la pronunciació [a] de la vocal inicial de mots començats per 'en-, em- o es-'. Per tant, segons això:

butlletí de notícies -->	+ formal -->	[e]sport
magazín -->	- formal -->	[a]sport

Ara bé, des de l'àmbit nord-occidental diferents autors han proposat l'admissió de la pronúncia en [a] com a forma estàndard. Així ho expressen Segarra & Farreny (1996:46):

> " El pas de e>a en els grups en-, em-, es-, eix- inicials i en alguns altres casos: encendre, embús, estrella, eixugar, sencer, lleuger, llençol, serrar, en (a)cabat. Admissible només per als registres informals, segons l'IEC i J. Lacreu [Manual d'ús de l'estàndard oral]; estàndard per a T. Mollà [*La llengua dels mitjans de comunicació*], J. Colomina, R. Sistac ["El vocalisme del català occidental en la dicció estàndard". *Jornades sobre l'estàndard occidental*] i la CSLN [Comissió de seguiment de la llengua normativa], per la seva antiguitat i extensió".

Solució: Passa per la resolució d'un cas de divergència.

Si bé la normativa estricta basa l'ús de [a]/[e] en arguments de tipus funcional, no cal dir que a la pràctica és difícil que un locutor adapti una o altra pronúncia segons el tipus de programa de què es tracti. És a dir, no acostuma a tenir clar que quan emet un butlletí ha de dir una cosa i quan emet un magazín ha de dir-ne, o pot dir-ne, una altra.

L'altra solució passaria per l'acceptació de la pronúncia en [a-] fins i tot en els registres informals, atenent així les 'veus autoritzades' nord-occidentals i acceptant de forma unitària la pronúncia [a].

Com a conclusions d'aquests tres casos reals podem dir:

1. Es nota encara un desconeixement de la varietat nord-occidental que crea situacions com les que he descrit en els exemples anteriors i que es fa extensiu també a algunes solucions d'una normativa que es preveu polimòrfica i composicional.

2. Cal ser realistes i adonar-se que encara no disposem de dades descriptives sobre alguns fenòmens propis del nord-occidental que ajudin a cercar solucions amb una argumentació sòlida (p.e. la variació del grup 'bl', etc.)

3. Convé resoldre els problemes que ens duen a situacions de divergència respecte a la normativa, per la qual cosa cal superar els aspectes que hem esmentat a 1 i 2.

5. Conclusions

Recollint algunes de les afirmacions que hem anat aportant en el cos de l'article, i directament relacionades amb el marc en què ens movem, els MCO nord-occidentals, podem concloure:

- S'ha fet palesa la necessitat de concretar un model d'estàndard oral nord-occidental adaptat i adequat, entre d'altres, a les necessitats dels professionals dels mitjans de comunicació orals de l'àmbit nord-occidental. Cal tenir en compte que molts dels professionals de les emissores lleidatanes atribueixen aquesta circumstància a una manca de prestigi d'un model oral amb accent lleidatà en el panorama de la radiodifusió catalana, tot i que també és cert que encara no tots són conscients del seu grau de responsabilitat com a agents de difusió lingüística.

- Segons les mateixes exigències dels professionals dels mitjans, la resolució d'aquesta manca d'orientacions lingüístiques passaria per l'elaboració d'un llibre d'estil. Si aquesta és la solució, aleshores:

- ¿Quins criteris caldria aplicar?
- ¿Quin seria el grau d'acceptabilitat o d'utilitat d'un únic llibre d'estil? Pensem en la diversitat d'emissores.
- ¿Se'n desprendria un seguiment personalitzat i continuat, que esdevingués un assessorament lingüístic normalitzat per a cada emissora?

Com podem veure, doncs, el debat continua.

Referències bibliogràfiques

AGUSTÍ I FARRENY, Alfred (ed.) (1996), *El nord-occidental entre dues llengües?, Actes de les Jornades d'estudi del català nord-occidental (novembre, 1995)*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida.

ARAGONÉS, Albert (1995), *La llengua del Baix Ebre i del Montsià. Un model de llengua estàndard oral*, Direcció General de Política Lingüística (Consorci per a la Normalització Lingüística), Tortosa.

BELTRAN, J. (1986), *L'estàndard occidental: una proposta sobre l'estàndard català a les terres del darrer tram de l'Ebre*, Generalitat de Catalunya (CIRIT), Barcelona.

CREUS, Imma; GONZÁLEZ, Rodolf; JULIÀ, Joan i ROMERO, Sílvia (2000), *Aproximació al model de llengua radiofònic lleidatà*, dins Julià i Muné, Joan(ed.), pàgs. 151-163.

CREUS, Imma i ROMERO, Sílvia (1999), *Els mitjans de comunicació orals a Lleida* , "Llengua i ús" , núm.14, pàgs. 31-36.

CREUS, Imma; JULIÀ, Joan i ROMERO, Sílvia (eds.) (2000), *Llengua i mitjans de comunicació*, "Actes del Congrés de Llengua i Mitjans de Comunicació" (Lleida, 17-18 de desembre de 1999), Pagès, Lleida.

FERRANDO, Antoni (1990a), *Elements per a una proposta fonètica*, dins Ferrando, Antoni (ed.), pàgs. 51-64.

FERRANDO, Antoni (ed.) (1990b), *La llengua als mitjans de comunicació*, Universitat de València, València.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS ([1990] 1996[2]), *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana I. Fonètica*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS ([1992]1998[4]), *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana II. Morfologia*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

JULIÀ I MUNÉ, Joan (ed.) (2000), *Llengua i ràdio*, PAM, Barcelona.

MOLLÀ, Toni (1990), *La llengua dels mitjans de comunicació*, Bromera, Alzira.

MOLLÀ, Toni (ed.), (1997), *Política i planificació lingüístiques*, Bromera, Alzira.

LACREU, Josep (1990 [1998[4]]), *Manual d'ús de l'estàndard oral*,. Universitat de València, València.

LACREU, Josep (1997), *L'elaboració d'un estàndard català: problemes i perspectives*, dins Mollà, Toni (ed.), pàgs. 39-60.

ROMERO, Sílvia (2000), *Caracterització del corpus d'estudi*, dins Julià i Muné, Joan (ed.), pàgs. 145-150.

ROSSICH, Albert (1999), *El nom de les lletres*, "Caplletra " núm. 27, pàgs. 65-86.

SEGARRA, Mila i FARRENY, Dolors (1996), *Estàndard nord-occidental: fonaments històrics i descripció del model*, dins Agustí i Farreny, Alfred (ed.), pàgs. 37-53.

Estandàrd i variació dialectal a TV3

Margarida Bassols
(Universitat Autònoma de Barcelona)

1. El grup *Llengua i mèdia*

La meva ponència sobre l'estàndard i la variació dialectal geogràfica en una de les cadenes de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió, TV3, s'emmarca en una línia de recerca més àmplia. Concretament la del grup *Llengua i mèdia*, format per onze professors de les facultats de Ciències de la Comunicació, Lletres, Ciències de l'Educació, i Traducció i Interpretació, de la Universitat Autònoma de Barcelona. L'objecte d'estudi d'aquest grup d'investigadors ha estat, fins ara, l'anàlisi del model de llengua d'aquesta cadena autonòmica des del 1993.

Com que en aquell moment ja feia deu anys que TV3 havia començat les emissions i, per tant, deu anys que s'hi aplicaven unes propostes estilístiques i estandarditzadores concretes, ens va semblar interessant valorar la qualitat de la llengua resultant en relació amb dos aspectes:

1) la fidelitat respecte de la normativa existent llavors.

2) la capacitat de servir-se dels registres adequats en cada tipus de programa.

En la nostra recerca ens vam situar, doncs, en el lloc dels receptors, de l'audiència, i vam fer un estudi comparatiu de l'aplicació del model lingüístic dins d'un ventall ampli de programes: telenotícies, retransmissions esportives, tele-sèries de producció pròpia (*No passa res*, *Quico*) i de producció aliena (*Dallas*, *Perry Mason*, *Gent del barri*, *Veïns*), magazins (*Àngel Casas Show*, *Polèmic*), programes infantils (*Tintín*, *Pac-Man*, *Birdman*, *Inspector Gadget*, *El doctor Slump*, *La família Adams*), concursos (*Lluna de mel*, *Amor a primera vista*) i espots

publicitaris. No ens vam centrar en la variació diatòpica per bé que vam fer-hi alguna puntualització –com veurem més endavant.

Tot el que diré avui, per tant, és fruit de l'observació no sistemàtica; i hauria de ser ampliat amb l'anàlisi aprofundida d'un corpus més ampli. Amb tot, és interessant revisar com ha progressat aquesta variació que, no ho oblidem, va ser allò que va provocar més controvèrsia juntament amb la qüestió dels renecs i els castellanismes.

2. El debat sobre la presència dels dialectes en els mitjans de comunicació de masses.

Al 1985, les universitats de les Illes Balears, València, Alacant, Lleida i Perpinyà van fer públic un document en què afirmaven que "TV3 difonia una modalitat barcelonina".

Per resoldre aquesta situació, que consideraven inadequada, les universitats proposaven la contractació de professionals lleidatans, valencians i baleàrics.[1]

L'IEC (1986) es va fer ressò d'aquesta reivindicació i va exposar al president de la Generalitat que:

1) històricament els criteris de codificació del català havien estat participatius o sintètics,

2) tots els catalanoparlants s'havien de sentir identificats amb el model de llengua difós,

3) el predomini de formes dialectals barcelonines –sovint amb el pretext erroni de "acostar-se al poble"– trencava l'equilibri de la codificació unitària,

4) l'absència de locutors i de films doblats segons les característiques estandarditzades nord-occidentals, valencianes, insulars i septentrionals dificultava l'acceptació de TV3 com a pròpia en algunes zones,

[1] Els professors de les balears feien, a més, propostes concretes referides sobretot al lèxic. Per exemple, volien bandejar *sigut* i reclamaven *enguany*. TV3 va fer seves les propostes que podien ser incloses dins l'àmbit general —segons la terminologia de l'IEC—, és a dir, aquelles que afectaven dos dels grans dialectes. Podem parlar, doncs, d'un primer criteri de selecció dins el model: l'àmbit d'ús.

5) l'acceptació de castellanismes innecessaris afeblia la qualitat i la personalitat de la nostra llengua.

Quatre anys més tard, el mateix IEC (1990a,10), en la seva proposta per a l'estàndard oral, estàndard exigit amb insistència des dels mitjans audiovisuals emergents, donava algunes pistes sobre allò que s'hauria de fer respecte de les variants dialectals:

> "El locutor quan es dirigeix a la totalitat de la llengua o a una àrea que no sigui lingüísticament la seva pròpia, pot continuar emprant determinats trets de la seva modalitat dialectal, fins i tot trets exclusius del seu propi dialecte; generalment es tracta de trets que dins la seva esfera han adquirit un prestigi literari i que no dificulten la comprensió."
>
> "[....] Dins de cadascun dels grans dialectes hi ha una sèrie de trets que tradicionalment posseeixen un gran prestigi, al costat d'altres considerats vulgars o propis de zones molt concretes. Sempre que existeixi una tradició sobre allò que podem anomenar "bon ús" de llengua oral, caldrà fomentar-la. És per això que, quan el qui parla es dirigeix a un auditori lingüísticament uniforme, no ha de renunciar a cap dels trets proveïts de prestigi".

Per tant, *prestigi* i *comprensibilitat* eren els dos aspectes que s'havien de tenir en compte a l'hora de seleccionar una solució fonètica dialectal en uns intercanvis com els de les emissions de TV3, que són per a un públic de totes les àrees dialectals. El primer problema que sorgeix a l'hora de determinar les formes amb prestigi dins de la llengua oral prové del fet que sovint s'ha recorregut al concepte de prestigi literari –associat, doncs, al registre escrit. A més, a aquest entrebanc se n'hi afegeix un altre derivat de la situació sociolingüística del català: si és veritat –tal com recorda Vallverdú (2000, 27)– que "el prestigi és un concepte social, gràcies al qual alguna gent és vista com a «ben situada» pels altres; el prestigi té relació amb la classe social, l'èxit material, el poder polític, la popularitat o l'educació", ¿on eren aleshores i on són ara els "ben situats" lingüísticament –els professionals d'activitats tan diverses com l'empresarial o l'esportiva–, que puguin servir de referència a l'hora de seleccionar les modalitats estàndards orals?

L'IEC, a més, plantejava també la qüestió de la varietat de gèneres dins del discurs audiovisual: ultra els programes més controlats –

els informatius–, feia referència a un ventall ampli d'espais televisius (1990a, 10):

> "Qualsevol locutor ha de poder disposar d'un estàndard que pugui ésser emprat en entrevistes, presentació de concursos, diàlegs amb l'auditori, i en totes aquelles situacions en què l'espontaneïtat és també un requisit essencial. L'estàndard ha de variar d'acord amb la situació en què en fem ús"

No es feia esment encara a les sèries de producció pròpia, que tant de joc donarien més endavant, perquè la seva aparició estel·lar encara no havia tingut lloc.[2]

Més endavant, l'IEC (1992, 8) insistia en la correcció de les formes seleccionades, fins i tot en situacions poc formals:

> "Malgrat que el concepte de llengua estàndard implica un nivell de comunicació més aviat formal, no deixem d'admetre-hi al mateix temps uns nivells inferiors, que, si són de llengua estàndard per la comesa (entrevistes, taules rodones, etc.), resten oberts a un major grau d'espontaneïtat. Tanmateix, àdhuc adaptada així a les diferències de situació, la modalitat estàndard ha d'ésser sempre correcta".

En definitiva, l'IEC proposava (1990b,139-40):

1) La presència proporcionada de les grans varietats estandarditzades de la llengua entre locutors directes, veus en off, doblatges i espais informatius.

2) La selecció de veus i diccions genuïnes.

3) La consolidació d'un estàndard flexible perquè tots els membres de la comunitat s'hi poguessin reconèixer i el sentissin com a propi.

4) L'atenció informativa a totes les àrees del domini lingüístic.

5) La presència de representants lleidatans, valencians i baleàrics competents en l'equip assessor de la CCRTV.

---

[2] Tan sols se n'havia fet un primer assaig amb l'espai *La Granja* dins del magazín *La vida en un xip* (1989). Els doblatges, però, havien divulgat un model de llengua des del començament de les emissions. Recordem, si no, *Dallas* (1983-1986) en la seva primera etapa.

Amb aquestes observacions, l'Institut encara afegia a les funcions ja comentades de l'estàndard una altra d'important: aconseguir que el model de llengua fos sentit com a propi en tota la comunitat lingüística i, per tant, que també s'hi sentís el mitjà TV3 –tal com reivindicaven les universitats. D'això, se'n deriva una altra característica, doncs, del model necessari: *la flexibilitat*. I per aconseguir-la ja veiem que es defensava la presència proporcionada de les grans varietats estandarditzades.

Què en deien, de tot això, els responsables de la nova cadena autonòmica? Davant la primera crítica, referida a la presència dominant del barceloní; TV3, i concretament el director de la Comissió de Normalització Lingüística de Televisió de Catalunya (Vallverdú 1998), matisava que calia diferenciar la modalitat central del català estàndard d'allò que és el dialecte barceloní:

> "La situació de TV3 en l'àmbit del català central fa que l'estàndard central sigui l'estàndard que s'aplica en la major part de la programació"... "El que se sent als telenotícies no és barceloní, sinó estàndard, estàndard central."... "S'ha de reconèixer que d'estàndards n'hi ha quatre, o cinc, si hi comptem el nord-català".[3]

I en el llibre d'Estil de TV3 (1995, 6), a més, s'hi troba una justificació per al predomini del català central:

> "[...] El fet que en fonètica i morfologia hàgim optat per descriure la modalitat estàndard del català central no significa atorgar cap preeminència a aquesta varietat per damunt de les altres varietats estàndards del català. Ens hi han portat només raons d'eficàcia, derivades no tan sols del fet que més del noranta per cent dels locutors de TVC pertanyen efectivament a l'àrea del català central sinó, sobretot, perquè si haguéssim entrat en detalls de les altres modalitats estàndards ens hauríem vist obligats a una casuística complexa i impròpia d'un promptuari pràctic. De tota manera, si en el futur les circumstàncies ens

[3] TV3 ha contractat força professionals provinents d'altres àrees del català central que no són precisament el barceloní. Pensem en Fina Brunet (de Blanes), Montse Jené (d'Igualada), Josep Puiglò (d'Olot), Carles Francino i Andreu Buenafuente (de Reus), Miquel Calzada (de Sabadell) o Rosa Andreu (Tarragona), per exemple.

> ho permeten, aquestes orientacions podrien ampliar-se i actualitzar-se en aquesta línia".

És cert que el pragmatisme del moment exigia limitar-se a la varietat predominant, però també ho és que el futur ja ha arribat. És possible que la maduració de la llengua i la seva implantació ja permetin plantejar-se la caracterització de totes les altres modalitats estàndards. El mateix Vallverdú reconeixia (1998, 20) que:

> "Així com al començament érem una mica rígids, per la mateixa dinàmica de les coses, potser perquè els correctors no coneixien altres estàndards, actualment s'hi aplica un correctiu. [...] En la qüestió fonètica, la veritat és que procurem potenciar la qüestió dels dialectes quan ens hi trobem".

El camí sembla evident: caracterització clara de les altres modalitats estàndards per a l'ús en els mitjans, divulgació (en l'ensenyament i en els mitjans) del model polivalent, sobretot entre els parlants de cada modalitat i entre els professionals (correctors, traductors, guionistes, assessors, periodistes i professors), i avaluació dels resultats de la seva aplicació.

3. Anàlisi del model de llengua al 1993

Al 1993, el grup *Llengua i mèdia* va fer la primera anàlisi del model lingüístic de TV3. Hi va destacar els trets següents:

1) Fidelitat a la normativa i un grau elevat de correcció.
2) Selecció del català central com a varietat dialectal preferent.
3) Rigidesa estilística, amb poca diferenciació entre els registres formals i els informals, i entre els sociolectes i els cronolectes.
4) Evolució poc perceptible en el període 1983-1993.
5) Creació de fórmules i estructures mediàtiques de nou encuny (com *cimera* o *ostatges* en l'apartat del lèxic).

Respecte del punt 2, s'ha de remarcar que en aquell moment ja havien entrat altres variants dialectals en els programes informatius i els magazins (gràcies a professionals com Carles Canut, Joan Bustos o M.

Pau Huguet). I respecte del punt 3, que al 1984 ja s'havia fet un primer esforç per construir un registre més informal en el programa *Tres i l'astròleg*.

4. Evolució del model en el període 1993-2000

Durant aquests set darrers anys, la variació dialectal en els diversos programes ha fet un salt qualitatiu molt important i ha donat aquesta distribució:

A. Modalitat estàndard central en els conductors dels informatius[4], i central i nord-occidental en les veus en *off* i els espais del temps. Modalitat estàndard valenciana, balearica i rossellonesa en les cròniques dels corresponsals d'aquestes zones.

B. Modalitat estàndard central en les sèries de producció aliena –inclosos els dibuixos animats.

C. Modalitat estàndard central, nord-occidental, valenciana i balear, i variació diastràtica en les sèries de producció pròpia.[5]

D. Modalitat estàndard central i nord-occidental en els magazins i els concursos.

E. Modalitat estàndard central, sovint interferida fonèticament, i fins i tot castellà, en els espots publicitaris.

A. *Telenotícies*

Pel que fa als espais informatius diaris, la següent pot ser l'estructura prototípica:[6]

- Conductors del programa (2): modalitat central

[4] Això té una certa lògica si pensem que les àrees de l'estàndard valencià i de l'estàndard balearic tenen els seus telenotícies. Al Principat, doncs, el desequilibri afecta el nord-occidental.

[5] Alguns personatges d'aquestes sèries que parlen una modalitat estàndard diferent de la central són la Serafina (de *La Granja*), la Paca (de *Teresina, S.A.*), en Guillem (de *Poble Nou*), la Pepa i l'Empariues (d'*Oh Europa*) i la Berta (d'*Estació d'Enllaç*), per exemple.

[6] En aquest cas es tracta d'un telenotícies del vespre, que sempre és el que té una audiència més àmplia.

- Veus en *off*: modalitat central
- Corresponsals (4):

a) (2) modalitat central (1 del subdialecte tarragoní i 1 del barceloní),
b) (1) modalitat balear,
c) (1) modalitat nord-occidental.

- Declarants de les modalitats central, nord-occidental i baleàrica

B. *Sèries de producció aliena (SPA)*

El món del doblatge és un món molt tancat i està controlat per empreses amb seu a Barcelona. La solució final de les elocucions depèn més de criteris empresarials que no pas de lingüístics.

C. *Sèries de producció pròpia (SPP)*

Trets caracteritzadors sobre els quals es basa la variabilitat de les SPP:

1) Els de la fonètica de cada modalitat (ieisme [rája], reducció diftongs [bérə] [bóre], obertura i tancament vocals [pasié/énsia], neutralitzacions, assimilacions [istíw], palatalitzacions [féɲe], consonants finals [portár][kaṇtáṇt], sempre sota el control del mateix actor.

2) Els articles (el, es...).
3) Els demostratius (*eixe*, *este*, *aqueta*...).
4) Els possessius (*meua*, *ma*, *meva*...).
5) Els pronoms personals (*natros*, *vatros*, *nosaltres*, *vosaltres*...).
6) Els pronoms febles (*em/me*...).
7) La morfologia verbal (*truque*, *calassin*, *eres*, *vai*...).
8) Els adverbis de lloc i de manera (*ací*, *aixina*...).
9) Els geosinònims, però molt escollits (*xica*, *nina*, *roig*, *gitar-se*, *bonico*, *homo*, *qualcú*...).
10) Les expressions peculiars (*a vore*, *d'on putes véns*...).
11) L'ús d'algunes preposicions (*per/per a*)
12) Els nombres (*dènou*, *denou*, *dinou*...)

Caracterització d'alguns personatges d'aquestes sèries:
La Paca (*Teresina, S.A.*)
Adv. de lloc: *ací*
Demostratius: *eixe xic*, *esta aulor*
Possessius: *filla meua*
Morfologia verbal: *trobe*
Seleccions lèxiques: *xica*, *lilones*
Noms propis connotats: *el meu Vicente*
Castellanismes: *passe*, *grifos*, *en seguida*, *tipo*, *mejillones*, *Neptuno*, *metro*, *tenir que*.
Col·loquialismes: *ascolta*, *aulor*

En Marc (*Dones d'aigua*)
Ioditzacions: [bəkəjə́], [kɔjóns], [áj], [dójs]
Reducció dels diftons: [ájgo]
Article salat: *es*, *ets*, *sa*, *ses*
Formes verbals: *calàssim*
Geosinònims: *homo*, *nina*
Expressions pròpies: *idò*

La Glòria (*Dones d'aigua*)
Iodització: [áj]
Demostratius: *esta*
Formes verbals: *eres*
Diferenciació "per/per a": *Això és per a mi?*
Geosinònims: *pimentó*, *roig*

La Pepa (*Oh Europa!*)
Adv. de lloc: *ací*
Adv. de manera: *aixina*
Possessius: *meua*
Lèxic propi: *xica*, *gitar-se*, *bonico*
Expressions pròpies: *a vore*

L'Empariues (*Oh Europa!*)

Africació: [dʒ]*eperudeta, me la ima*[dʒ]*inava més gran*

La Berta (*Estació d'enllaç*)
Omissió articles personals: ∅ *Manel*
Demostratius: *este*
Possessius: *teua, ton*
Formes verbals: *hai, fai, dixar, consentisques*
Diferenciació "per/per a": *per a ell*
Col.loquialismes: *siguament, astàs*

En Ximo (*Laberint d'ombres*)
Fonètica no interferida: [kaṇtár]
Morfologia verbal: *deixares, siga, faça, patisques, haguera, seguixc*
Lèxic propi: *roïns, vesprada, xiques*
Vacil.lacions en l'ús dels pronoms en, hi: ∅ *anava de tant en tant, n'estic content*
Vacil·lacions en l'ús de l'article personal: ∅ *la la Ció,*
Diferenciació per/per a: *bones per a la panxa*

Marit reusenc de l'Àngela Surroca (*Dones d'aigua*)
Fonètica: e final reusenca: [kazéte]
Palatalitzacions: [féɲe]
Demostratius: *aqueta*
Pronoms forts: *valtros*
Pronoms febles propis: *s'hagi deixat per us hagi deixat, me donarà*
Formes verbals: *fai, hai, vai*
Geosinònims: *no basten*
Expressions: *a què treu cap*

Un exemple de treball respectuós amb la versemblança lingüística dels personatges ha estat el de la tele-sèrie *Andorra, entre el torb i la Gestapo*. Actors de la modalitat central hi posen en funcionament els trets de la modalitat nord-occidental perquè els personatges que interpreten la tenen com a pròpia.

D. Els magazins i els concursos van ser els primers que van comptar amb professionals joves vinguts d'altres zones diferents de

l'àrea del barceloní. Per exemple, *Mag magazine*, *Com a casa*, *La tarda de M. Pau Huguet*, *Crònica d'avui* i *Bojos pel ball* han tingut M. Pau Huguet com a presentadora. En Pep Cruz, del Baix Empordà, també ha presentat *Moltes Gràcies* i *Coses de la vida*. I la gent d'*El Terrat*, del subdialecte tarragoní, han protagonitzat magazins com *Sense títol* i *La cosa nostra*.

E. La publicitat és l'àmbit televisiu on es donen més les interferències elocutives amb el castellà. Algunes, com les dels noms de les marques, ben difícils de justificar. Durant una hora d'emissió televisiva, es poden trobar 3 elocucions xaves i tres veus castellanes. Les variacions dialectals hi són escadusseres i quan hi apareixen estan força connotades.

5. Proposta per a una variabilitat més gran del model

Dins de l'univers comunicatiu de la televisió, en general s'hi donen dos tipus d'actes enunciatius o elocutius:

1) Els actes enunciatius externs –simples i reals.

2) Els actes enunciatius interns –complexos i de ficció.

Els primers tenen l'enunciador en el mitjà i el destinatari en el grup social. El destinatari hi té un paper completament passiu, de mer espectador. Pertanyen a aquesta categoria, per exemple, els actes enunciatius dels telenotícies, els documentals, les retransmissions esportives; ras i curt, de la majoria de programes de caràcter informatiu i explicatiu. La cadena televisiva a través dels professionals actua com a mitjancera entre el teleespectador i la realitat de què parla. Els locutors-enunciadors d'aquests actes solen ser professionals del periodisme que llegeixen o elocuten textos programats, sobretot en els platós o fent les veus en *off*. Com que tenen un coneixement acadèmic de l'estàndard, poden aplicar-lo sense problemes.

Els segons, en canvi, són actes enunciatius més complexos perquè són tripartits. Tenen un enunciador i un destinatari dins del mitjà, que s'intercanvien els papers. Per tant, són actes que adopten el format dialògic, amb la finalitat d'arribar a un interlocutor-receptor exterior al mitjà –el teleespectador d'abans.

A més, d'aquests diàlegs segons, n'hi ha de dues menes. Els espontanis, construïts en el moment d'emetre'ls, que solen ser conduïts

per un professional i adreçats a una personalitat –formen part de les entrevistes. I els no espontanis –els pseudodiàlegs–, que són propis dels programes de ficció i entreteniment, i tenen actors professionals com a locutors.

El paper de la llengua estàndard, per tant, no hauria de ser ben bé el mateix en cada un dels tres casos.

1) En els actes externs, per exemple, l'enunciador adopta un paper gairebé institucional, representa l'emissor cadena televisiva, esborra completament els seus trets identificadors perquè es converteix en un paradigma de locutor. El seu model de llengua, per tant, exigeix un grau molt alt de consens –que tothom pugui "emparar-se'n i identificar-s'hi"– i ha d'estar constituït per les formes comunes dels receptors pactades com a prestigioses, amb vista a fer gairebé imperceptible la manera de parlar –allò important és el contingut del missatge. Ja hem dit que en els programes que inclouen aquests actes, TV3 ha optat per limitar-se a escollir –amb alguna excepció– parlants del Principat –modalitat central i modalitat nord-occidental– en platós i veus en off, i tan sols ha inclòs les altres modalitats en les cròniques fetes des de les zones corresponents (País valencià, Illes i Catalunya Nord). Aquí la solució depèn tan sols del control de l'estàndard propi per part dels periodistes.

2.a) En els actes interns espontanis són els mateixos entrevistats els qui regulen la varietat per adaptar-la al màxim a la modalitat de l'estàndard que els correspon. Els resultats depenen, evidentment, de la competència verbal personal i de la sensibilitat lingüística que aquests hagin adquirit. A causa de la situació sociolingüística de la llengua catalana, els resultats són molt desiguals.

Potser TV3 podria oferir un ventall més ampli de veus, si recorrés a especialistes de fora de Barcelona, que evidentment tenen l'inconvenient de no estar tan a mà, però que actuarien a favor del coneixement interdialectal.

2.b) En els actes interns no espontanis, en canvi, la llengua forma part de l'espectacle i col·labora a la caracterització dels personatges. Aquests actes es donen en les sèries, tant de producció pròpia com de producció aliena, i en alguns segments dels concursos i els magazins.

Per una part, en les SPA és difícil trobar un cas en què sigui necessari jugar amb els dialectes catalans. La Comissió de Normalització

Lingüística de TVC (1997, 18) explicava el perill que hi ha quan es vol fer això:

> "Les obres britàniques i italianes presenten a vegades diferències dialectals entre els personatges. No es poden traduir buscant equivalents entre els diversos dialectes catalans, perquè no tenen les connotacions sociolingüístiques dels d'aquells països"

Pel que fa als dialectes en les sèries doblades, queden obertes, però, un seguit de qüestions: S'hi ha d'introduir altres veus que no siguin centrals, com defensa Paloma (1999, 91)? Hem aconseguit l'estandardització suficient perquè els personatges afectats no en surtin connotats? Es podrien programar amb normalitat doblatges d'altres modalitats estàndards, com el valencià, per exemple, que ja en té de fets?

Per una altra part, la parla dels personatges de les SPP, que estan ambientades a Catalunya, pot abastar molts més elements del dialecte a què pertany el personatge-actor, es pot permetre molts més trets característics. Però, ho ha de fer amb dues premisses comunicatives indefugibles: la comprensibilitat del missatge i la versemblança del personatge. Potser es va pretendre això en la locució dels actors que interpretaven personatges amb el dialecte tarragoní a *Dones d'aigua* (l'Àngela Surroca i l'Antoni Castells –fets per actors barcelonins–, el marit de l'Àngela –parlant del subdialecte de Reus–, el jardiner Ramon Quer, i l'home de negocis Octavi Cabot).

En l'apartat de la fonètica es pot aconseguir una situació normal gràcies al coneixement de l'estàndard propi, i de les modalitats diverses si cal, per part dels actors. I en els apartats morfològic i sintàctic, mitjançant el domini de la modalitat estàndard del personatge per part dels guionistes, que sovint en tindran una altra.

Hi hauria, per tant, dos graus d'aplicació de l'estàndard, que tindrien a veure amb l'àmbit general o restringit dels trets lingüístics, d'una banda; i amb la naturalesa de l'acte enunciatiu, d'una altra banda. D'aquesta consideració, se'n seguiria automàticament una adaptació funcional més acurada:

- Solucions de l'àmbit general per als actes enunciatius externs
- Solucions de l'àmbit general i de l'àmbit restringit per als actes enunciatius interns.

Referències bibliogràfiques

BASSOLS, Margarida; RICO, Albert i TORRENT, Anna M. (eds.) (1997), *La llengua de TV3*, Empúries, Barcelona.

CHARAUDEAU, Patrick (1992), *Grammaire du sens et de l'expression*, Hachette, París.

CREUS, Imma; JULIÀ, Joan i ROMERO, Sílvia (eds.) (2000), *Llengua i mitjans de comunicació*, Pagès editors, Lleida.

CROS, Anna; SEGARRA, Mila i TORRENT, Anna Maria (eds.) (2000), *Llengua oral i llengua escrita a la televisió*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

DOMINGO, Anna (2000), *La «e» de Reus i els mitjans decomunicació*, dins CREUS, Imma et al. (eds.), *Llengua i mitjans de comunicació*, pàgs. 307-314.

FAURA, Neus; PALOMA, David i TORRENT, Anna Maria (eds.) (1998), *La llengua de la Televisió de Catalunya. Materials per a l'anàlisi*, Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona.

IEC (1986), *La llengua en els mitjans de comunicació de massa i especialment en la televisió*, dins IEC (1990b), pàgs. 137-140, Barcelona.

IEC (1990a), *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I. Fonètica,* Barcelona.

IEC (1990b), *Documents de la Secció Filològica I*, Barcelona.

IEC (1992), *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalan, II. Morfologia*, Barcelona.

NAVARRO, Bartomeu i RULL, Xavier (2000), *Estàndard, dialecte, endodiglòssia: la llengua que tots volem*, dins CREUS, Imma et al. (eds.), *Llengua i mitjans de comunicació*, pàgs. 269-280.

PALOMA, David (1997), *El català col.loquial a les sèries de Televisió de Catalunya*, tesi doctoral del Departament de Filologia Catalana, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra.

PALOMA, David (1999), *De la llengua catalana a les sèries de televisió*, "Anàlisi" 23, pàgs. 73-92, Bellaterra.

PALOMA, David i SEGARRA, Mila (2000), *Llengua oral i llengua escrita a les sèries de televisió* dins CROS, Anna et al. (eds.), *Llengua oral i llengua escrita a la televisió*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, pàgs. 49-73.

TELEVISIÓ DE CATALUNYA (1995), *El català a TV3. Llibre d'estil*, Edicions 62, Barcelona.

TELEVISIÓ DE CATALUNYA (1997), *Criteris lingüístics sobre traducció i doblatge*, Edicions 62, Barcelona.

VALLVERDÚ, Francesc (1998), *Entrevista a F. Vallverdú, director de la Comissió de normalització lingüística de Televisió de Catalunya*, dins FAURA, Neus et al.(eds.), pàgs. 17-21.

VALLVERDÚ, Francesc (2000), *El català estàndard i els mitjans audiovisuals*, Edicions 62, Barcelona.

TERCERA PART

L'ESTÀNDARD I ELS DIALECTES EN EL CONTEXT EDUCATIU

Directrius en relació amb l'estandardització i la diversitat dialectal en l'ensenyament infantil i primari a Catalunya

Maria Areny
(SEDEC, Departament d'Ensenyament, Generalitat de Catalunya)

1. Introducció

Abans d'iniciar la meva exposició voldria manifestar que el títol de la ponència pot despertar unes expectatives que probablement no podré satisfer. En primer lloc, perquè no hi ha publicada cap directriu explícita del Departament d'Ensenyament sobre l'estandardització i la diversitat dialectal i, en segon, perquè parlar de les directrius del Departament d'Ensenyament és potser massa agosarat, atesa la complexitat del tema i, sobretot, tenint en compte que el debat sobre l'estàndard oral encara és obert.

De tota manera, en aquests trenta minuts intentaré explicar quina és la posició del Servei d'Ensenyament del Català sobre aquest tema i quins elements del Currículum prescriptiu d'educació infantil i primària hi fan referència, perquè, d'alguna manera, són indicadors de la posició del Departament.

Com a primer punt crec que, per situar-nos millor i malgrat ser sobradament conegut pels docents, pot ser útil recordar breument què és el Servei d'Ensenyament del Català (SEDEC) i quina tasca té encomanada. La seva creació, el 22 de maig de l'any 1978, dins l'àmbit de competències del Departament d'Ensenyament i Cultura, just un mes abans dels traspassos de competències de l'Estat a la Generalitat (és a dir, abans de la publicació del Reial Decret 2098/1978, de 23 juny, que incorporava l'ensenyament obligatori del català a preescolar, EGB, BUP i FP de primer grau), tenia per objectiu "l'establiment d'un servei que assumís la gestió administrativa de l'ensenyament del català i n'assegurés l'assessorament i control pedagògics i científics, mentre la Generalitat no

disposés dels serveis generals d'administració educativa i d'inspecció tècnica dels diversos nivells de l'ensenyament". La seva creació i el seu paper eren, doncs, conjunturals i, segons el que deia el decret esmentat, el SEDEC avui no tindria raó de ser.

D'aleshores ençà s'han escolat més de dues dècades, i la situació de la llengua catalana a l'ensenyament en aquell moment era molt lluny de l'actual. No cal que faci aquí un repàs de la història i dels avatars pels quals ha passat la incorporació del català a l'escola, primer com a assignatura i, després, com a llengua vehiculadora dels aprenentatges, perquè és sobradament conegut de tothom.

Si, en el primer moment, l'activitat del SEDEC es centrà a proporcionar als centres mestres capacitats per ensenyar la llengua catalana i en la formació en llengua catalana del professorat, després de la Llei de Normalització Lingüística (7/1983) el SEDEC va obrir un altre camp d'actuació: l'impuls al Programa d'Immersió Lingüística (PIL).

Assegurar que els centres comptessin amb mestres adients, ho féu mitjançant els especialistes de català, un element clau perquè les escoles avancessin en el camí de la catalanització i de la renovació pedagògica, al temps que es salvava el buit de professorat sense competència lingüística; per a la formació del professorat es van organitzar, en col·laboració amb els ICE, els cursos de Reciclatge. El PIL va ser la resposta a la necessitat de trobar les estratègies necessàries perquè les zones amb una alta concentració d'alumnat castellanoparlant poguessin assolir els objectius que marcava la llei de conèixer i dominar amb suficiència totes dues llengües oficials.

L'assessorament i la formació impartida pel SEDEC en els primers anys anaven adreçats, doncs, a la coordinació dels especialistes de català, d'una banda, i a la formació en llengua catalana dels mestres, de l'altra. A partir de la implantació del PIL, sense deixar les tasques anteriors, molts dels esforços es van dedicar (i encara es continua fent-ho) a la formació metodològica i didàctica del professorat implicat.

La implantació del nou sistema educatiu a Catalunya a partir de 1992[1], que comportava la generalització de l'ensenyament en català, va suposar un punt d'inflexió en l'activitat del Servei, ja que l'assessorament

[1] Decret 75/1992, de 9 de març, pel qual s'estableix l'ordenació general dels ensenyaments de l'educació infantil, l'educació primària i l'educació secundària obligatòria a Catalunya. Art. 3.1.

en matèria de l'ensenyament del català i en català s'adreça, des d'aleshores, a totes les escoles d'educació infantil i primària (evidentment a les que arriba amb l'equip d'assessors que hi treballa, unes 50 persones), mitjançant seminaris o mitjançant assessoraments directes als equips docents de les escoles que ho demanen, tant sobre didàctica de la llengua en general com sobre l'ensenyament del català (i en català) als alumnes d'incorporació tardana al sistema educatiu de Catalunya que desconeixen la llengua d'aprenentatge (procedents de la resta de l'Estat o estrangers).

Mentre no es marquin noves directrius, per tant, l'activitat del SEDEC[2] pel que fa a la formació dels mestres es concreta, en la pràctica, en diverses vessants:

a) seminaris d'assessorament didàctic, adreçats especialment al PIL i a la incorporació tardana d'alumnes,
b) assessoraments puntuals als centres sobre qualsevol aspecte relacionat amb la didàctica de la llengua catalana (especialment en el PIL i als alumnes estrangers), el seu ús vehicular, l'elaboració o revisió del Projecte Lingüístic de Centre...
c) organització d'activitats per a la incentivació de l'ús de la llengua entre l'alumnat.

Amb tot això vull dir que la feina bàsica del SEDEC ha estat (i és) impulsar l'ús de la llengua en les escoles en què encara no és la que s'utilitza normalment com a vehicular de les relacions i dels aprenentatges, donar estratègies als mestres per al seu ensenyament als alumnes no catalanoparlants (fins ara majoritàriament castellanoparlants i, cada vegada més, amb altres llengües familiars) i proporcionar el coneixement de la llengua catalana als mestres castellanoparlants.

[2] Decret 57/1993, de 9 de març, de reestructuració del Departament d'Ensenyament (art. 53): Correspon al SEDEC la coordinació de l'assessorament en matèria d'ensenyament del català; la recerca i proposta de solucions organitzatives i didàctiques per a la confecció de projectes de normalització; la valoració dels resultats assolits en els processos de normalització lingüística en l'àmbit escolar; la realització d'estudis i investigacions sobre l'aprenentatge de la llengua i la cultura catalanes, d'acord amb criteris sociolingüístics; la preparació d'estudis, i l'estímul a l'elaboració de recursos didàctics i metodològics per a l'ensenyament en català.

2. Currículum i diversitat dialectal

Pel que acabo d'exposar, i sense que vulgui servir de disculpa, crec que és evident que, al llarg de tots aquests anys, en parlar de l'aprenentatge de la llengua, s'ha fet en termes molt generals i potser no s'ha arribat a tots els aspectes implicats i a la riquesa de matisos que el seu aprenentatge comporta. De tota manera, és evident que tota activitat assessora o de formació ha d'estar en consonància amb el que marquen els currículums escolars; ha d'ajudar que els alumnes assoleixin els objectius que hi són marcats.

El currículum prescriptiu de totes les etapes de l'ensenyament obligatori és, com tots sabeu, comú per a les dues llengües oficials: català i castellà. Aquest currículum marca, però, només un primer nivell de concreció, és a dir, enuncia els continguts que s'han d'ensenyar i els objectius terminals i generals que s'han d'assolir al final de cada etapa. Correspon a cada centre, en virtut de la llibertat que li dóna la LOGSE (1990), implementar-los en un Projecte Curricular de Centre (PCC) adequat a la seva realitat. Aquesta prèvia és fonamental per veure com cada escola concreta en la pràctica les grans línies marcades pel nivell prescriptiu.

Tot i aquesta generalitat, però, les directrius prescriptives no són uniformadores en el sentit de potenciar una única variant dialectal en detriment de les altres; al contrari, són afavoridores de la diversitat, com es pot veure en algunes referències concretes extretes dels currículums de l'educació infantil i primària:

> Educació infantil[3]
>
> Exemple de procediments, continguts i objectius terminals del llenguatge verbal:
>
> 1.2. Utilitzar els processos bàsics relacionats amb l'anàlisi dels sons presents en l'ambient o proporcionats expressament.
> 1.3. Diferenciar de manera correcta els fonemes propis de la llengua vehicular i d'aprenentatge, en situacions d'ús i en contextos significatius.

[3] Decret 94/1992, de 28 d'abril, pel qual s'estableix l'ordenació curricular de l'educació infantil.

3.3. Memoritzar noms d'animals, plantes, objectes i persones relatius al camp d'experiència propi, i relacionar-los adequadament per les seves característiques funcionals.
4.1. Augmentar el vocabulari referit al camp d'experiència propi.

Educació primària. Àrea de Llengua[4]

Preliminars:

En el desenvolupament del currículum de Llengua caldrà tenir en compte les variants dialectals i el context sociolingüístic i cultural de l'alumnat i de l'escola per adequar-hi el ritme, les estratègies, els recursos i la metodologia en el procés d'ensenyament-aprenentatge.

Continguts d'Actituds, valors i normes:

9. Respecte i interès pel coneixement de les variants dialectals de la llengua
10. Interès per la pronúncia correcta dins la variant dialectal pròpia

Objectius terminals:

29. Identificar tots els sons vocàlics i consonàntics segons la variant dialectal pròpia.
53. Valorar les variants dialectals (lèxiques, fonètiques...) com a diversitat enriquidora de la llengua.

La publicació del Departament d'Ensenyament que proposa un segon nivell de concreció d'aquestes prescripcions[5] segueix la mateixa línia, com podem veure en aquests exemples:

Treball sistemàtic fonètica-ortografia

33. Relació grafia-so dins la paraula amb l'adequació a les possibles variants dialectals. (Cicle inicial)
29. Relació grafia-so dins la paraula amb l'adequació a les possibles variants dialectals. (Cicle mitjà)

[4] Decret 95/1992, de 28 d'abril, pel qual s'estableix l'ordenació curricular de l'educació primària.

[5] *Educació primària: currículum de l'educació primària*, Generalitat de Catalunya, Departament d'Ensenyament, 1992.

38. Relació grafia-so en qualsevol tira fònica amb l'adequació a les possibles variants dialectals. (Cicle superior)

Objectius referencials

- Ús i comunicació: llengua parlada
- Respectar l'ús de les diferents variants dialectals de la llengua dels parlants. (CM)
- Ser conscient i respectar les diverses variants dialectals dels parlants. (CS)

A partir d'aquí, correspon a cada escola veure com recollirà en el seu Projecte Curricular de Centre aquestes prescripcions generals i decidir com les durà a la pràctica d'aula (tercer nivell de concreció del currículum), cosa que pot donar lloc a moltes variacions en funció no solament de la sensibilitat de cada equip de mestres i de la situació de la zona, sinó del grau de cohesió d'aquests equips.

3. Orientacions del SEDEC

És evident que el SEDEC ha intervingut en tots els documents difosos pel Departament d'Ensenyament que donen orientacions per al tractament curricular de les llengües, bé col·laborant en la seva redacció, bé fent-hi les aportacions o observacions que ha cregut convenients. No obstant això, la formació permanent dels docents és funció de la Sotsdirecció General de Formació del Professorat, amb la qual col·laboren, en àmbits específics, altres programes i serveis del Departament (SEDEC, Programa d'Informàtica Educativa, Programa de Mitjans Audiovisuals, Programa d'Educació per a la Salut a l'Escola...), juntament amb els ICE i altres institucions.

Tota l'activitat d'assessorament per a la didàctica de la llengua que fa el SEDEC està, doncs, inclosa en els Plans de Formació del Professorat establerts pel Departament i és compartida amb les altres institucions col·laboradores d'aquest. Per aquest motiu, com ja he dit, en aquests moments no és, doncs, l'única veu assessora ni l'única responsable de la formació permanent dels mestres pel que fa a la llengua catalana.

Dit tot això, passem a veure quines són les orientacions (més que no pas directrius) del SEDEC en l'assessorament als mestres i quina és, a grans trets, la situació a les escoles.

Amb caràcter general, aquestes orientacions van encaminades a potenciar la riquesa dialectal i a fomentar l'ús de la variant pròpia de la zona perquè, a partir de la variant no estàndard de l'alumne (o de la variant de la zona, si parlem d'alumnes amb altres llengües familiars) en l'etapa de parvulari, aquest arribi progressivament a l'estàndard, al llarg de l'educació primària. Així, per exemple:

a) Els materials elaborats per als seminaris d'assessorament incorporen de manera general els trets típics de la variant nord-occidental pel que fa al vocalisme i al tractament dels dígrafs. Actualment s'està treballant per incorporar-hi altres aspectes a fi d'adaptar-los a les necessitats més específiques de cada territori.

b) En els criteris de correcció de les proves de llengua que s'apliquen a tot Catalunya es preveuen totes les respostes (especialment de lèxic i fonètica) pròpies de la variant dialectal de la zona, especialment en les proves adreçades als alumnes de P-5 i dels primers nivells d'educació primària.

c) El material per a l'aprenentatge de la llengua elaborat més recentment, el CD GALI (Guia per a l'Autoaprenentatge de la Llengua Interactiu), pensat per a secundària, tot i que ha sortit en la variant oriental, té prevista també la variant nord-occidental per al proper curs.

d) A més a més, l'equip d'assessors de les comarques de Tarragona, Lleida i Girona és de la zona. Parla, doncs, la variant dialectal pròpia, està preocupat per la seva valoració i conservació i, alhora que és l'agent dinamitzador del seu tractament adequat en les escoles a què accedeix, és receptor de les necessitats que aquestes manifesten o dels dubtes que se'ls presenten.

En aquest pas cap a l'estandardització dins la pròpia variant, el SEDEC considera que el paper del mestre en l'etapa de parvulari és essencial. El mestre té un gran protagonisme per al desvetllament de la consciència dialectal en l'alumne, perquè aquest pugui adquirir una consciència dialectal normalitzada, és a dir, pugui veure que el seu dialecte és una eina important de comunicació i el valori.

No podem oblidar que, en aquesta etapa, la llengua oral té un paper primordial en l'estimulació de la comunicació i en l'establiment de la relació directa amb l'alumnat. La informació es dóna oralment i,

perquè l'aprenentatge sigui significatiu, s'ha de fer en una llengua propera a l'alumne, que parteixi de la realitat que aquest ja coneix: la variant dialectal pròpia de la zona.

Tot i que, en general, el material didàctic editat no ho té en compte i, per tant, no hi ajuda, el mestre pot fer que totes les activitats orals pròpies del parvulari (explicar contes, cantar cançons, fer jocs, treballar els sons de la llengua...) estiguin arrelades a la comunitat on es troba.

Pel que fa a la fixació de la llengua escrita, és també el mestre qui ha de recollir la llengua provinent de l'alumne i adaptar-la a l'estàndard escrit. L'alumne pot aprendre a llegir i a escriure a partir de la seva variant.

En aquest camp, l'accent fonètic és molt més vehiculable que el lèxic. Els problemes que es poden adduir pel que fa a l'accentuació són fàcilment resolubles si es té en compte que són molt poques les paraules amb accent gràfic que no respecten la pronúncia dialectal i que això es pot resoldre didàcticament considerant, per exemple, que l'accent forma part del "dibuix" de la paraula (com passa, per exemple, amb la pronunciació de la o àtona en les variants orientals o de la "i" del dígraf "ix").

4. Dificultats a tenir en compte

Val a dir, però, que no hi ha una conscienciació general de la importància del tema. Gairebé cap Projecte Lingüístic de Centre recull quin ha de ser el comportament lingüístic del professorat respecte a la variant pròpia de cada zona, a fi de procurar el seu manteniment com una riquesa que cal potenciar i afavorir.

Aquest fet és indicador que el claustre no s'ho ha plantejat específicament. És una preocupació dels mestres que podríem anomenar "conscienciats" per l'ensenyament de la llengua, per la matèria, però no de tot el professorat. Si sempre es diu que tot professor és professor de llengua (la llengua es vehiculadora dels aprenentatges), per la natura global que aquests tenen a primària, caldria que fos un aspecte important a considerar.

Cal dir, però, que les escoles no ho tenen gaire fàcil. Hi ha diversos factors que cal tenir en compte. Sense sortir del marc curricular,

el material didàctic, com ja hem dit, no hi ajuda. Deixant de banda els aspectes lèxics (els mestres han de fer un esforç constant de sinonímia per substituir el vocabulari desconegut pel que és familiar als alumnes més petits), només una ullada als llibres de text pel que fa al tractament del vocalisme ens fa adonar, per exemple, que, si se'ls suprimeixen les lliçons dedicades a la vocal neutra, no els queda gairebé res de vocalisme. Què han de fer els mestres dels parlants nord-occidentals?

I si parlem de diccionaris on buscar la pronúncia d'una paraula que el mestre no coneix, passa el mateix. El Diccionari ortogràfic i de pronúncia de la GEC, per exemple, publicat abans de la proposta d'estàndard fonètic de l'IEC, proposa com a model de pronunciació la del català central.

D'altra banda, l'escola no és un recinte aïllat. Els mitjans de comunicació tenen, moltes vegades, molt més pes que la pròpia escola en la fixació dels comportaments lingüístics. I aquests mitjans moltes vegades juguen en contra de la variació, especialment la televisió.

El SEDEC és conscient que hi ha molta feina a fer en aquest camp. És necessari, entre altres coses:

a) desvetllar en els mestres actituds de respecte i d'autoestima per la pròpia variant,

b) oferir-los propostes que transmetin la valoració de les variants dialectals i els orientin sobre el paper del professor a l'aula,

c) donar-los criteris del tractament de les variants (especialment en els aspectes fonètics i lèxics) i suggeriments d'adaptació a cada aspecte didàctic (recerca d'adaptació a la variant dialectal pròpia de cada territori amb un exemple extret dels llibres de text i llibres de lectura),

d) donar-los informació sobre l'estàndard (oral i escrit) de cada variant dialectal.

5. Consideracions finals

Fins ara ens hem referit al currículum escolar –quina llengua han d'aprendre els nens i nenes i com han de fer-ho– donant per suposat que es parteix d'una situació normalitzada, és a dir, d'una situació en què tots els mestres coneixen i tenen un domini suficient i adequat de la llengua que han d'ensenyar. Tanmateix, tots som conscients que aquesta no és la realitat amb què ens trobem a les escoles de Catalunya.

La mobilitat dels docents és un factor a tenir en compte. No tots els mestres que treballen en una escola parlen la variant del territori o la coneixen suficientment, cosa que afegeix dificultats a l'aprenentatge dels més petits i obliga les escoles a fer esforços d'adaptació per trobar-hi solucions.

A més a més, per a molts mestres, el català no és la seva llengua habitual i –tot i tenir la capacitació oficial per ensenyar-la– el grau de domini de cadascun és diferent. La situació en aquests casos es planteja no en termes de relació entre estandardització i variant dialectal, sinó de correcció del model lingüístic, tant fonèticament, com morfosintàcticament o lèxica; és a dir, la genuïnitat i riquesa de la llengua, sense més interferències d'altres que les pròpies de qualsevol llengua no minorada. Aquesta formació, que en els temps del Reciclatge de Mestres era encomanada al SEDEC i als ICE, correspon ara a les facultats de Ciències de l'Educació, responsables de vetllar perquè els mestres que s'incorporen al sistema educatiu ho facin amb les màximes garanties de formació lingüística.

Tampoc no hi ha una definició clara de com totes les variants s'incorporen a l'estàndard; encara hi ha molts buits per omplir. Definir quina llengua cal ensenyar, com han de ser els seus estàndards (oral i escrit), quin paper hi han de jugar les variants dialectals, etc. és una tasca encomanada a les institucions acadèmiques que han de vetllar per la seva genuïnitat, és a dir, l'Institut d'Estudis Catalans i la Universitat.

És molt important que tothom implicat en la formació dels docents per a l'ensenyament de la llengua estigui d'acord amb els mateixos criteris i que es faci un treball coordinat (facultats de Ciències de l'Educació, departaments de Filologia de les Universitats, Departament d'Ensenyament i altres institucions formadores). És a dir, cal que hi hagi coordinació entre, d'una banda, les institucions que formen els professionals i, de l'altra, les institucions que regulen l'ensenyament perquè entre tots puguem avançar no solament en l'extensió de l'ús de la llengua, sinó en la qualitat i adequació d'aquest ús, amb tota la riquesa de matisos i variació que comporta.

Estàndard i variació dialectal en la població escolar nord-occidental

Josefina Carrera i Sabaté
(Universitat de Lleida i Universitat de Barcelona)

1. Introducció

La incorporació d'aspectes socials i situacionals a l'hora d'explicar els elements d'una gramàtica ha estat un dels aspectes més transcendentals del variacionisme en el sentit que s'ha pogut oposar a una visió més estàtica dels sistemes lingüístics (estructuralisme i generativisme). Des d'aquesta perspectiva, elements com el prestigi, les actituds o les creences dels parlants adquireixen molta importància i la llengua estàndard pot arribar a esdevenir fonamental per explicar determinats processos de canvi. I és que, en general, les formes estandarditzades s'associen a una major capacitat comunicativa, als usos més formals de la llengua i a una correcta referencialitat perquè presenten un efecte anivellador de les varietats d'una llengua; a més a més, l'estàndard actua com a discriminador social perquè porta implícit un prestigi que funciona de manera diferent en cada comunitat lingüística.

Segons Lamuela (1986), la funció de discriminador social de l'estàndard es pot observar en dues estratègies diferents:

1. la llengua pot ser utilitzada com una barrera que impedeix l'accés d'alguns membres de la societat als àmbits de poder més gran i és, per tant, una llengua d'elit que presenta una càrrega simbòlica gran; i

2.en determinat sistema lingüístic hi ha unes formes que es difonen des de l'escola i des dels mitjans de massa i són les que tenen una major.

> "eficàcia comunicativa", atès que l'accés als àmbits de poder depèn de la capacitat d'obtenir un codi lingüístic desconegut de la majoria de població i, sobretot, "... de l'adaptació a certs mecanismes

> que dominen la dinàmica social i del control de la informació pertinent per a incidir-hi."(Lamuela 1986: 60-61).

En català nord-occidental[1] es pot detectar un procés de canvi fònic que afecta alguns mots amb la vocal pretònica inicial absoluta ortografiada <e>, com *escola* o *enciam*. Aquestes paraules, que tradicionalment s'han emès amb [a], (Veny, 1982) són pronunciades progressivament amb la vocal [e] per parlants amb estudis i nocions de català normatiu, sobretot en fets comunicatius marcats per la formalitat (Carrera, 1990).

Si relacionem aquest canvi en curs amb les estratègies que esmenta Lamuela, sembla que el procés de substitució descrit es pot connectar directament amb la segona. I és que com que molts cops es confon la llengua escrita amb l'estàndard, es tendeix a anivellar molta producció oral a favor de l'ortografia. És per això que al Segrià, a banda d'observar un anivellament lingüístic amb altres dialectes en detriment de la caracterització dialectal, també es detecta una progressiva adequació de la fonètica a l'ortografia i la tendència a emetre la solució pretònica [e] en detriment de la forma [a] n'és un exemple. Situacions com aquesta es donen d'acord amb una ideologia preconcebuda que associa el domini de l'ortografia a actituds que passen pel coneixement de la llengua catalana i l'amor a la pròpia terra (Segarra, 1985). Aquesta ideologia, a més a més, encara s'ha vist potenciada des de l'escola, atès que un dels objectius prioritaris en l'educació primària, secundària o d'adults ha estat l'adquisició d'una suficiència en la llengua escrita per tal de consolidar la unitat del català i amb un clar oblit de les formes dialectals orals no consignades en l'escriptura (veg. Siguán, 1990).

2. Objectiu i mètode de treball

El propòsit d'aquest escrit és reflexionar sobre l'ús i la percepció de les vocals [a] i [e] en posició pretònica inicial absoluta de mots com *escola*, *edifici* o *encara* en parlants de 3 a 20 anys d'Alguaire i de Lleida.

[1] En aquestes reflexions assumeixo una equivalència entre nord-occidental i lleidatà.

Es tracta de presentar un estat de la qüestió del procés de canvi fònic en generacions nascudes entre 1974 i 1991 i analitzar el possible naixement d'un estàndard oral condicionat per l'escolarització en català.

Aquest treball forma part d'un estudi molt més ampli que analitza el comportament de parlants de 3 a 80 anys (Carrera 1999). Vista la importància de l'escolarització en català que hi he observat, aquí només faig referència a la població més jove del poble d'Alguaire i de la ciutat de Lleida. Els criteris de divisió dels informants que presento segueixen la jerarquia acadèmica anterior a l'aplicació de la LOGSE: preescolar, primària i secundària; considero important aquesta divisió perquè els informants més alfabetitzats marquen les primeres generacions que han tingut un ensenyament en català.

En aquests informants, l'anàlisi de les competències productiva i perceptiva té el propòsit d'explicar de quina manera actua el canvi lingüístic des d'aquestes dues vessants de la llengua, ja que els individus no només parlen, sinó que també escolten i per això s'ha d'assumir que tant la producció com la percepció han de ser dos components essencials en l'estudi de la variació.

L'estudi de la producció és el resultat d'un qüestionari de preguntes tancades amb 80 paraules susceptibles de ser emeses amb la solució [a] o [e]; aquestes paraules contenen diferències formals determinades pel context adjacent, la vocal tònica, l'etimologia, etc.

L'enquesta de la percepció permet analitzar les valoracions de les solucions pretòniques [a] i [e] a partir de l'audició de diferents mots que presenten una freqüència d'ús de [a] i [e] ben diferenciada. Els informants han escoltat dues vegades seguides dos grups de paraules: primer *embenat* i *esquerra* emeses en la frase *Li van embenar el dit de l'esquerra*; i després *edifici*, *elefant*, *enciam* i *escola* dites aïlladament. Tots els mots s'han sentit un cop amb la solució [a] i l'altre, amb la [e]. L'objectiu ha estat, primer, entreveure la capacitat dels informants per discriminar el contrast vocàlic en posició pretònica d'aquestes paraules, i segon, analitzar les connotacions de les pronúncies segons les característiques dels parlants i segons el manteniment que presenta cada solució fònica en cada comunitat lingüística.

3. Algunes observacions sobre l'aprenentatge de la lectura i de l'escriptura

Tal com assenyala Teberosky (1981), l'escriptura és un objecte social resultat de les accions que hom realitza sobre determinats objectes (accions d'inscriure i d'interpretar). L'escriptura, a més a més, exerceix una influència en el nen no només en el marc de la seva societat en sentit més ampli, sinó també en el grup social on pertany (família i grup social més proper). En aquest sentit, doncs, el procés d'aprenentatge de la lectura i de l'escriptura ha d'exercir algun tipus d'influència sobre el nen en període de formació lingüística.

En relació amb aquests dos processos, Dale (1980:291) parla de les dificultats dels nens anglesos de 6 i 7 anys en el moment de l'aprenentatge de la lectura i de l'escriptura perquè en anglès no hi ha gaire correspondència entre grafies i sons, cosa que provoca errors en la lectura en veu alta i en l'escriptura. Si es compara l'anglès amb altres llengües com ara l'espanyol, es pot observar que l'esforç que ha de fer un nen anglès per aprendre a llegir i a escriure correctament és molt més gran que el que ha de fer un infant de parla espanyola.

Pel que fa al català, val a dir que les dificultats d'aprendre a llegir i a escriure se situen a cavall d'aquests dos sistemes lingüístics suara esmentats: no és simple la distribució gràfica de les fricatives alveolars sordes i sonores [s] i [z] (s, ss, ç, c, z), com tampoc no ho és la correspondència entre els sons vocàlics i les lletres que els representen.

Si ens centrem en el català nord-occidental, podem observar la manca de correspondència entre les vocals mitjanes obertes i tancades [o] i [e] en posició posttònica final i la seva grafia <a>. Així, tenim porta ['pɔrta], mestra ['mestrɛ], camina [ka'mine], etc. Això provoca alguns errors en l'oralitat dels nens que s'inicien en l'exercici de la lectura com ara porta emès ['pɔrta] i no ['pɔrtɛ], i errors ortogràfics en individus que no tenen un domini de les regles d'escriptura en català, ex. *agulla* escrit **agulle*.

Dins d'aquests errors provocats per la identificació so/grafia,[2] cal destacar el canvi fonètic de la vocal [a] per [e], que possiblement segueix

2Codina i Fargas (1988) els presenten com a errors d'ortografia arbitrària i, més específicament, com a errors en normes de base fonètica.

una tendència d'igualament a l'ortografia. Els mots que comencen amb <e> gràfica i que tradicionalment han estat emesos amb [a],[3] com ara escola o elefant, tenen una nova pronúncia que es va imposant progressivament i que s'adequa a l'ortografia: [e]. La diferència entre aquest error d'identificació i els descrits anteriorment, com el cas de la posttònica final de porta, és que aquest canvi de pronunciació de vocals pretòniques ([a] > [e]) no és corregit pels mestres, sinó que, contràriament als exemples anteriors, es veu afavorit des de l'escola, sobretot en les paraules que s'hi aprenen i que tenen menor freqüència d'ús.

4. La producció de les vocals [a] i [e] en posició pretònica inicial absoluta

ALGUAIRE	Valors totals de cada factor	[a]	[e]
3-5 (9)	204	183 (90%)	21 (10%)
6-13 (8)	289	107 (37%)	182 (63%)
14-20 (7)	302	107 (35%)	195 (65%)

prob. d'ús de [a]: **de 3 a 5 anys**	0.89
prob. d'ús de [a]: **de 6 a 13**	0.36
prob. d'ús de [a]: **de 14 a 20**	0.34

3 Vegeu Veny (1982).

LLEIDA	Valors totals de cada factor	[a]	[e]
3-5 (9)	219	85 (39%)	134 (61%)
6-13 (8)	298	40 (13%)	258 (87%)
14-20 (7)	296	30 (10%)	266 (90%)

prob. d'ús de [a]: **de 3 a 5 anys**	0.38
prob. d'ús de [a]: **de 6 a 13**	0.12
prob. d'ús de [a]: **de 14 a 20**	0.10

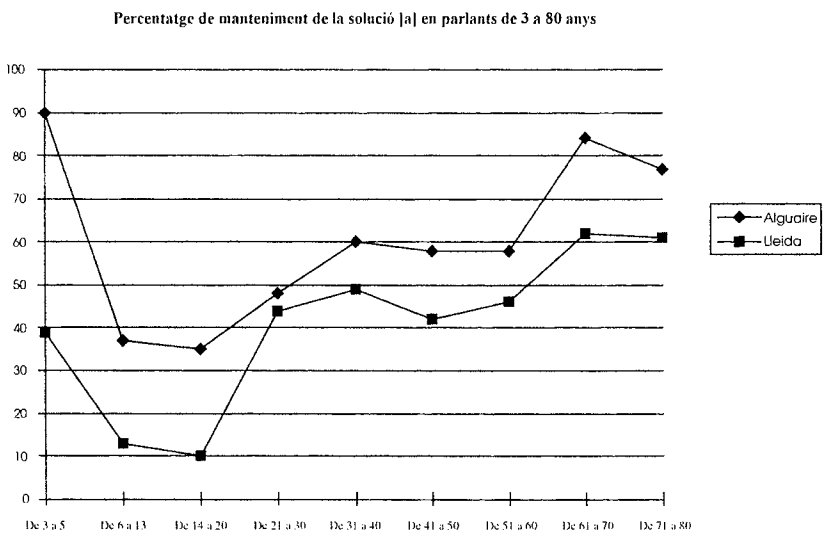

Gràfic 1

Els resultats probabilístics i de percentatges ens permeten afirmar que en tots dos nuclis urbans s'imposa un model fònic que es connecta directament amb la normativa i amb les formes de la llengua escrita, per bé que la incidència de la solució [a], més emprada tradicionalment, és més alta a Alguaire que a Lleida.

Si observem el gràfic 1, que reflecteix el percentatge d'ús de la solució [a] en parlants de 3 a 80 anys d'Alguaire i de Lleida, observem que l'edat, lligada a l'escolarització en català, és molt important en el sentit que hi ha una relació inversament proporcional entre l'augment d'edat i l'ús de la solució [a]. Aquesta constatació està directament connectada amb diversos estudis que han demostrat una relació manifesta entre la facilitat de llegir i la capacitat d'observar, analitzar i modificar els sons d'una llengua.

Si ens centrem en els parlants de 3 a 20 anys i connectem els resultats de manteniment de la solució [a] amb el context historicosocial en què han après català, es pot observar el que segueix (vegeu el gràfic 2):

a) Els informants de 6 a 20 anys, nascuts entre 1974 i 1988, són els primers que s'han escolaritzat en català després de la dictadura franquista. En aquest marc històric, la sobrevaloració de l'ortografia des de l'escola segurament ha provocat l'aparició d'aquesta tendència a adequar la llengua oral a les formes de la llengua escrita. Tot i això, en aquests informants cal considerar altres factors que han pogut incidir en el desenvolupament de la seva llengua i també en la variació fonètica que analitzo:

a.1) De 6 a 13 anys és el període en què els enquestats han seguit l'educació primària i l'entrada a l'escola obligatòria els ha conduït a aprendre noves maneres de parlar i d'escriure per tal de poder relacionar-se a través de tasques i funcions diferents de les que tenien a casa seva. En aquesta etapa, l'adquisició de l'escriptura és especialment important per al canvi en curs que explico, atès que la reflexió sobre el llenguatge escrit porta l'infant a: (1) tenir una consciència més exhaustiva dels aspectes segmentals, tal com assenyala Teberosky (1996); i (2) identificar les formes de la llengua oral i escrita, sobretot en aprendre les paraules a través de l'escriptura. Segurament aquest factor provoca que alguns mots deixin de pronunciar-se amb la solució [a] i d'altres paraules

s'aprenguin i s'emetin d'acord amb les consignes de l'ortografia, tal com sembla ocórrer en les formes que analitzo.

a.2) Altres aspectes com l'adquisició de la identitat social de cada individu i la consciència de la variació estilística com a referent concret de cada grup social[4] són cabdals en l'adolescència. D'acord amb això, diversos lingüistes han assenyalat la importància d'aquesta etapa en el desenvolupament del llenguatge i en l'anàlisi de qualsevol canvi en curs perquè sembla que els patrons sociolingüístics de la parla dels adults s'adquireixen només en l'adolescència, tal com manifesten Labov (1970) i Wolfram i Fasold (1974); segons ells, cap als 15 anys els joves comencen a introduir la variació estilística pròpia dels adults. D'altres lingüistes com Romaine (1984) o Eckert (1988), però, postulen que la variació estilística també és present abans de l'adolescència, tot i que és en aquesta etapa on es desenvolupa més a bastament:

> "While class differenciation in speech begins in the early years of language learning, to be molded and modified throughout the school years and beyond, it is in the secondary school that the age cohort develops and manages its own class structure, which gives concrete meaning and utility to the adoption of speech varieties." (Eckert 1988: 204).

D'aquesta manera, doncs, amb la força de l'escriptura i de determinats models, els adolescents es veuen diferents dels altres grups d'edat i, de vegades, volen diferenciar el seu comportament lingüístic de la resta de parlants. Per això empren més les formes innovadores.

b) Els nens de 3 a 5 anys, nascuts entre 1989 i 1991 encara no estan influenciats per les formes de l'escriptura i, per tant, són transmissors de les característiques lingüístiques pròpies del nucli familiar en què creixen i del registre col·loquial en què conviuen majoritàriament. Això explica la pronunciació elevada de la solució emprada tradicionalment en totes dues poblacions, i sobretot a Alguaire.

---

[4] "... next to childhood, adolescence seems a particularly formative period for accent adaptation, and many subjects report that their own accents were influenced by charismatic models among their secondary school teachers, including speakers of both the standard and paralects" (Honey, 1997:104).

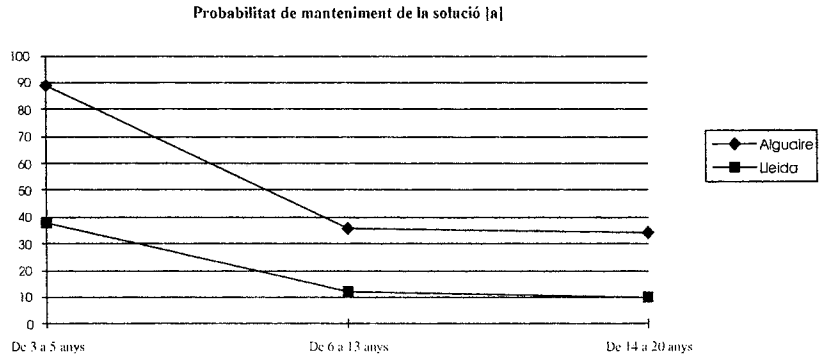

Gràfic 2.

El procés de substitució fònica que analitzo ve determinat per la relació amb la llengua escrita en el sentit que els enquestats atribueixen una relació unívoca als sons i a les grafies del català i tendeixen a subordinar la llengua oral a les formes de l'escriptura, cosa que, d'altra banda, s'afavoreix a l'escola i en els sectors més instruïts de la societat, i no deixa de ser, en definitiva, una marca de prestigi.[5]

5. La percepció de les vocals [a] i [e] en posició pretònica inicial

El canvi lingüístic no només es veu motivat per la interpretació i la codificació d'un senyal acústic, sinó que té a veure amb altres factors. En aquest sentit, tal com ja he esmentat, les capacitats físiques i d'aprenentatge de cada individu són definidores. I és que els infants necessiten molta més informació acústica per reconèixer els elements de la llengua que els adults (Walley, 1988); d'altra banda, la instrucció

[5] "És teòricament infundat de fer generalitzacions sobre el llenguatge en l'ensenyament que no es puguin relacionar amb com s'usa realment el llenguatge a les escoles i a les aules. Però és igualment infundat de fer inferències intuïtives a partir d'observacions i anècdotes aïllades sobre l'ús del llenguatge, sense considerar les complexitats del corrent sociolingüístic de les escoles i de les aules" (Stubbs, [1976]1982:151).

lligada a l'aprenentatge de la lectura i al desenvolupament de les capacitats metalingüístiques permet, en termes generals, una major reflexió sobre la llengua (Donaldson, 1978).

Tenint en compte aquests supòsits, a continuació presento una anàlisi de la discriminació de les vocals [a] i [e] en posició pretònica en dos mots, *embenar* i *esquerra*, emesos en la següent seqüència*: Li van embenar el dit de l'esquerra.* (Els resultats de la discriminació vocàlica a *edifici*, *elefant*, *enciam* i *escola* emesos aïlladament han estat del 100% en tots els informants).

	ALGUAIRE	**LLEIDA**
% de discriminació: **3-5**	0%	0%
% de discriminació: **6-13**	88%	38%
% de discriminació: **14-20**	75%	50%

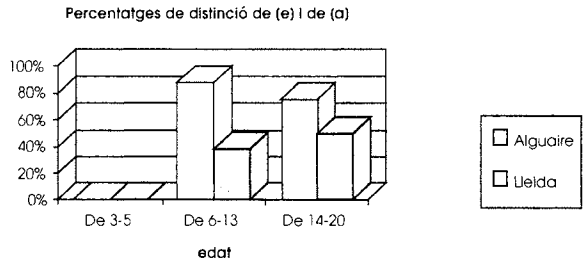

Gràfic 3

Les dades analitzades referides a l'anàlisi de la frase demostren de nou que l'edat, lligada a l'escolarització en català, resulta ser un factor determinant:

a) Els nens i joves de 6 a 20 anys d'Alguaire discriminen més bé [e] i [a] que els de Lleida. Segurament tenen un grau de conscienciació més elevat de la variació i han interioritzat més una solució fònica pel prestigi que pot suposar l'ús d'una vocal coincident amb les formes de la llengua escrita.

b) Els informants més joves (de 3 a 5 anys) són els que presenten més dificultat a l'hora d'observar els canvis de vocals perquè, d'una

banda, necessiten més informació acústica que els altres, i, d'una altra, perquè usen majoritàriament la vocal baixa [a], tal com demostren els resultats de la producció. A banda d'aquesta explicació, és important tenir en compte allò que en psicologia s'anomena l'*efecte de restauració*. A través d'aquest efecte, el sistema auditiu és capaç de presentar *correctament* un so d'una paraula no emès o canviat en relació amb l'emissió que s'espera sentir (vegeu Fowler:1986), de manera que, en el cas que m'ocupa, en sentir la vocal [e] en posició pretònica, els informants l'han substituïda automàticament per la forma [a] i, conseqüentment, no han observat cap canvi qualitatiu important.

Insistint encara en els factors subjectius lligats al canvi, no es pot oblidar que en una comunitat lingüística hi ha formes que són prestigiades o estigmatitzades pels parlants[6] a partir d'un prestigi obert o encobert que es veu deteminat per l'estatus social (implica poder i prestigi social i es relaciona amb l'estàndard) i per la solidaritat de grup (neutralitza els factors citats anteriorment i facilita la valoració del propi dialecte). Aquests criteris d'avaluació subjectiva que els parlants prenen com a punt de referència estan directament relacionats amb la producció lingüística, que pot ser més conservadora o més innovadora segons els individus. En termes generals, les valoracions dels grups generacionals analitzats són les següents:[7]

a) Els informants creuen emprar menys una solució en procés de regressió del que realment empren; en el procés de canvi que estudio aquesta constatació permet suposar que la solució tradicional [a] té un escàs prestigi entre els informants, ja sigui conscientment com inconscientment.

b) No es tolera una pronúncia no usual en una determinada comunitat de parla; d'aquesta manera, la solució [a] es qualifica com a estranya en mots que s'han emès amb un manteniment baix de la solució [a], com *edifici* i *elefant*; i la solució [e] es valora en termes de normalitat en paraules on gairebé no apareix, com ara *enciam*.

---

[6] Amb el benentès que no hi ha una relació bilateral ni excloent entre aquests dos termes i per això es poden detectar variables sense connotacions.

[7] Cal tenir en compte que els parlants de 3 a 5 anys presenten escasses valoracions perquè es troben en un període de formació on la capacitat metalingüística encara no està plenament desenvolupada.

c) Les solucions fòniques que es valoren com a estranyes se solen atribuir a: (1) gent gran que no ha tingut accés a la cultura dels llibres, valoració que es dóna de manera més generalitzada a Alguaire que a Lleida perquè hi ha més manteniment de la solució [a]; i (2) pronunciacions característiques d'altres dialectes o llengües, de manera que hi ha una associació entre la solució fònica [a] valorada com a forana i la vocal [ə] dels dialectes orientals, sobretot del barceloní; cal afegir que aquesta constatació apareix escassament a Alguaire.

6. Consideracions generals

El procés de canvi que he presentat m'ha permès detectar una tendència a adequar les formes fòniques de la llengua oral als models de l'escriptura. Aquesta adequació als models de la llengua escrita és la responsable d'esborrar progressivament les caracteritzacions tradicionalment dialectals d'una determinada zona, la qual cosa sol iniciar-se a la ciutat, en aquest cas, Lleida, i estendre's als nuclis que es troben sota la seva influència, com Alguaire.

Finalment, l'anivellament progressiu de l'oralitat a l'escriptura que he observat es pot explicar des de la vessant històrica com una reacció natural a la manca de coneixements de català escrit d'una gran part de la població que s'ha escolaritzat en espanyol; el resultat d'aquesta mistificació de la llengua escrita en detriment de la llengua oral, però, està transcendint les generacions pont i s'expandeix als parlants més joves que, ajudats per l'escolarització en català, van perdent la riquesa dialectal que els pertoca com a hereus lingüístics d'una comunitat de parla.

Referències bibliogràfiques

CAMPS, A.; MILIAN, M.; BIGAS, M.; i CAMPS, M. (1989), *L'ensenyament de l'ortografia,* Graó, Barcelona.

CARRERA, J. (1999), *L'alternança a/e al Segrià,* Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Barcelona.

CHANEY, C. (1992), *Language development, metalinguistic skills, and print awareness in 3-year-old children,* "Applied Psycholinguistics", 13, 4, pàgs. 485-514.

CODINA, F.; FARGAS, A. (1988), *Proposta de classificació dels errors d'ortografia,* Quaderns de didàctica de la llengua, Eumo, Vic.

DALE, P. (1980), *Desarrollo del lenguaje. Un enfoque psicolingüístico*, Trillas, México.

DONALDSON, M. (1978), *Children's achievement at school-entry age as a function of mothers' and fathers' teaching sets*, "Elementary School Journal", 81, pàgs. 245-253.

ECKERT, P. (1988), *Adolescent social structure and the spread of linguistic change*, "Language in Society", 17, pàgs. 183-208.

FLETCHER, P.; MACWHINNEY, B. (eds.) (1994), *The handbook of child language,* Blackwell, Oxford.

FOWLER, C. A. (1986), *An event approach to the study of speech perception from a direct-realist perspective,* "Journal of Phonetics", 14, 1, pàgs. 3-28.

HONEY, J. (1997), *Sociophonology*, dins F. COULMAS (ed.), *The Hand-book of Sociolinguistics,* Blackwell, Oxford, pàgs. 92-106.

LABOV, W. (1963), *The social motivation of a sound change*, "Word", 19, pàgs. 273-309.

LABOV, W. (1970), *Stages in the acquisition of Standard English,* dins H. HUNGERFORD; J. ROBINSON; J. SLEDD (eds.), *English Linguistics*, Scott Foresman, Glenview, Illinois, pàgs. 275-302.

LABOV, W. (1994), *Principles of linguistic change. Internal factors,* Blackwell, Cambridge.

LAMUELA, X. (1986), *Enquadrament sociolingüístic del llenguatge jurídico-administratiu*, dins C. DUARTE; R. ALAMANY (eds.), *Tradició i modernitat en el llenguatge administratiu*, dins *Actes del cicle de conferències sobre Tradició i Modernitat en l'establiment del llenguatge administratiu*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, pàgs. 47-63.

MACAULAY, R. S. K. (1975), *Negative prestige, linguistic insecurity, and linguistic self-hatred,* "Lingua", 36, pàgs.147-161.

MACAULAY, R. S. K. (1977*), Language, Social Class and Education,*. Edinburgh University Press, Edinburgh.

PONS, L. (1992), *Iodització i apitxament al Vallès*, IEC, Barcelona.

PRADILLA, M. A. (1993), *Variació i canvi lingüístic en curs al català de transició nord-occidental/valencià,* Tesi doctoral, Universitat Rovira i Virgili, Tarragona.

RECASENS, D. ([1991] 1996), *Fonètica descriptiva del català*, IEC, Barcelona.

ROMAINE, S. (1984), *The Language of Children and Adolescents. The Acquisition of Communicative Competence,* Blackwell, Oxford.

SEGARRA, M. (1985), *Història de l'ortografia catalana,* Empúries, Barcelona.

SIGUÁN, M. (1990), *El lenguaje en la escuela,* dins M. SIGUAN, M.(coord.), *Lengua del alumno, lengua de la escuela,* ICE, UB, Barcelona, pàgs. 9-28.

STUBBS, M. ([1976] 1982), *El llenguatge i l'escola,* Ed. 62, Barcelona [Trad. de Language, Schools and Classrooms].

TEBEROSKY, A. (1996), *L'entrada a l'escrit*, "Guix", 219, Monogràfic *Aprenentatge de la lectura-escriptura*, pàgs. 5-10.

VENY, J. (1982), *Els parlars catalans*, Raixa, Palma de Mallorca.

WALLEY, A. C. (1988), *Spoken word recognition by young children and adults,* "Cognitive Development", 3, pàgs. 137-165.

WOLFRAM, W.; FASOLD, R. (1974), *The Study of Social Dialects in American English*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.

Estàndard i variació dialectal en la població escolar del sud valencià

Carles Segura i Llopes
(Universitat d'Alacant)

1. Contextualització

En l'àmbit català, les relacions de l'estàndard i la normativa amb la variació, sobretot la dialectal, potser ha estat un tema molt present en les converses i comentaris de molts lingüistes d'ençà d'un grapat d'anys. Certament els canvis socials que ha experimentat la comunitat catalanoparlant han estat notables. S'ha parlat de força temes: de l'estandardització, dels models lingüístics, de la convergència formal, etc. Però calia i urgia un projecte que anés més enllà d'especulacions o d'afirmacions basades en aspectes puntuals o en intuïcions, molt sovint, això sí, ben fonamentades i contrastades.

A la Universitat d'Alacant, d'on jo provinc, també havia esdevingut un tema de conversa present però no havia pres una forma concreta. Va ser per iniciativa de Joan Ponsoda, catedràtic del Departament de Filologia Catalana, que la curiositat esdevingué interès científic. Aquest professor observà la necessitat de fer-ne un primer acostament més rigorós. I és així com decidí demanar ajuda institucional per encetar aquest projecte. La Generalitat Valenciana dotà de pressupost aquest programa i s'inicià l'any 1995.

La pretensió inicial d'aquest pla d'investigació tampoc no era summament ambiciosa. Com que partíem de premisses basades en la intuïció i amb pocs antecedents, calia fer una primera aproximació a la situació. Descobrir les primeres tendències lingüístiques, marcar la incidència dels àmbits divulgadors de formes normatives en la parla de la societat i establir i delimitar el grapat d'idees que se'n derivessen, bàsicament: a) per tenir una primera aproximació quantitativa a la situació de la forma que tenia la llengua catalana en part de la població

valenciana; b) per assentar precedents fonamentats que ajudessen a investigacions futures més concretes; i c) per obtenir així entitats conceptuals més definides de manera que fossen més fàcilment analitzables i desglossables, i afavorissen la creació de mecanismes sociolingüístics que les tractessen adequadament, sobretot amb relació a l'ensenyament.

Fruit d'aquest projecte hi ha dues tesis doctorals a punt de ser llegides. Una pertany a Josep Maria Baldaquí, professor del meu departament, la qual mirarà d'esbrinar els efectes sociolingüístics dels programes escolars bilingües en aspectes relacionats amb el model de llengua però també en d'altres com ara la seguretat lingüística, l'índex de bilingüilització, la identitat nacional, etc. Ha estat duta a terme sobre la població de l'Alacantí, comarca amb una vitalitat lingüística molt i molt neulida. L'altra, la realitzada per jo mateix, sobre una altra comarca, el Baix Vinalopó, ben peculiar quant a les desigualtats en la vitalitat lingüística i amb un parlar molt marcat respecte a la resta del valencià. Comptem, en segon lloc, amb diversos articles que posen de manifest els primers resultats obtinguts i les explicacions inicials de cada fenomen. A més a més, el projecte també serví per promoure diversos treballs centrats en la variació dialectal d'algunes de les comarques estudiades. Notem que la idea i motor central de tota aquesta mampresa era i és la variació lingüística, sobretot la dialectal, tan rellevant, transcendent i rigorosament delimitada en la lingüística catalana i, potser, no sempre ben explotada en segons quins àmbits, i adequadament entesa i profitosament utilitzada en d'altres.

No crec que siga adequat exposar ara la metodologia i els resultats concrets d'aquestes investigacions. Ens furtaria massa espai. Només caldrà dir que, segons els principis de la sociolingüística, vam comprovar sobre una mostra poblacional del territori a estudiar –en el nostre cas, les comarques valencianes meridionals– una tria de fenòmens lingüístics que consideràvem rellevants, tant pel seu vigor en el model de llengua tradicional com pel seu contrast amb el model de llengua normatiu-estàndard.

Així doncs, fora del propòsit bàsic relacionat amb la planificació lingüística que impulsà inicialment aquesta mampresa, cal dir que ha fet també fruit pel que fa a l'elaboració de descripcions lingüístiques força acurades on no solament s'hi ha tingut en compte la diversitat geogràfica d'un grup poblacional concret, el de les generacions ancianes, sinó també

la que presenten totes les edats, i d'altres variables socials com ara el sexe, l'actitud lingüística, el contacte amb la normativa, el nivell sociocultural i sobretot, el tipus d'escolarització, entre d'altres. De manera que superàvem així en rigor sincrònic i de representació de la realitat les grans descripcions dialectals que el nostre departament ja havia apadrinat.

Precisament ha estat aquesta ambició respecte de la consideració d'un nombre de trets lingüístics elevat l'entrebanc més dificultós per a realitzar un estudi aprofundit de la reacció social d'un determinat tret lingüístic, tal com la sociolingüística estricta recomana. La focalització sobre un tret concret ens hauria fet perdre de vista la resta d'elements lingüístics que participen d'aquests canvis. Per això calia dirimir aquesta dificultat que ens afectà des de bon principi: decidir-nos per una anàlisi variacionista aprofundida d'un tret lingüístic individual o per una visió més general i, per tant, amb menys calat, però que permetés l'obtenció d'una visió de conjunt. La determinació va ser bastant fàcil de prendre: calia optar per una metodologia que proporcionés un panorama general de la llengua, de manera que se'n poguessen extraure força dades, en tot cas representatives, i arribar a definir tendències comunes i més globals, a trobar pautes de conducta i esbossos de patrons de redreçament. El detall ens hauria denegat aquesta perspectiva.

No obstant això, cal dir que el grau d'especificació en l'anàlisi dels fenòmens lingüístics no ha estat pas baix. Remetem als textos publicats sobre el cas i, en un futur immediat, a les tesis que estan a punt de ser llegides, perquè comproveu efectivament aquest aprofundiment.

I una vegada establits els precedents i la metodologia bàsica de funcionament de les investigacions, ens agradaria de presentar-vos alguns dels aspectes i conceptes més significatius que hem pogut detectar.

Abans de seguir, però, cal que faça un advertiment inicial important. Un dels obstacles més greus per a l'assimilació dels conceptes que ara mirarem de delimitar –relacionats sobretot amb la planificació lingüística– es troba en la variabilitat sociolingüística de les comarques pertanyents a l'àmbit catalanoparlant. Variabilitat que afecta més marcadament l'àmbit sud valencià. Hi ha zones molt conservadores i amb una vitalitat lingüística molt elevada; d'altres molt migrada i en perill d'extinció; i, entremig, multitud de situacions que en grau divers són afectades per la castellanització o per la vehicularització del català en l'ensenyament, per triar dos exemples rellevants.

Aquest entrebanc és propi d'àmbits on hi ha un procés de substitució lingüística obert. Amb vista a un possible redreçament lingüístic, el tractament, sobretot escolar, d'aquestes situacions és força problemàtic, per no dir la font de problemes més cabalosa. Així, en una mateixa aula podem trobar diversitat lingüística o actitudinal que pot causar, per exemple, retards en els programes escolars. D'altra banda, en la planificació més general d'un ensenyament que haja de tenir en compte el redreçament lingüístic, la diversitat també planteja dificultats, ja que no sembla adequada l'aplicació d'un sistema escolar unívoc a una comunitat lingüística tan diversa.

A colp calent, fa l'efecte que una configuració social com la que acabem de caracteritzar hauria de requerir tractaments més individualitzats segons els condicionaments i trets sociolingüístics que presente cada àmbit. Si ens ho mirem amb més amplitud, no sabem si efectivament aquesta reacció primera seria la més encertada. Per això, calen més punts de vista per obtenir opinió i arguments al voltant de la qüestió. En part, per això estic ací: per compartir amb vosaltres allò que hem detectat. D'aquesta manera, obtindrem un grup de visions independents però amb objectius similars que, òbviament, cal que es posen en comú i s'enriquesquen mútuament. Només així podrem arribar a fer quallar idees vàlides que tracten –i milloren– la nostra situació sociolingüística, ara ben peculiar respecte a qualsevol altra de la resta de la història de la nostra llengua. Així doncs, tot el que ací exposarem fa referència al territori valencià indicat: no es poden fer generalitzacions gratuïtes però tampoc no creiem pas que siguen realitats extremadament locals.

2. Els resultats

Concretem, doncs, qüestions i punts i esbossem allò que podríem anomenar directrius de comportament lingüístic. No cal dir que tampoc no podem ara caracteritzar de manera detallada cadascun dels aspectes. Els esmentarem i descriurem per poder establir amb vosaltres un diàleg o un debat per corregir, ampliar, restringir o puntualitzar tot allò que hem estat capaços de fer eixir a la llum. Cal fer notar, en tot cas, que aquests resultats són el fruit de la primera aproximació que vam realitzar a la

qüestió; les tesis en marxa corroboraran, matisaran o, potser, contradiran alguns d'aquests aspectes.

2.1. *Extensió del coneixement de la normativa (vg. Annex, gràfic 1)*

Era de preveure i, efectivament, ha estat comprovat, que s'havia de produir un canvi ostensible en la forma del català de la zona respecte al model que hom considera tradicional i propi de la comarca. Fonamentalment perquè l'extensió del coneixement de la normativa havia de començar a ser perceptible i aquesta norma no coincideix en molts aspectes amb el parlar tradicional. Calia esperar que els que hi mantenen un contacte més continuat, n'haurien adquirit alguns trets i serien capaços d'utilitzar-los en un nivell formal baix, que és el que vam mantenir en les entrevistes.

Certament hauria estat una decepció que els infants no s'haguessen amerat, encara que hagués estat superficialment, de les innovacions lingüístiques que presenta l'àmbit escolar després de més de quinze anys d'escola en català. Però hi ha alguna dada enganyosa, i greu, en aquesta situació que més avant comentarem. D'antuvi, doncs, podem corroborar amb les nostres dades una tendència a l'anivellament i convergència de variants dialectals.

2.2. *Aparent reforçament dels trets normatius i normatius (vg. Annex, gràfic 2, on aquests trets apareixen com a [+N,+T], és a dir, trets normatius i tradicionals)*

Els trets que solen utilitzar les generacions adultes i ancianes amb relativa freqüència, i que són coincidents amb la normativa fa l'efecte que, en general, es mantenen: fenòmens com ara la conservació de la labiodental *v*, l'obertura de les vocals *o* i *e*, la *s* sonora; o formes de tipus *ací, abans, li'l, faça* o *granota, aixeta, abans, porc*, etc. El grup d'infants escolaritzats en un programa d'ensenyament en valencià, on el català és llengua de vehiculació majoritari de l'ensenyament, fins i tot n'incrementa el nombre. Per contra, l'altre grup, el que té només el valencià com a assignatura, en presenta un lleugeríssim descens. Tot plegat i amb relació a aquest primer grup de trets lingüístics, es podria resumir en un mot: estabilitat. Així doncs, sembla que l'escolarització manté i reforça els trets tradicionals que, alhora, són normatius.

Es tracta del resultat més esperançador i positiu en un procés de normalització lingüística: els trets tradicionals i col·loquials que són també normatius es mantenen i es reforcen en les noves generacions. Malgrat aquest fet, després observarem com l'estabilitat d'aquesta casella lingüística de bell nou amaga una descompensació interna molt marcada segons els nivells lingüístics.

2.3. *Els trets col·loquials no normatius (vg. Annex, gràfic 2, on aquests trets apareixen amb l'abreviació [–N,+T], és a dir, trets no normatius però tradicionals del parlar col·loquial de la comarca)*

Hi ha aquelles característiques no normatives, que són molt sovint pròpies del parlar tradicional però que també força vegades apareixen com a innovacions de parlants més jóvens que responen a l'evolució interna del sistema, accentuada sobretot per la manca de referents lingüístics propis en la comunitat: parlem, per exemple, de la desaparició de la *d* intervocàlica (*Nal, neboa, pastre,* etc. per 'Nadal, neboda, padastre'), de formes verbals com ara *faja, cusga, tingam* 'faça, cusa, tinguem', o d'unitats lèxiques innombrables que són comarcals o locals. Es produeix un descens generalitzat considerable d'aquests trets més o menys vulgars en els escolars, com demanaria una situació de bona salut sociolingüística. Però alerta: hi ha diferències notabilíssimes novament també en aquest aspecte amb relació als individus del sector escolar. I avançant esdeveniments, mentre que els infants catalanoparlants escolaritzats en castellà no presenten canvi apreciable respecte a les generacions d'adults; els que tenen l'ensenyament vehiculat majoritàriament en català en mostren un descens més que considerable.

2.4. *Els castellanismes inacceptables (vg. Annex, gràfic 2, on aquests trets apareixen amb l'abreviació [–N,+C], és a dir, trets no normatius innovats respecte del parlar tradicional i procedents del castellà)*

La font d'innovacions més inesgotable, el castellà, fa l'efecte que comence a assecar-se. Els escolars aconsegueixen eliminar del seu model de llengua un grup, això sí, no massa nombrós, de trets castellanitzants que apareixen o que començaven a aparèixer en el parlar de cada localitat: qüestions fonètiques com ara la recuperació de la *t* en el grup final *-ts* (*uns gos* > *uns gots*) o de la nasal en grups finals agrupats amb

bategant (*l'hiver > l'hivern);* castellanismes morfològics com ara *n'hai molts > n'hi ha molts*; i força unitats lèxiques: *després, menys, oblidar, ombra, soroll, tacar, vorera*; i d'altres encara presents en els models tradicionals però molt afeblits: *banya, aixeta, singlot, oroneta, juliol, butxaca, aixeta.*

2.5. *El castellà: model referencial (vg. Annex, gràfic 2, on aquests trets apareixen amb l'abreviació [+N,+C], és a dir, trets normatius en català que són innovats respecte del parlar tradicional però que tenen un paral·lelisme en el sistema lingüístic de la llengua dominant)*

Ja dèiem que en tot l'alumnat en general s'aprecia un increment discret però patent de les formes normatives. El primer gran problema que sobrevola sobre els bons resultats inicials esmentats és que moltes d'aquestes innovacions són introduïdes segons el model estàndard castellà, de manera que en substitueixen, molt sovint, d'altres de col·loquials també perfectament normatives. Per consegüent, *en procés*, i en la seva majoria, es tractaria clar i ras d'un cúmul de castellanismes. Hom podria pegar-li la volta a la deducció i afirmar que en els parlants jóvens i infants s'introdueixen força innovacions normatives, de les quals una gran part ho són perquè el sistema castellà en té un paral·lelisme que les referma; de manera que, ara *en resultat* i segons una perspectiva global de la llengua, no hi hauria cap castellanisme.

No ens podem pas enganyar. Un resultat relativament acceptable com ara és el cas no pot de cap manera amagar que el factor determinant en l'evolució d'aquest procés rau en la pressió de la llengua veïna. I no cal esmentar-ne ara les vies de penetració perquè són bastant evidents. Per il·lustrar el fenomen: en qüestions fonètiques, la realització labiodental sonora *v*, habitual i general al sud del País Valencià, experimenta una recessió respecte a la realització betacista *b*, general i antiga en altres zones catalanoparlants i, per tant, admissible normativament. Més encara: la recuperació de la *d* intervocàlica, duta gairebé a l'extrem en mots amb paral·lelismes amb el castellà *(esternudar, quedar, vida, saludar, redona, cadena, madur*, etc.); la substitució de la *b* oclusiva, única pronúncia popular de totes les comarques valencianes meridionals, per una *b* fricativa; la substitució dels plurals del tipus *frescs* per *frescos*; l'eliminació de la velaritat en molts verbs de la 2a i 3a conjugació: *cusa, perda, dorma*; i, en l'apartat lèxic, innombrables unitats com ara *coliflor,*

constipat, camiseta, nadar, flotar, sépia que substitueixen *floricol, refredat, camisola, nedar, surar, sípia*, totes més diferents dels respectius equivalents en castellà. La convergència cap al castellà, doncs, és ben palesa.

2.6. *Diferències notables segons el tipus d'ensenyament (vg. Annex, gràfic 3)*

L'esmena positiva –la introducció d'innovacions normatives i el bandejament de castellanismes i vulgarismes– afecta de manera especialment accentuada el grup d'escolars que pertany a les línies amb vehiculació de l'ensenyament en català. A aquestes línies pertany l'alumnat que dels programes tant d'immersió lingüística –l'anomenat PIL –com al d'ensenyament en valencià –el PEV.

També destaca aquest grup pel manteniment i extensió d'allò que és tradicional i normatiu encara que a poca distància del grup que té l'ensenyament vehiculat en castellà. Per contrapartida, la incorporació de formes castellanitzants *en procés* que hem definit en el punt anterior també esdevé una mica més quantiosa en el grup d'escolars que té el català més present en el seu ensenyament, i menys en l'altre. S'entreveu, doncs, una ombra en el progrés normalitzador: de dalt estant hom pot deduir-ne que els grups escolars dels programes d'ensenyament en valencià, als quals hom atribueix encertadament una actitud més positiva envers l'ús i concepte de la seva llengua, obeeix més fidelment el model referencial castellà, el té més present, potser més a mà. L'altre grup, els escolaritzats en el programa d'incorporació progressiva del valencià –el PIP–, en el qual normalment la llengua vehicular és el castellà, es troba més afectat al model tradicional, amb el que açò implica de positiu i de negatiu.

No sense llevar raó al que acabem d'afirmar, cal fer-hi alguna matisació important que ho relativitza bastant. Des del punt de vista demogràfic, el pes dels programes d'ensenyament en valencià de la zona que estudiem es troba a les localitats grans i, per això, força castellanitzades. Precisament són aquests infants els que tenen menys relació amb el model tradicional en el seu àmbit social i, fins i tot, familiar, malgrat ser catalanoparlants. Per tant, mostren un estat de llengua força castellanitzat en aquells aspectes lingüístics menys

controlables conscientment. La vitalitat sociolingüística del català a la seva localitat, en el seu àmbit de relacions, condiciona fortament aquests trets lingüístics, que són sobretot fonètics. De manera que l'anàlisi global de les dades obtingudes, ens fa assolir una visió dels trets lingüístics del seu grup que esdevé esbiaixada, ja que quantitativament són més nombrosos que els infants que posseeixen les mateixes característiques per al tipus d'ensenyament però que viuen a localitats que tenen un ús del català més sovintejat i habitual. Aquests darrers són els que, efectivament, presenten el més alt grau de qualitat lingüística de tota la població infantil, malgrat que sovint hagen abandonat trets tradicionals perfectament acceptables en l'estàndard.

Així doncs, crec que la vehiculació de l'ensenyament en català és l'única via escolar actual que pot garantir progressos en allò que ens interessa i no la simple implantació del valencià com a assignatura. Encara que, evidentment, els resultats quant a qualitat lingüística són bastant diferents segons el grau de vitalitat lingüística de la localitat on visca l'infant. Aquest fet lliga amb la consideració, també força interessant però que ací deixem de costat, de les característiques que pren el català en boca dels infants castellanoparlants que pertanyen a un programa d'immersió lingüística en català, les quals difereixen radicalment dels trets que presenten els infants catalanoparlants que no pertanyen a un programa d'ensenyament en valencià i tenen més elements en comú amb l'altre grup que comparteix tipus d'ensenyament però no llengua pròpia.

2.7. *Diferències segons els nivells lingüístics (vg. Annex, gràfics 4 i 5)*

Adés parlàvem del primer escull amb què es troba el procés de normalització-estandardització del català en parlar de la preponderància del model castellà. Ara afegim el segon: la insignificància de les (re)introduccions en els aspectes fonètics i morfològics, que conjuntament fan augmentar la quota del que podríem anomenar «qualitat lingüística» gràcies al pes, encara que també relatiu, de la recuperació normativa del lèxic.

Quan parlem de *qualitat lingüística* ens referim a dues coses: per un costat, al grau de bilingualitat –aspecte que ací deixem de costat– i, per un altre, al grau d'acceptació que tenen en la població les noves

formes lingüístiques promogudes pels mitjans de comunicació o l'escola. Una comunitat que no admetés aquestes noves formes, que seguís acceptant barbarismes o que continués practicant els seus localismes de manera sistemàtica, no suggeriria pas una bona salut sociolingüística. Evidentment no acusem de cap manera les altres *parles* de posseir baixa qualitat. Partim de la necessitat imperiosa de disposar d'un estàndard per aconseguir una normalització lingüística. Per això, el fet d'adoptar-lo, a pesar que signifique sacrificar formes dialectals ben genuïnes, constitueix un pas endavant en aqueix procés i, per tant, un signe positiu. Així doncs i en resum, qualitat lingüística estarà relacionada, fonamentalment, amb el grau d'acceptació-rebuig dels models normatius, al grau de conservació-abandó dels trets tradicionals de la parla de la comarca, tant les interferències com les possibilitats normatives o normativitzables i al coeficient d'adhesió a les formes que tenen analogies en castellà, ja siguen aquestes normatives en català o no.

El nivell fonètic ha conservat en el model tradicional del valencià que analitzem una genuïnitat i qualitat envejable. És cert que han proliferat moltes pronúncies distorsionades, vulgaritzants o se n'han conservat d'arcaiques que divergeixen de les normatives. En canvi, l'estructura fonètica bàsica de les variants lingüístiques que tractem ha romàs intacta fins avui. Les *e* i les *o* obertes, la conservació de les consonants sibilants sonores en totes les posicions possibles, inclosa la fonètica sintàctica, la pronúncia de so labiodental *v* o del palatal *ll*, la velaritat o geminació de la lateral *l*... tots aquests trets són tradicionals i ben vius en les generacions ancianes. Però pel que fa al sector escolar, percebem que comencen a desaparèixer, discretament en algunes localitats i estrepitosament en d'altres. I corroborant el que hem afirmat adés, ho fan accentuadament en el sector infantil no pertanyent a un programa d'ensenyament en valencià i de manera més marcada encara en els que sí que hi assisteixen. En canvi, sí que es recuperen fàcilment sons perduts, modificats o metatitzats en qualsevol cas, però de manera garantida si hi ha paral·lelisme en castellà o els sons formen part del seu sistema fonètic: allà on hi ha *Nal* l'esmena és ràpida envers *Nadal*, *neboa* passa a *neboda*, *caria* a *cadira*, *gavinyet* a *ganivet*; però encara més fàcilment *lletua* a *lletuga*, *nyiu* a *niu*, *juar* a *jugar*, *aülla* a *agulla*, *dentilla* a *llentilla*, etc., ja que el model castellà hi dóna suport.

En l'altre costat hi ha el lèxic i botem per damunt de la morfologia que es troba aproximadament a mitjan camí. La recuperació

no és espectacular però s'hi apropa. Ara bé, només d'aquell vocabulari d'ús escolar freqüent. En cas contrari, la pèrdua és similar a la de la fonètica. A més a més, se sol passar per damunt de les formes col·loquials, malgrat que siguen normativament acceptables i fins i tot promogudes pels models estàndards, i s'opta per allò que és més comú als llibres de text o en els discursos escolars.

Un exemple paradigmàtic es troba en el cas de la *palometa.* Forma aquesta única del model de llengua tradicional que es veu substituïda per *maripossa* en el sector infantil escolaritzat bàsicament en castellà o per *papallona* en els infants pertanyents a programes d'ensenyament en valencià.

En aquest apartat de la llengua, cal esmentar un nivell alt de voluntat de correcció per part de l'alumnat, la qual cosa els duu a seguir unes regles forjades a còpia d'analogies i freqüències amb el castellà, que no sempre són encertades i que ratifiquen l'omnipresència del castellà. Aquest comportament condueix a esmenar molts castellanismes i errar sovint en el resultat: *gemels, tobill, escalofred, gema, sarampió, colxó, borbuixa, llagart, arat, saltamonts, atall*, allà on el parlar tradicional diu *bessons, turmell, calfred, rovell, pallola, matalaf, bambolla, fardatxo, aladre, llagostí, drecera*, entre d'altres. I aquesta tendència d'hipercorrecció és sobretot aguditzada en el sector escolar pertanyent als programes no bilingües, i menys en l'altre.

El camp lèxic, doncs, és l'espill on es reflecteix més clarament la voluntat de correcció dels individus. Els infants no pertanyents a programes d'ensenyament en valencià mostren majoritàriament una preferència per barbarismes d'origen castellà, mentre que l'altre grup es mostra més fidel als dictats dels models normatius, arraconant de vegades formes locals vàlides. El panorama que presenta la fonètica corrobora a la inversa açò: com que, sovint, es tracta de fenòmens inconscients o d'esmena més difícil, el grup pertanyent al PIP es mostra més conservador del model tradicional i, per tant, més prop d'allò que és normatiu, tot i que també dels trets vulgaritzants que aquest model conté. Per contra, els infants catalanoparlants pertanyents a les línies d'ensenyament bilingües, més allunyats del model tradicional, han eliminat molt del que té de bo, però han esmenat altres trets, sovint menys substancials i constitutius del sistema català. Recordem, per acabar, que aquesta fenomenologia es presenta bastant accentuada en localitats amb poca vitalitat lingüística, precisament les més populoses però on hi ha

força presència de línies en valencià. A la resta de localitats, on el català és la llengua habitual en el gros de la població, els sectors infantils s'aproximen en els resultats i, per tant, el que pertany a les línies en valencià obté uns resultats bastant més satisfactoris.

2.8. *Les pronúncies ortogràfiques*

Encara no havíem parlat d'un dels factors més rellevants en la conformació de la fonètica dels escolars: es tracta de l'ortografia. I si la qüestió és recuperar sons perduts i de ressituar-ne d'altres que s'havien metatitzat, l'ortografia és la guia bàsica d'aquest tipus d'esmenes. Però novament aquest factor té la seva contrapartida, que no ho és tant segons la perspectiva que prenguem per jutjar-ne els resultats. Hi ha un grup important de fenòmens fonètics tradicionals i ben acceptats per les restriccions normatives que són intercanviats per d'altres, igualment normatius, però que se n'allunyen. Certament no és que siga un procés completament generalitzat però ja és ben significatiu: allà on molts parlants diuen **tornâ* o **corre* apareixen *tornar* i *córrer; *ascoltar, *astirar* o **aixugar* es pronuncien *escoltar, estirar* o *eixugar*; on hi ha **cam* o **pon* l'esmena els converteix en *camp* i *pont*; on **caxa, *pex* se sent *caixa* o *peix*; on **realisar* passem a *realitzar*. Però encara més no és inoït, cert és que anecdòtic, algun **mot-le* amb una dental sorda ben clara, **milot-txa* amb una pronúncia igualment afectada de la dental o **maig* amb la vocal *i* sonant.

No hi ha dubte a rebutjar l'última fenomenologia. Però la resta de casos? No són absents veus que deploren aquest tipus d'esmena (Solà 1999: 200). D'altres afirmen que en un context d'ús ple de la llengua, les pronúncies aniran adequant-se progressivament a l'ortografia (Bibiloni 1997: 135).

A banda de comprovar efectivament que l'ortografia és un punt de referència inevitable en la pronúncia estàndard, el fenomen obri un gran debat sobre si és o no convenient acceptar-lo i, en cas que ens decantem per combatre'l, descobrir una metodologia adequada per a aconseguir-ho. En tot cas, no encetaríem pas una controvèrsia novella. L'acceptació d'allò que ja existeix o la lluita contra allò que no sembla apropiat que existesca ja és coneguda en l'àmbit del català.

2.9. *La promiscuïtat dialectal*

Com ja vam dir en un altre treball (Ponsoda i Segura 1997: 91), comencem a advertir una certa promiscuïtat de formes locals i d'altres procedents de varietats dialectals diferents. Des del punt de vista lèxic ja és evident i sembla que més o menys admès. Però observem què en diu l'IEC: "el fet que, fins i tot en el registre més formal, siguin considerades admissibles un gran nombre de variants, no vol dir de cap manera que se'n pugui fer un ús promiscu. El locutor ha de ser conseqüent i actuar d'acord amb la seva pròpia competència lingüística; això vol dir que no ha de barrejar, per exemple, trets fonètics i morfològics propis dels parlars occidentals amb d'altres propis dels orientals". Constatem, doncs, aquest fet en l'àmbit escolar: s'haurà de tallar tan de soca-rel? Creiem que hem de ser ací igualment flexibles, comprensius si més no. Qualsevol llengua s'hauria de preocupar per la variació lingüística en els escolars, de com tractar-la i aprofitar-la, però el català –i tota altra llengua subordinada– té el problema afegit de la vehiculació d'un estàndard únic, de com ha de ser aquest estàndard, de com i quan és convenient utilitzar-lo o esmenar-lo. Si ens entestem a distingir en l'ús i obligatòriament les diferents formes d'orígens dialectals diversos, només aconseguirem continuar amb la concepció dels diversos subestàndards ben independents entre ells.

L'escola hauria de garantir la seguretat en l'ús de les formes lingüístiques que l'alumne haja d'aclarir, també la comprensió d'unes altres formes lingüístiques que potser haja d'utilitzar algun dia. Això produirà necessàriament promiscuïtat dialectal. Sentim paraules de Gabriel Bibiloni: "les situacions de subordinació generen el que podem anomenar la cultura lingüística de la fragmentació. [...] En són part la idea força estesa de la validesa de certes paraules només en el seu àmbit dialectal o la concepció de l'estandardització com una amenaça al manteniment de les identitats lingüístiques geogràfiques. Ni una cosa ni l'altra no es donen en les situacions de no-subordinació. Aquí tots els mots de la llengua són concebuts com a recursos a la disposició de tots els membres de la comunitat lingüística, i els canvis generats per l'estandardització són vists, en tot cas, com a part de la dinàmica del canvi històric, no com una alteració d'identitat" (Bibiloni, 1998: 171). I gose

afegir ací igualment els trets fonètics o, fins i tot, els morfològics, cavall de batalla prototípic en aquesta problemàtica.

El rebuig d'aquest novíssim fenomen de diversitat dins el català segueix incidint en la dinàmica de diferenciar clarament els grans dialectes com si, alternar formes d'origen divers, fos una renúncia a la pròpia identitat. De nou, es tracta de motius no lingüístics els que alimenten aquesta postura, que em sembla del tot rebutjable. Certament tampoc no propose pas que es promoga aquesta promiscuïtat de manera desenfrenada, però a mesura que –o sempre que– la comunicació inter-dialectal augmente, el fenomen que tractem augmentarà igualment i, ara sí que ens posicionem clarament, caldria assumir-lo i acceptar-lo.

2.10. *La vernacularització de l'estàndard*

Ja he esmentat que les entrevistes van ser realitzades amb la intenció de trobar canvis lingüístics en una conversa amb un grau de formalitat relativament elevat. Tampoc no interessava gaire cercar informació en l'estil més col·loquial, ja que vaig suposar que l'extensió de la normativa encara no era ni prou allargada en el temps ni prou eficient com per aconseguir-hi innovacions significatives.

En vaig extraure diverses apreciacions. Globalment, les respostes que feien els adults coincidien quasi exactament amb allò que vaig captar segons la meva exposició, ben dilatada en el temps, al parlar col·loquial. A mesura que el contacte amb la norma augmentava, els dos estils de llengua es distanciaven, de manera que els infants ja eren capaços de mantenir dos estils de nivell de formalitat diferent amb trets lingüístics també diversos.

En qualsevol cas, aquestes diferències són bastant minses. La vernacularització, doncs, és més que incipient. Paradoxalment, fins i tot vaig arribar a comprovar –tot i que de manera anecdòtica– que alguna resposta castellanitzant de l'apartat fonètic, no ho era pas en el parlar col·loquial: és el cas d'algun individu que va fer realitzacions com ara *p[o]rta* corresponent, en canvi, a una pronúncia col·loquial *p[ɔ]rt[ɔ]* del mateix informant. Cert és que la cosa més habitual fou la contrària, en casos de correcció més clarament conscient: la forma *dorm* del qüestionari corresponia a la col·loquial *dor, vaca* esdevia *baca* en la conversa més relaxada, etc. O d'altres casos de divergència en nivells

formals-informals: la forma més suposadament correcta *pe[j]x* de l'entrevista, esdevenia col·loquialment *['peʃ]*.

3. Algunes reflexions

Hem pogut desenvolupar algunes de les conclusions parcials més significatives dels treballs que duem en marxa. Aquestes conclusions plantegen un grapat de temes de debat i aprofundiment ben engrescadors. Sobretot perquè ja treballem sobre dades concretes i reals del que ocorre a les nostres terres; perquè tenim en marxa un projecte diguem-li de normalització lingüística que es troba traucat per algunes bandes i que cal redreçar; i fonamentalment perquè creiem que, malgrat tot, estem convençuts que reeixirem. La qüestió rau a saber en quins aspectes cal esmerçar el nostre esforç i fins a quin punt. Recordem-los i esmentem-ne algun de nou.

3.1. *La interferència*

Aquest és el tema més candent i greu de la situació que hem analitzat i descrit. Els sectors menys interferits són, precisament, els que presenten una actitud més desfavorable o indiferent envers l'ús del català. En canvi, els més interessats presenten sovint una caracterització lingüística més castellanitzant. Sembla, encara que no és moment ara de parlar-ne, que se sol valorar més allò que s'ha perdut, de manera que l'actitud positiva lliga freqüentment amb sectors que tenen menys vitalitat lingüística. Però tot açò es matisa amb la consideració de la vitalitat sociolingüística del català en cada localitat i, sobretot, dels nivells lingüístics, els quals marquen diferències ben considerables en els grups, de manera que fa l'efecte que, en general, es castellanitza la fonètica i el normalitza el lèxic. Deu ser el preu que s'ha de pagar per una situació de contacte, convivència i conflicte entre dues llengües: comparem-ho, si no, amb l'evolució que experimentà en el seu moment el valencià central, mal anomenat *apitxat*, en qüestions fonètiques i lèxiques.

En fenòmens lingüístics que evolucionen i canvien segons motors més aïna inconscients, com s'esdevé en moltes ocasions en el cas de la fonètica, l'esmena és més difícil perquè hom no és ni conscient de com fa sonar les paraules.

Però encara n'hi ha més. Caldria parlar també de la qüestió de la unificació i convergència que el català té cap al castellà amb relació a les estructuracions conceptuals i semàntiques dels parlants, procés més profund però menys vistós, i lligat, com ja hem esmentat, a la –inevitable?– consolidació del castellà com a model lingüístic referencial.

3.2. *L'escola i una metodologia didàctica*

A banda de corroborar que l'ensenyament en valencià és l'única via escolar que assoleix èxits en l'adopció i acceptació de la varietat estàndard del català pel que fa als infants, també se'n desprenen idees relacionades amb la didàctica de la llengua.

Hem fet insistència en tot moment a allò que s'esdevé en el sector més jove de la població, el que té un contacte més continuat amb els models de llengua estàndard. I és que trobem variació lingüística a l'aula, per la qual cosa cal una metodologia didàctica i lingüística que la tracte adequadament. Ja molts docents en reclamen una guia. No podem oblidar que el professorat en català –però també, encara que hom no en diga res, en el de llengües no minoritzades– es troba desorientat, ja que no ha estat instruït perquè puga deseixir-se al freu en què es troba: per una banda, hi ha una variació lingüística que li ofereix l'alumnat mateix i, de l'altra, una segona que prové de les instàncies i autoritats normatives. Crec que cal respondre aquesta demanda i prompte. Una vegada despresa aquesta problemàtica, hi hauria una qüestió que considere que és transcendental en l'ensenyament: la relativització del concepte de correcció com a passa fonamental en el tractament apropiat de la variació de tota mena en qualsevol llengua. Una vegada s'ha assumit que es tracta d'una manifestació més de la llengua, es podria aprofitar ben bé des del punt de vista didàctic per aconseguir augmentar no solament la competència lingüística de l'infant, sinó també la seva competència comunicativa general.

3.3. *Una problemàtica específica o global?*

Tenim moltes impressions respecte al que he desenvolupat en la ponència, però encara poques anàlisis, descripcions i reflexions. Cada zona pot requerir un cert tractament *ad hoc*, però també cal cercar les coincidències. Notem, la comarca que estudie ara mateix, el Baix

Vinalopó, el tros de terra més meridional que té el català com a llengua pròpia, té un model de llengua tradicional molt allunyat dels models estàndards, més que la majoria de les comarques. Caldria plantejar-se l'elaboració d'un projecte, sobretot docent, que mire de gestionar adequadament a cada interès la variació, en aquest cas geogràfica, que ostenta el territori.

A pesar que s'entreveu que la unificació en tots els sentits és el camí que la humanitat ha decidit que serà el seu destí més adient, la variació, i en concret la variació lingüística, és un fenomen connatural a la pròpia activitat humana. Així doncs, establir mecanismes generals per controlar-la de manera menys traumàtica i profitosa no crec que siga un objectiu sobrer.

3.4. *Els mitjans de comunicació*

No hem parlat del paper que juguen en tot aquest retaule els *mass media* perquè ja se n'han dit coses interessants en aquesta jornada. De tota manera, la nostra anàlisi ha posat de manifest que els models de llengua catalana que ofereixen no deixen una empremta gaire notable sobre la variant lingüística dels infants. És cert que no és una mampresa gaire faedora perquè presenta dificultats d'identificació, però diversos indicis apunten en aquesta direcció. Evidentment no és que aquests mitjans no tinguen el poder per a assolir-ho, cosa que no posem en gaire dubte, sinó més aïna la descompensació en la presència del català en les televisions, per exemple, que té a l'abast la majoria de la població és incontestable.

3.5. *Les qüestions actitudinals i la vitalitat lingüística*

En gran part l'aconseguiment de qualitat lingüística es troba molt fortament condicionada per l'actitud favorable de l'individu envers l'ús i esmena de la llengua pròpia i per la vitalitat lingüística de l'àmbit directe de convivència de l'individu.

D'una banda, una societat amb una cultura no minoritzada no fa dependre l'acceptació de la norma a l'actitud envers l'ús de la llengua. Es tracta merament d'acceptar o no una autoritat lingüística que emana correcció: i això se sol admetre sense impediments. El qüestionament social, i polític, de l'autoritat, les divergències entre aquestes autoritats i

la manca d'arrelament en l'associació de la llengua pròpia a un model de correcció afebleix aquesta acceptació i, per tant, priva els usuaris de creure que posseeixen un sistema lingüístic útil per a fer-lo servir en qualsevol àmbit. Igualment, l'actitud positiva també determina la possibililitat que les innovacions normatives es vernacularitzen, ja que una actitud negativa o indiferent sol presentar poques innovacions en un nivell formal i nul·les en un de col·loquial.

D'altra banda, l'índex de vitalitat lingüística de la comunitat concreta a la qual pertany l'individu és determinant en l'estructura i trets de la llengua. Si la localitat on viu l'individu posseeix una presència elevada de l'ús del català, la qualitat lingüística dels infants millora notablement, sempre i quan es veja reforçada per un ensenyament vehiculat en català. Si la localitat es troba molt castellanitzada quant a l'ús, l'escola igualment fa augmentar el grau de qualitat lingüística, tot i que no se n'aconsegueix el mateix grau.

No es garanteix, ara en cap dels dos casos, que l'infant haja de fer ús social de la seva llengua de manera habitual. En canvi, la vitalitat lingüística, encara que –repetim– no l'assegura, sí que fomenta decididament en l'infant l'ús social del català. Per això, vitalitat sociolingüística, ús personal i qualitat lingüística es troben imbricats indefugiblement.

3.6. *La qüestió política*

Per últim, un altre gran condicionament es troba en el poder polític. I en allò que ens afecta veiem que no s'arriba més que a una política lingüística escolar "semibilingüística", fora dels objectius que el projecte polític vigent s'imposa d'aconseguir. El sistema no garanteix que l'alumnat es puga expressar de manera igualitària en les dues llengües que diuen que són oficials, en el meu cas, al territori valencià. Primer perquè no sembla que arriben a posseir el mateix nivell de recursos comunicatius i expressius en les dues llengües, fins i tot els catalanoparlants mateix fent servir la seva llengua. En segon lloc, i això toca de mig a mig la nostra investigació, no possibiliten que l'alumnat adquiresca també en les dues llengües un grau acceptable de genuïnitat amb la garantia que els trets lingüístics constitutius de la llengua que s'ensenya siguen acceptables en l'alumnat, pel cap baix, per damunt d'uns mínims: és a dir que cal aconseguir un ensenyament que garatesca

qualitat lingüística. I atenció que això valdria, almenys en part, també per a l'aprenentatge de les llengües estrangeres.

3.7. *Cloenda*

Aquests han estat, doncs, els primers resultats fruit del projecte d'investigació que hem encetat: no hi ha temps a comentar-ne més ni més profundament. He pogut exposar tots aquells suggeriments de reflexió al voltant d'aquests resultats. No s'havia avaluat encara la forma i la validesa dels models de llengua estàndard i la seva implantació, acceptació o rebuig en els medis on cal que siga present. I havia estat impossible perquè no hi era. Una vegada aconseguida aquesta fita, sense abandonar pas l'espenta per aconseguir més àmbits d'ús real, cal mamprendre'n una de nova que descriga i siga conscient d'allò que tenim, única manera d'assumir o prendre mesures paliatives, i que vetlle perquè s'invertesquen els mitjans i els esforços per tal que continue posseint allò que ha caracteritzat i caracteritza la llengua catalana.

Referències bibliogràfiques

BIBILONI, G. (1997), *Llengua estàndard i variació lingüística*, 3 i 4, València.

BIBILONI, G. (1998), *Variació i estàndard*, "Caplletra", 25, pàgs. 163-172.

BROTONS i RICO, V. (1993), *La interferència lingüística en els escolars petrerins*, "Bitrir", 16, Tom II, Petrer.

PONSODA SANMARTÍN, J. (1996), *Variació lingüística, norma i ensenyament de la llengua*, "Temps d'Educació", 16, Divisió de Ciències de l'Educació, Universitat de Barcelona, Barcelona.

DITTMAN, N. (1983), *Descriptive and explanatori power of rules in sociolinguistics*, dins B. BAIN (ed.), *The Sociogenesis of Language and Human Conduct*, Plenum Press, Nova York i Londres, pàgs. 225-255.

SEGURA I LLOPES, C. i PONSODA, J. (1997), *Una alternativa tripartida: la varietat tradicional, la varietat estàndard catalana o la varietat estàndard espanyola*, "Caplletra", 21, pàgs. 47-93 .

SOLÀ, J. (1999), *Parlem-ne. Converses lingüístiques*, Proa, Barcelona.

GRÀFICS ANNEXOS

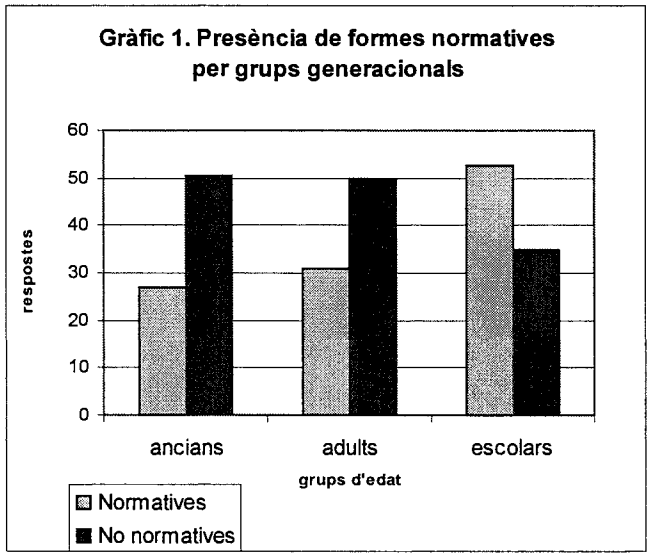

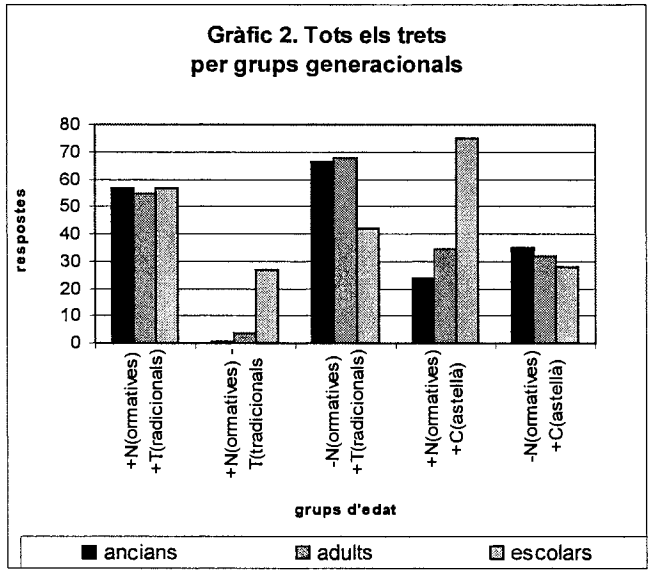

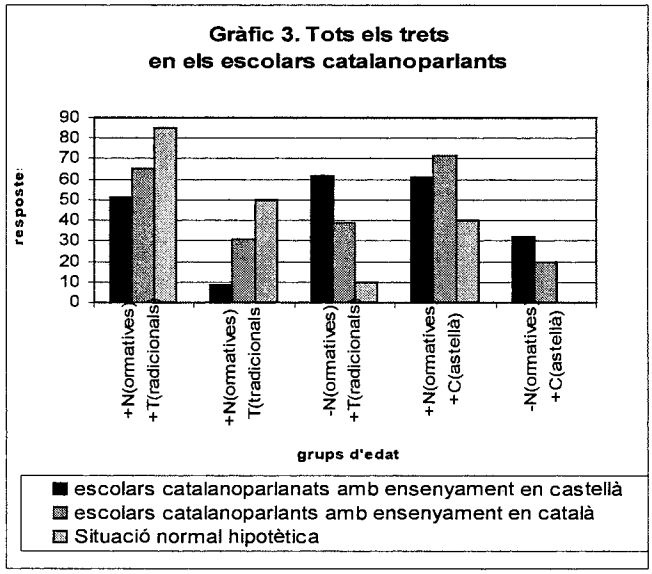
Gràfic 3. Tots els trets
en els escolars catalanoparlants
resposte:
90
80
70
60
50
40
30
20
10
0
+N(ormatives)
+T(radicionals
+N(ormatives)
T(radicionals
-N(ormatives)
+T(radicionals
+N(ormatives
+C(astellà)
-N(ormatives
+C(astellà)
grups d'edat
escolars catalanoparlanats amb ensenyament en castellà
escolars catalanoparlants amb ensenyament en català
Situació normal hipotètica

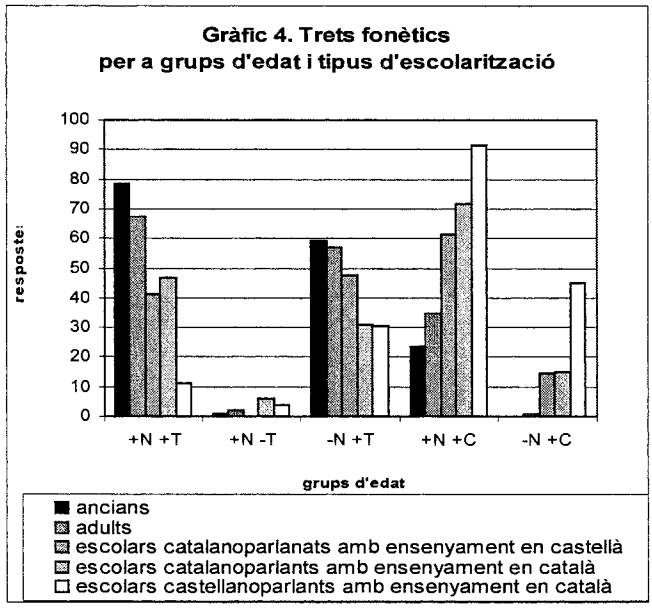
Gràfic 4. Trets fonètics
per a grups d'edat i tipus d'escolarització
resposte:
100
90
80
70
60
50
40
30
20
10
0
+N +T
+N -T
-N +T
+N +C
-N +C
grups d'edat
ancians
adults
escolars catalanoparlanats amb ensenyament en castellà
escolars catalanoparlants amb ensenyament en català
escolars castellanoparlants amb ensenyament en català

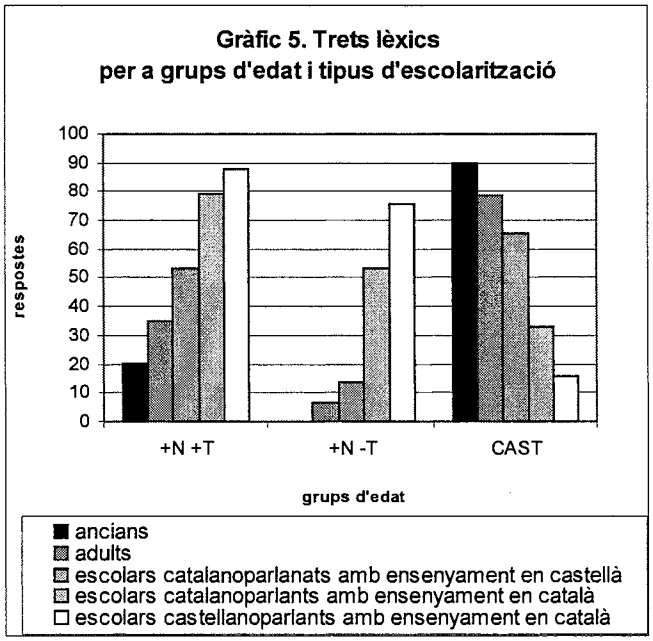
Gràfic 5. Trets lèxics
per a grups d'edat i tipus d'escolarització
100
90
80
70
60
50
40
30
20
10
0
respostes
+N +T
+N -T
CAST
grups d'edat
ancians
adults
escolars catalanoparlanats amb ensenyament en castellà
escolars catalanoparlants amb ensenyament en català
escolars castellanoparlants amb ensenyament en català

UNIVERSITAT DE BARCELONA
Secció de Lingüística Catalana
Departament de Filologia Catalana

COL·LECCIÓ
LINGÜÍSTICA
CATALANA
6